

**ΕΛΛΗΝΙΚΟ
ΑΝΟΙΚΤΟ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ**

ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΑΝΟΙΚΤΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ

Διεξαγωγή Μεταπτυχιακής Εργασίας στην Δημόσια Ιστορία

ΑΚ.. ΕΤΟΣ 2026

ΟΝΟΜΑΤΕΠΩΝΥΜΟ ΦΟΙΤΗΤΗ: ΓΙΑΖΙΤΖΗΣ ΙΟΡΔΑΝΗΣ

Αριθμός μητρώου: 513618

ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ-ΣΥΜΒΟΥΛΟΣ: ΜΠΟΧΩΤΗΣ ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ

ΘΕΜΑ ΕΡΓΑΣΙΑΣ (ή τίτλος): *Η κοινωνία των Σερρών στο μεσοπόλεμο και κατά την πρώτη μεταπολεμική περίοδο. Η εικόνα της στη σύγχρονη συλλογική μνήμη της πόλης*

Επιτροπή καθηγητών ; Ραϋμόνδος Αλβανος

ΗΜΕΡΟΜΗΝΙΑ ΠΑΡΑΔΟΣΗΣ: 20 Ιουνίου 2026

ΛΕΞΕΙΣ :18700

Abstract

During the the 20th century, in 1912, the city of Serres was liberated from the Ottomans and until 1950 it was destroyed and looted several times.

Serres and its surrounding area had been a battleground for both the enemies and for the angry and ideologically opposing Greeks. Battles and assassinations between rivals were ceaseless. The arrival of many thousands refugees from various places was completed with nearly 15,000 of them coming from the towns and villages of the East.

The new inhabitants of the city were refugees with long-standing traditions, both in their culture, thus introducing new forms of entertainment, and in their social and business activities. With their rise to the city's leadership, they transformed its appearance (for example, by planting trees on the central hill and expanding its boundaries towards every direction). Although the problems persisted for a long time due to lack of raw materials, the refugees' concern for order and cleanliness, combined with their unique culture, graced the city with a better look.

The dynamic of trading in the Market, the Church, and their involvement in public affairs, facilitated their better inclusion into the city's population. Thus, when, the '29 Great Depression and the Greek Tobacco Crisis occurred, the people of Serres fought together for their livelihoods (strikes from 1934 to 1936). They also took a step further (the election of D. Menychtas in 1934), but the climate of the interwar period, with its harsh dictators, led the city to the World War II awaiting. The people of Serres, both native and refugees, fought bravely. The Bulgarians returned as conquerors to complete their plans for the Aegean Macedonia.

The resistance of the people of Serres was significant, as was some others' submission to the new conditions. The liberation of the city in 1944 came along with a harsh Civil War, during which, Serres suffered greatly due to its borders' strategic location. All these events emerge through the mist of time.

There are many statues, monuments, and engravings on walls throughout the city, which characterize specific areas (for instance, the statues of L. Papapavlou and S. Symeonidis at one of the city's gateways). In this way, the motivation for Collective Memory among the people of Serres becomes stronger. Refugees' folklore Societies continue their cultural heritage with various activities. Populations'

mixing along with numerous immigrations of its residents have significantly changed the city.

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Αυτή η Μεταπτυχιακή Εργασία έγινε κυριολεκτικά «εκ των ημετέρων δυνάμεων» και ευχαριστώ ειλικρινά όλους αυτούς τους φορείς και τους συμπολίτες Σερραίους που μοιράστηκαν τα αρχεία τους, τις φωτογραφίες τους, τις γνώσεις τους και τις αναμνήσεις τους για την πόλη και τους πρόσφυγές της.

Οι λαογραφικοί Σύλλογοι της πόλης :των Βλάχων, των Σαρακατσάνων, των πολλών ποντιακών Συλλόγων ιδιαίτερα ο Σύλλογος Μικρασιατών Προσφύγων ‘Άγιος Πολύκαρπος’ και το περιοδικό του ‘Μικρασιατική Σπίθα’

Τον παντογνώστη της Σερραϊκής Ιστορίας τον κ. Βασίλη Τζανακάρη με τα πολλά βιβλία του, τα άρθρα του στο περιοδικό “Γιατί”, το μεγάλο φωτογραφικό του αρχείο

Του Μουσικογυμναστικού Συλλόγου ΟΦΕΑΣ, τα μέλη του και τα βιβλία του

Η Ε.Μ.Ε.Ι.Σ. (Εταιρεία Μελέτης Έρευνας της Σερραϊκής Ιστορίας) και όλα τα μέλη της: ο Χαράλαμπος Γιαννογλούδης κ. Γ. Βουρουτζίδης, ο κ. Γιώργος Αψηλίδης, ο κ. Γιάννης Τσαρούχας, τον κ. Γρηγόρη Τσακίρδα. Το περιοδικό της Εταιρείας “Σύμμεικτα” με πλήθος επιστημονικών άρθρων.

Το ΔΙ.ΠΑ.Ε της πόλης μας με την κ. Μάρθα Χριστοφορίδου Ναούμ να με βοηθά πρόθυμα σε ότι χρειαστώ .

Όπως και η Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σερρών την κ. Ντίνα Τρέντζου και όλο το προσωπικό της Βιβλιοθήκης μας.

Ελπίζω να μην ξεχνώ κανένα άλλωστε παντού οι απαντήσεις που είχα ήταν ουσιαστικές.

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

Περιεχόμενα

Διεξαγωγή Μεταπτυχιακής Εργασίας στην Δημόσια Ιστορία.....	1
ΘΕΜΑ ΕΡΓΑΣΙΑΣ (ή τίτλος): <i>Η κοινωνία των Σερρών στο μεσοπόλεμο και κατά την πρώτη μεταπολεμική περίοδο. Η εικόνα της στη σύγχρονη συλλογική μνήμη της πόλης</i>	1
<i>Η κοινωνία των Σερρών στο μεσοπόλεμο και κατά την πρώτη μεταπολεμική περίοδο. Η εικόνα της στη σύγχρονη συλλογική μνήμη της πόλης.....</i>	6
ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	6
güzel- güzel Serres.....	10
Οι Βλάχοι και οι Σαρακατσαναίοι στις Σέρρες.....	17
Ο Ρ Φ Ε Σ Σερρών (1905 -1991) -Ένα Ελληνικό προπύργιο	22
<i>Η Απελευθέρωση του 1912 από τους ‘συμμάχους ‘.. Βουλγάρους.....</i>	26
<i>Πρόσφυγες του 1922. Οι νέοι κάτοικοι της πόλη.....</i>	33
<i>Μια ‘αόρατη’ τάξη εργαζομένων προσφύγων.....</i>	35
<i>Οι Σέρρες που άλλαξαν στον Μεσοπόλεμο.....</i>	37
<i>Οι δυσκολίες ενσωμάτωσης των προσφύγων στην πόλη.....</i>	42
<i>Οι δουλειές και οι αγώνες των προσφύγων στον Μεσοπόλεμο (για τα Σέρρας)...</i>	47
<i>Οι δύσκολες αλλά δημιουργικές εποχές τελείωσαν το 1930.....</i>	52
<i>Εργασιακό αδιέξοδο με τον εξηλεκτρισμό και την εκμηχάνιση της οικονομίας.....</i>	54
<i>Μάχες στις Σέρρες το 1935.....</i>	56
<i>Η διαφορετική Τρίτη βουλγαρική κατοχή (1941-1945).....</i>	60
<i>Ο εκβιασμός του λιγνίτη.....</i>	63
<i>Οι Σέρρες μετά τον Εμφύλιο.....</i>	71
<i>Η συνύπαρξη επιτέλους ολοκληρώνεται.....</i>	73
<i>Οι πρόσφυγες στην Αρχή του Δήμου.....</i>	74
<i>Λαογραφικοί Σύλλογοι προσφύγων : οι φύλακες της παράδοσης και της Μνήμης.</i>	78
<i>«Η μικρασιατική Σπίθα» των Σερραίων προσφύγων.....</i>	84
<i>Μνημεία και ήρωες του 20ου αιώνα.....</i>	87

Συμπέρασμα.....	92
-----------------	----

ΠΙΝΑΚΑΣ ΕΙΚΟΝΩΝ

Εικόνα 1Η οικία - ιταλικό προξενείο τυ Μ. Σιμαντοβ.....	16
Εικόνα 2Ο ΟΡΦΕΑΣ σήμερα.....	24
Εικόνα 3Λίγα από τα κλεμμένα κειμήλια.....	32
Εικόνα 4Το επιβλητικό Εσκή τζαμί.....	49
Εικόνα 5Η Σημερινή μορφή του Ηρώου.....	88
Εικόνα 6Τα κονάκια στηνόταν σε μέρη κατάλληλα για βόσκηση των κοπαδιών.....	91

Η κοινωνία των Σερρών στο μεσοπόλεμο και κατά την πρώτη μεταπολεμική περίοδο. Η εικόνα της στη σύγχρονη συλλογική μνήμη της πόλης.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Θα εξετάσουμε τα ιστορικά γεγονότα που συνέβησαν στην πόλη και στην ευρύτερη περιοχή των Σερρών του 20ου Αιώνα. Επίσης, θα ανατρέξουμε στη συλλογική μνήμη της, τόσο την κυρίαρχη όσο και την απωθημένη. Η αφήγηση περιέχει δύο μέρη.

Η πρώτη Ενότητα αφορά τις περιπέτειες της πόλης, η οποία λόγω της γεωγραφικής της θέσης εξελίχθηκε σε ένα καταφύγιο προσφύγων που έφτασαν σταδιακά σε αυτήν και στον κάμπο από Δύση και Ανατολή. Η συμμετοχή των Σερρών στην ελληνική ιστορία ήταν μεγάλη σε όλο τον 20ο αιώνα: στον Μακεδονικό Αγώνα (1904-1908), στις τρεις κατοχές της από τους Βούλγαρους (1912-1913, 1916-1918, 1941-1944), στον Μεσοπόλεμο, στον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο, στον Εμφύλιο Πόλεμο (1946-1949) και στα πρώτα μεταπολεμικά χρόνια. Μετά από αυτές τις δοκιμασίες οι Σερραίοι δεν είχαν πλέον διαχωρισμούς ανάλογα με τα μέρη καταγωγής τους, όπως παλαιότερα.

Η δεύτερη Ενότητα αφορά τις οικονομικές περιπέτειες που έζησε η πόλη εξαιτίας των πυρκαγιών και των λεηλασιών, των κατοχών και του Εμφυλίου. Ο αγώνας επιβίωσης των κατοίκων της ήταν κοινός και βοήθησε στην σταδιακή αποδοχή των προσφύγων από τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο ως τα μέσα του 20ου αιώνα. Οι οικονομικές δραστηριότητες της πόλης επαναλήφθηκαν και επεκτάθηκαν γρήγορα ώστε να μπορούν να

θρέψουν τους κατοίκους της. Αυτό οφειλόταν στην συνύπαρξη των νέων και παλαιότερων κατοίκων στην αγορά (σε όλες τις οικονομικές δραστηριότητες) και μέσα στους θεσμούς (Δήμο, Εκκλησία κ.α.) που έδωσαν νέα ταυτότητα στην πόλη. Οι μετακινήσεις πληθυσμών και το τραύμα από τις προσφυγίες και τις μεταναστεύσεις -στο εσωτερικό και στο εξωτερικό- σημάδεψαν τις ατομικές και οικογενειακές ιστορίες πολλών συμπολιτών μας, που μαζί με τον καημό των χαμένων πατρίδων βίωσαν τις χαρές και τα βάσανα του μετανάστη που φεύγει γι' αλλού. Δεν πρέπει ακόμα να παραβλεφθεί και η συμμετοχή των κατοίκων της πόλης στις φατρίες του εθνικού διχασμού, κατά το Α' Παγκόσμιο Πόλεμο και τον Μεσοπόλεμο, καθώς και στις δυο εχθρικές πλευρές του εμφυλίου πολέμου.

Σε αυτή την εργασία προσπαθούμε να θεραπεύσουμε κάπως την ελλιπή εικόνα που υπάρχει σήμερα για την πολυσχιδή ιστορία των παλαιοελλαδιτών, των προσφύγων και των εθνοτικών μειονοτήτων των Σερρών, ειδικά στο πρώτο μισό του αιώνα. Βασικό κίνητρο της μελέτης μας είναι να μελετηθεί πολύπλευρα η τοπική μας Ιστορία στον 20ο αιώνα και το αποτύπωμα που άφησε στην Συλλογική Μνήμη.

Οι νέες πολεοδομικές, πληθυσμιακές και οικονομικές συνθήκες που προέκυψαν από τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο και ως τις αρχές του Μεσοπολέμου, ανέδειξαν την δυναμική της πόλης, των κατοίκων της, γηγενών και προσφύγων, στη –συχνά κατεστραμμένη- πόλη. Στις αναγεννήσεις της συνέβαλαν αποφασιστικά από την μια ο εύφορος κάμπος του Στρυμόνα και από την άλλη η αναγκαστική συνύπαρξη παλιών και νέων πληθυσμών που κατέφθασαν στην πόλη και τον κάμπο (νομάδες και πρόσφυγες) και μαζί με τους ντόπιους ξανάφτιαξαν την ζωή τους.

Ενότητα 1. Το παρελθόν των μειονοτήτων των Σερρών

Θα κάνουμε πρώτα μια αναφορά στις (ελληνόφωνες) εθνοτικές μειονότητες που προϋπήρχαν της Μικρασιατικής Καταστροφής (Βλάχοι, Σαρακατσάνοι, Εβραίοι).

Οι Εβραίοι στις Σέρρες

Θα εξετάσουμε αρχικά την κοινότητα των Εβραίων στις Σέρρες. Πέρα από την αναφορά του βυζαντινού Χρονικογράφου για την παρουσία πολλών Εβραίων στο χωριό Δημητρίτσι, ελληνόφωνοι Ρωμανιώτες Εβραίοι υπήρχαν και στην πόλη των Σερρών σε μικρό αριθμό. Το ίδιο συνέβαινε και με τους (γερμανόφωνους) Εβραίους, τους Εσκενάζυ, που έφτασαν από την Γερμανία και την Κεντρική Ευρώπη τον Ύστερο Μεσαίωνα.

Μετά τον διωγμό των Ισπανών Εβραίων, το 1492, από την βασίλισσα Ισαβέλλα της Καστίλης και τον βασιλιά Φερδινάνδο της Αραγονίας κατέφτασαν οι Ισπανόφωνοι Σεφαραδίτες Εβραίοι στην πόλη όπως και σε όλη την Οθωμανική Αυτοκρατορία και έδωσαν το δικό τους στίγμα στην οικονομία της¹.

Η ανέστια αυτή κοινότητα διασκορπίστηκε σε όλη την Ευρώπη σε πολλά κύματα. Οι περισσότεροι Εβραίοι μετοίκησαν στην Οθωμανική Αυτοκρατορία όταν ο Βαγιαζήτ Β' (1481-1512) τους κάλεσε γιατί ήθελε να τονωθούν οι εμπορικές δραστηριότητες στην Αυτοκρατορία του².

¹ Κεντρικό Ισραηλιτικό Συμβούλιο www.kis.gr ημ. Ανάκτησης 25 Μαΐου 2026-06-29.

² Κ. ΜΩΥΣΗΣ 2013, "Η ΕΒΡΑΪΚΗ ΠΑΡΟΥΣΙΑ ΣΤΙΣ ΣΕΡΡΕΣ ΜΕΧΡΙ ΤΟ ΟΛΟΚΑΥΤΩΜΑ", σε Πρακτικά Β' Διεθνούς Επιστημονικού Συνεδρίου, *Οι Σέρρες και η περιοχή τους Από την Οθωμανική κατάκτηση μέχρι την σύγχρονη εποχή*, σελ. 367, 370. Βλ. και https://www.serres.gr/synedrio100/?page_id=61

Βλ. ακόμη, Χ. Βουρουτζίδης, σε *Χρονικά*, τ.33^{ος} (2010), εκδ. Κεντρικού Ισραηλιτικού Συμβουλίου Ελλάδας. Βλ. και <https://www.kis.gr/files/XRONIKA%20TEYXOS%20229.pdf> 12,13

Ο πληθυσμός των Εβραίων στις Σέρρες σε αυτούς τους αιώνες δεν ήταν σταθερός, καθώς πολλοί από αυτούς κυνηγούσαν τις επικερδείς ευκαιρίες σε όλες τις περιοχές της Αυτοκρατορίας και ο αριθμός τους αυξομειωνόταν.

Η αρχαιότερη ομάδα Εβραίων στην πόλη των Σερρών ήταν οι Ρωμανιώτες ή Βυζαντινοί Εβραίοι, στις 40 Εκκλησιές. Δεύτερη πληθυσμιακά εβραϊκή ομάδα, που ήρθε στην πόλη των Σερρών το 1545, είναι η ομάδα Ashkenazi, που ζούσε μέσα στο Κάστρο¹⁰. Βέβαια οι τεχνίτες και η βιοτεχνική τους δραστηριότητα επηρέασαν από νωρίς την οικονομία της πόλης.

Οι τραπεζικές – χρηματιστηριακές δραστηριότητες τους τόνωσαν πολλές φορές την οικονομία της πόλης στις καταστροφικές περιπέτειες που είχε, π.χ. μετά το Μεγάλο σεισμό του 1849, τις μεγάλες πυρκαγιές του 1852...

Το κτήριο που έμεινε στην πόλη και θυμίζει την κοινότητα των Εβραίων είναι το σημερινό 6ο και 16ο Δημοτικό σχολείο (στην ιστορική συνοικία των Εβραίων από το 184, τα εβραϊκία)³. Σε διπλανό οικόπεδο ήταν χτισμένη η Συναγωγή των Εβραίων. Στο προαύλιο του σχολείου βρισκόταν το κτήριο της “Alliance Israélite Universelle”, που ήταν μέρος ενός μορφωτικού δικτύου με διεθνή εμβέλεια.

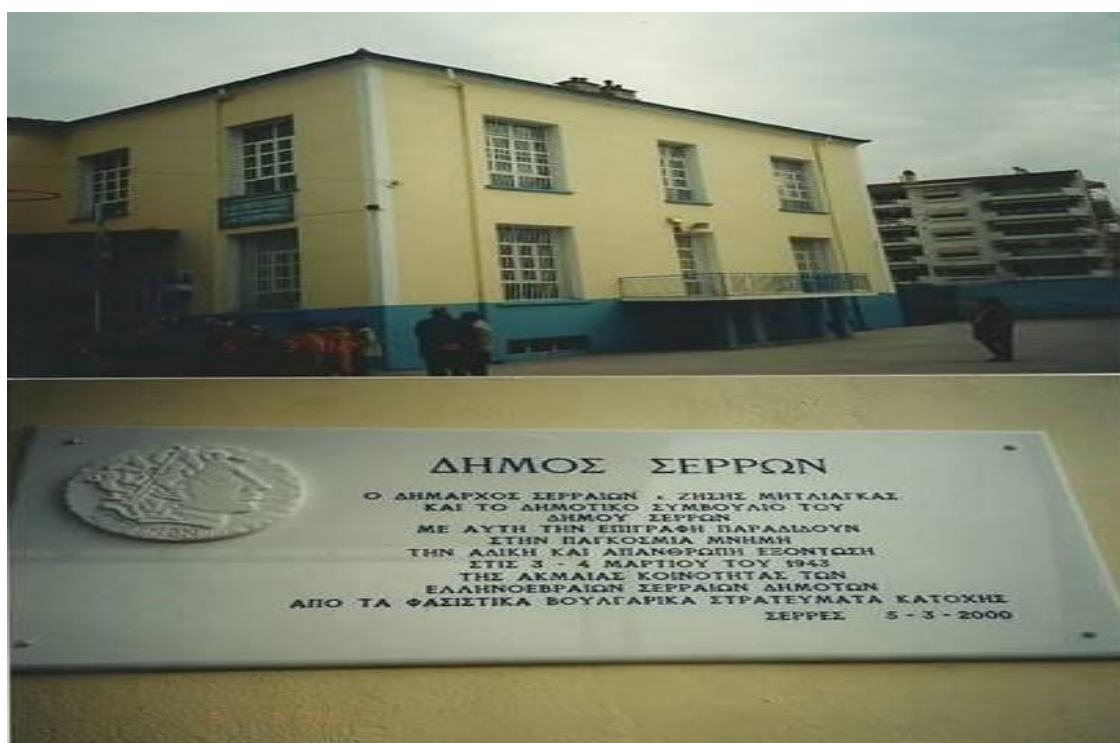
Σήμερα μόνο μια τιμητική επιγραφή θυμίζει το πέρας των Εβραίων από την πόλη. Δεν είχε ο μαχαλάς αυτός, η συγκεκριμένη περιοχή, τα χαρακτηριστικά του γκέτο. Πράγματι, πολλές μαρτυρίες συμπολιτών μας, αναφέρουν κάθε είδος συνεργασίας με τους Εβραίους. Πολλοί Σερραίοι έμαθαν

³Χ. Βουρουτζίδη, *Η Ισραηλιτική Κοινότητα Σερρών στα χρόνια προ του Ολοκαυτώματος*, <https://www.kis.gr/files/XRONIKA%20TEYXOS%20229.pdf> Του ίδιου, *Χρονικό της Εβραϊκής Κοινότητας των Σερρών, 2004* <https://serrelib.gr/el/serraiko-apothetirio/hroniko-tis-ebraikis-koinotitas-ton-serron>

από αυτούς μία τέχνη που θα τους εξασφάλιζε τον βιοπορισμό τους (πχ. έγιναν τσαγκάρηδες, ράφτες, χρυσοχόοι)⁴.

Οι Βλάχοι και οι Σαρακατσαναίοι στις Σέρρες

Οι Βλάχοι είναι μια φυλή των Βαλκανίων – ήδη από τα χρόνια της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας. Διασκορπισμένοι από την Δοβρουτσά μέχρι το ακρωτήριο Ταίναρο, οι Βλάχοι με την ιδιαίτερη λατινογενή τους γλώσσα είχαν όλα τα προτερήματα που τους έδωσε η μακροχρόνια νομαδική ζωή τους: συχνά πιστώνονται με εργατικότητα, επιμονή, προσαρμοστικότητα, επιχειρηματικότητα, με αποτέλεσμα να διαπρέψουν με ό,τι

καταπιάστηκαν. Όσο για την εθνική ταυτότητα των Βλάχων, υπήρξε μια διαρκής και μεγάλη διαμάχη γι' αυτήν, την εποχή που οι αντίπαλοι εθνικισμοί των χριστιανικών κρατών των

⁴ Χ. Βουρουτζίδη, Χρονικό της Εβραϊκής Κοινότητας των Σερρών
<https://serrelib.gr/el/serraiko-apothetirio/hroniko-tis-ebraikis-koinotitas-ton-serron>

Βαλκανίων διεκδίκησαν την εδαφική κληρονομιά της οθωμανικής αυτοκρατορίας⁵.

Οι Βλάχοι στις Σέρρες (και οι Σαρακατσαναίοι ταυτόχρονα) ήρθαν και εγκαταστάθηκαν στα χωριά της περιοχής από τον 17ο αιώνα. Ο διωγμός τους από τα μέρη της Ηπείρου ξεκινά από τα γεγονότα της επανάστασης του Διονυσίου (του Σκυλόσοφου) το 1600, συνεχίζεται με την εξέγερση των Ορλωφικών (1770) και τέλος εξακολουθεί με τους διωγμούς από τον Αλή Πασά στις αρχές του 1800, όταν οι κοινότητες των Βλάχων και των Σαρακατσαναίων κατέφυγαν στα ορεινά του καζά των Σερρών ή και ακόμα βορειότερα. Εκεί βρήκαν βοσκοτόπια για τα κοπάδια τους και μπορούσαν να διατηρήσουν την περιουσία τους από τις επιθέσεις των αλβανών ληστών και των φοροεισπρακτόρων του Αλή Πασά.

Ο ισχυρός Ισμαήλ Μπέης, των Σερρών προστάτεψε τους διωκόμενους Βλάχους και Σαρακατσάνους από τις δυνάμεις του Αλή Πασά για να τονώσει περισσότερο την οικονομική ανάπτυξη στην περιοχή του.

Ο Γάλλος πρόξενος και περιηγητής E.M. Cousinery (1747–1833), στο *Voyage dans la Macedoine, II*, Παρίσι 1831 γράφει: "Ο Ισμαήλ Μπέης προσείλκυσε στις Σέρρες κυρίως Βλάχους, οι οποίοι είχαν καταστήματα στη Βιέννη, και τους προστάτεψε και παρότρυνε στη βιοτεχνία τους. Οι Έλληνες, όπως επίσης και οι Βλάχοι των Σερρών, πραγματοποιούν το εμπόριο τους με την Γερμανία, αποστέλλοντας 30 χιλιάδες μπάλες βαμβακιού". Αυτές ήταν οι εύλογες αντιδράσεις ενός νομαδικού λαού που γνώριζε πώς να μετακινείται συνεχώς⁶. Βλάχοι από τη Γραμμούστα, την Αβδέλλα και τη Μοσχόπολη έφτασαν στην Νέα Ζίχνη, στο

⁵ Για τους σερραίους Βλάχους, βλ. Ντίνα Κ.Κατσάνη, *Οι Βλάχοι του Νομού Σερρών και της Ανατολικής Μακεδονίας*, Ε.Μ.ΕΙ.Σ., 2008, σελ. 42.

⁶ Ντίνας Κ.Κατσάνη Ν. 2008, *Οι Βλάχοι του Νομού Σερρών και στην Ανατολική Μακεδονία*, Ε.Μ.ΕΙ.Σ σελ.6, 67.

Δραβήσκο, στο Ροδολίβος και ήταν το πρώτο εποικιστικό κύμα⁷. Οι Βλάχοι, στους νέους τόπους που βρέθηκαν, ασχολήθηκαν πάλι με την κτηνοτροφία, την επεξεργασία του μαλλιού και το εμπόριο. Ο χαρακτηρισμός από τον Traian Stoianovich. *The Conquering Balkan Orthodox Merchant*, αφορούσε κυρίως τους Βλάχους στην Βαλκανικής και της Ευρώπης.

Μια δυνατότητα επέκτασης του εμπορίου τους έδωσαν οι Συνθήκες της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας: στην ανάπτυξη του βαλκανικού εμπορίου έδωσαν ώθηση η Συνθήκη του Κάρλοβιτς (1699)⁸, η Συνθήκη του Passarowitz του (1718)⁹, του Κιουτσούκ Καϊναρτζή το (1724)¹⁰. Πλέον με την βοήθεια των ιστιοφόρων (υπό ρωσική σημαία) η εμπορική δραστηριότητα των Ελλήνων κορυφώθηκε.

Υπήρξαν μεγάλοι βλάχοι ευεργέτες που από την Ήπειρο μετοίκησαν στις Σέρρες, διέπρεψαν στο εξωτερικό και ευεργέτησαν και την χώρα στην οποία δραστηριοποιήθηκαν. Π.χ. ο Νικόλαος Δούμπας –από την μεγάλη οικογένεια Δούμπα– ήταν αυτός που πρόσφερε στην Αυστρία εκπληκτικά μέγαρα: με δαπάνες του ανεγέρθηκαν σπουδαία κτίρια της Βιέννης, ενώ συνεισέφερε θετικά και στην πατρίδα του (επιχορηγήσεις σε σχολεία).

Στις Σέρρες οι βλάχοι ευεργέτες δώρισαν πολλά χρήματα κατά καιρούς. Πιο αναλυτικά, χρηματοδότησαν την ίδρυση και

file:///C:/Users/user1/Desktop/%CE%94%CE%B9%CF%80.%20%CE%95%CF%81%CE%B3.%20%CE%A0%CE%B5%CF%81%CE%B9%CE%B5%CF%87%CF%8C%CE%BC%CE%B5%CE%BD%CE%B1/%CE%92%20%CE%99%20%CE%92%20%CE%9B%20%CE%99%20%CE%91%20%CE%9C%CE%A4%CE%A0/Dinas_%CE%9F%CE%B9-%CE%92%CE%BB%CE%AC%CF%87%CE%BF%CE%B9-%CF%84%CE%BF%CF%85-%CE%BD%CE%BF%CE%BC%CE%BF%CF%8D-%CE%A3%CE%B5%CF%81%CF%8E%CE%BD.pdf

⁷ Ντίνας Κ.Κατσάνη, ό.π., Ε.Μ.ΕΙ.Σ, 2008 Σελ. 65

⁸ Λ. Σταυριανός, *Τα Βαλκάνια, από το 1453 και μετά*, τ. Β', Βάνιας, Θεσσαλονίκη 2007, σελ.360.

⁹

¹⁰ Λ. Σταυριανός, ό.π , σελ. 362.

λειτουργία του 'Δουμπείου' νηπιαγωγείου, του κτιρίου Αλληλοδιδασκτικής σχολής το 1835 και τη στέγαση του πρώτου Παρθεναγωγείου το 1853. Το Παρθεναγωγείο μεταφέρθηκε αργότερα στο οίκημα του νέου Δουμπείου Νηπιαγωγείου, ως που χτίστηκε η «Γρηγοριάδα». Τέλος, προσέφεραν 30.000 φράγκα στο Νοσοκομείο Σερρών (1900)¹¹.

Οι Βλάχοι των Σερρών στα παζάρια

Επειδή ως κτηνοτροφικός λαός οι Βλάχοι χρειαζόταν οροπέδια για την βόσκηση των κοπαδιών, οι πρόχειρες εγκαταστάσεις που έφτιαξαν εξελίχθηκαν σε πολίχνες και μετά σε κωμοπόλεις (π.χ το Τσοτύλι, την Τζουμαγιά, το Πετρίτσι, την Προσοτσάνη και άλλους μικρότερους οικισμούς). Η παρουσία των Βλάχων ήταν ωφέλιμη για τις ελλαδικές εδαφικές διεκδικήσεις στη Μακεδονία, γιατί λειτούργησαν ως ανάχωμα στην έντονη βουλγαρική παρουσία¹².

Οι Σέρρες είχαν κομβικό ρόλο για τις διαδρομές των караβανιών στα Βαλκάνια (πριν την εμφάνιση του σιδηροδρόμου). Το δεκαπενθήμερο παζάρι των Σερρών -το Κερβάνι- ήταν ένα μεγάλο οικονομικό γεγονός, που κάλυπτε ένα εύρος από την εμπορία σε μπάλες βαμβακιού μέχρι περίτεχνων χειροποίητων κοσμημάτων. Βοήθησε στην εξάπλωση αυτών των αγαθών σε όλη την Ευρώπη¹³.

Ο ρόλος των Βλάχων ήταν πρωταγωνιστικός και η παρουσία τους προσέλκυε έναν μεγαλύτερο αριθμό ντόπιων και ξένων εμπόρων. Οι ταξιδευτές έμποροι Βλάχοι εξελίχθηκαν σε εμπορικούς αντιπροσώπους των μεγάλων εξαγωγικών χωρών της Ευρώπης. Ειδικά τα προϊόντα Γερμανίας, π.χ. υφάσματα, πωλούνταν στο Κερβάνι και αντίστοιχα εξάγονταν 30.000

¹¹ Ντίνας Κ.Κατσάνη, ό.π., 2008, σελ. 56.

¹² Ό.π., σελ. 42,65

¹³ Ό.π.

μπάλες βαμβάκι σε πολλές Ευρωπαϊκές χώρες. Ακόμα, στο Κερβάνι εξαγόταν και μεταπωλούνταν στο τέλος της τουρκοκρατίας και η εξαιρετική ποιότητα καπνού της περιοχής από τους παραγωγούς, με συνέπεια τη δημιουργία από Βλάχους άφθονών υποκαταστημάτων στην Κεντρική Ευρώπη. Οι Βλάχοι είχαν κύριο ρόλο παντού στα Κερβάνια¹⁴.

Κατά τον Μακεδονικό Αγώνα –σύμφωνα με τις εκθέσεις ελληνορθόδοξων Ιεραρχών– τα προξενία του Μοναστηρίου, της Θεσσαλονίκης και των Σερρών χρησιμοποιούσαν Βλάχους ως εκτελεστικά όργανα και η προσφορά τους ήταν αποφασιστικής σημασίας για την ευόδωση του Αγώνα¹⁵.

Εικόνα 10 Σύλλογος ΟΡΦΕΑ ΜΕ ΤΟ μνημείο τους 20.000 νεκρούς

¹⁴ Γ. Τσαρουχάς 2022, [Το κερβάνι: η ετήσια εμποροπανήγυρη των Σερρών](https://www.openarchives.gr/aggregator-openarchives/edm/rep_ihu/000180-123456789_4056), https://www.openarchives.gr/aggregator-openarchives/edm/rep_ihu/000180-123456789_4056

Πόλισμα = μια πολίχνη, μια μικρή πόλη.

Με την πάροδο των χρόνων είχε η πόλη και δεύτερο Κερβάνι στην Θεσσαλονίκη ονομάζεται και Καραβάν Σεράι.

¹⁵ Ντίνας Κ.Κατσάνη, ό.π., 2008.

Ο Ο Ρ Φ Ε Α Σ Σερρών (1905 - 1991) και οι ελληνικές διεκδικήσεις.

Στις αρχές του 1900, η Ελλάδα και η Βουλγαρία, επεδίωκαν την επέκταση της εθνικής κυριαρχίας τους στα εδάφη της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας στα Βαλκάνια. Η αντιπαράθεση πήρε ένοπλη μορφή.

Οι ενέργειες των Βούλγαρων κομιτατζήδων προκάλεσαν την αντίδραση της Ελλάδας, αφού με οργανωμένες δράσεις απειλούσαν και σκότωναν τους πατριαρχικούς (ελληνόφωνους και βουλγαρόφωνους), σε πολλά χωριά και πόλεις της Μακεδονίας – π.χ. κρέμασαν τον σλαβόφωνο Κώττας Χρήστου στο Μοναστήρι το 1904¹⁶.

Οι Βούλγαροι με τις ενέργειές τους αποσκοπούσαν να παρουσιάσουν ως εξαρχικά όσο περισσότερα χωριά και πόλεις μπορούσαν, ώστε να τα αναγνωρίσει ως βουλγάρικα η Υψηλή Πύλη (όπως διέταζε το ανάλογο Σουλτανικό φερμάνι του 1870). Η Ελλάδα με την βοήθεια των ιερέων του Πατριαρχείου της Κωνσταντινουπόλεως, προσπάθησε να ενισχύσει την ελληνική συνείδηση στους ελληνορθόδοξους πληθυσμούς. Η ελληνική κυβέρνηση δραστηριοποιήθηκε δίνοντας σχετικές εντολές στα ελληνικά προξενία και η ένοπλη συμμετοχή ελλήνων αξιωματικών του Στρατού στον Μακεδονικό Αγώνα ήταν μεγάλη, μετά την τυπική παραίτησή τους από τον στρατό (π.χ. του Σαρακατσάνου αξιωματικού Κωνσταντίνου Γαρέφη 1874-1906¹⁷).

Η ίδρυση του μουσικό γυμναστικού Συλλόγου «ΟΡΦΕΑΣ Σερρών» έγινε την 5η Αυγούστου του 1905 από 12 νέους

¹⁶ Ο σλαβόφωνος Ελληνισμός στο Μακεδονικό Αγώνα: ο Καπετάν Κώττας

Βλ. <https://www.labyrinthos.gr/?q=node/39>

¹⁷ Για τον Κωνσταντίνο Γαρέφη, βλ.

<https://www.eleftheria.gr/%CE%BA%CF%89%CE%BD%CF%83%CF%84%CE%B1%CE%BD%CF%84%CE%AF%CE%BD%CE%BF%CF%82-%CE%B3%CE%B1%CF%81%CE%AD%CF%86%CE%B7%CF%82-1874-1906/>

Σερραίους, τους οποίους ενθάρρυνε το ελληνικό προξενείο της πόλης, Αντίστοιχες ενέργειες έγιναν και σε άλλες πόλεις της Μακεδονίας από τα εκεί ελληνικά προξενεία¹⁸.

Με επικεφαλής τον παντοπώλη Παναγιώτη Κεχαγιά και άλλους τεχνίτες και εμπόρους, οι δώδεκα συνέταξαν καταστατικό του συλλόγου, που ονομάστηκε «Ομίλος ΟΡΦΕΥΣ». Διέθετε τμήματα Γυμναστικού, δραματικού – θεατρικού, μουσικού (μπάντα και χορωδία η οποία μέχρι σήμερα έχει πολλά μέλη και καλή φήμη), ενώ απέκτησε και κυνηγετικό τμήμα. Σε λίγο καιρό τα μέλη αυξήθηκαν και το ελληνικό προξενείο αναδιάρθρωσε το σχήμα καθοδήγησης του Σύλλογου.¹⁹

Οικονομικός Πόλεμος με τους Βούλγαρους

Υπήρξαν πολλές μορφές του αγώνα του Ορφέα ενάντια στον βουλγαρικό εθνικισμό. Ήταν ένας αγώνας που γινόταν κάτω από την κυριαρχία των Οθωμανών και το άγρυπνο βλέμμα τους. Οι Οθωμανοί συγκρούονταν συχνά και με τους δυο εμπλεκόμενους.

Ο σύλλογος «ΟΡΦΕΑΣ» πρωτοστάτησε στον οικονομικό πόλεμο ενάντια στα βουλγαρικά συμφέροντα. Π.χ. τα μέλη του Ορφέα συγκέντρωσαν ένα χρηματικό ποσό για να αγοράσουν μόνο από Έλληνες ξύλα και κάρβουνα για τον δριμύ Χειμώνα που ερχόταν και έκαναν εμπάργκο και σε άλλα προϊόντα από Βούλγαρους εμπόρους όπως του καπνού, του ασβέστη, του βαμβακιού. Όποια ανυπακοή στις επιλογές της επιτροπής του ελληνικού Συλλόγου εκδηλωνόταν τιμωρούνταν με ξυλοδαρμό. Οι Βούλγαροι ως αντίποινα απαγόρευαν στους Έλληνες τη χρήση νεροπρίονων, την υλοτομία, το ψάρεμα.²⁰

¹⁸ Γεωργίου Καφταντζή, *Ορφέας Σερρών 1905-1991 Ιστορική Διαδρομή*, Έκδοση Ομίλου Ορφέα Σερρών, Θεσσαλονίκη 1991, σελ. 48.

¹⁹ *Ο.π.*, σελ. 50.

²⁰ *Ο.π.*, σελ. 70.

Η προμήθεια σε όπλα γινόταν από την θάλασσα στον στρυμονικό κόλπο από το λιμάνι του Τζαγέζι (κοντά στην Αμφίπολη). Όλα αυτά τα όπλα έπρεπε να τοποθετηθούν σε κρύπτες (1.000 όπλα και 50.000 σφαίρες), τις οποίες έφτιαξε ο ΟΡΦΕΑΣ και φρόντισε να μοιραστούν στα γύρω χωριά μετά από εντολή του Προξενείου,

Μέσα στις ενέργειες του ΟΡΦΕΑ ήταν και η πραγματοποίηση απεργιών και διαδηλώσεων για την υπεράσπιση των ελληνικών συμφερόντων σε σχέση με τους άλλους διεκδικητές (Τούρκους και Βούλγαρους)²¹. Οι σκοποί του Ορφέα περιλάμβαναν την ενδυνάμωση του ελληνικού φρονήματος, ενώ για την ευόδωσή τους χρησιμοποιούνταν και η ένοπλη – συνωμοτική δράση.

Ταυτόχρονα, προσπαθούσε να τονώσει το εθνικό φρόνημα μέσα από μνημονικές και πολιτισμικές εκδηλώσεις, όπως εθνικές γιορτές, συναυλίες, θεατρικές παραστάσεις (είτε με Σερραίους ερασιτέχνες ηθοποιούς ή με επαγγελματικούς θιάσους που περιόδευαν σε όλη την περιοχή, καθώς και με κατάλληλη επιλογή έργων). Σε εκείνα τα ‘δύσκολα’ χρόνια η διατήρηση φιλαρμονικής ορχήστρας, μαντολινάτας και χορωδίας, καθώς και θεατρικού ομίλου με δική του θερινή σκηνή θεάτρου, αλλά και γυμναστηρίου με εξειδικευμένο προσωπικό, αναδείκνυε και την οικονομική ακμαιοτήτα του ελληνισμού στις Σέρρες. Για παράδειγμα, ο Σύλλογος είχε αγοράσει τα μουσικά όργανα γι’ αυτή την μαντολινάτα -παρά το μεγάλο κόστος τους.

²¹ Ο.π., σελ. 77.

Στα τέλη του 1918 μετά την επιστροφή των Σερραίων ομήρων από την Βουλγαρία, για την οποία θα γίνει εκτενέστερα λόγος στη συνέχεια, το κτήριο του Ορφέα λειτούργησε ως λοιμοκαθαρτήριο εξαιτίας του εξανθηματικού τύφου και άλλων θανατηφόρων επιδημιών που έφεραν οι όμηροι.

Ο Μακεδονικός Αγώνας σταμάτησε με το Κίνημα των Νεότουρκων στα 1908. Το κτήριο του ΟΡΦΕΑ υπάρχει ακόμα και σήμερα και προσφέρει στην πόλη αφού γλύτωσε μόνο με φθορές από την πυρκαγιά του 1913. Η λειτουργία του ΟΡΦΕΑ έχει πια ξεπεράσει τον ένα αιώνα με διακεκριμένη θέση στον δήμο και μεγάλη συμμετοχή των Σερραίων στα τμήματά του.

Η Απελευθέρωση του 1912 από τους ‘συμμάχους’ Βουλγάρους

Ο Α΄ Βαλκανικός Πόλεμος διεξήχθη μεταξύ των Βαλκάνιων συμμάχων . (Ελλάδας, Βουλγαρίας, Σερβίας, Μαυροβουνίου) και της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Μέσα από ταυτόχρονες επιχειρήσεις των τεσσάρων συμμάχων ενάντια στους Οθωμανούς το 1912 στον πρώτο Βαλκανικό Πόλεμο τα εδάφη της χερσονήσου εκτός της Κωνσταντινούπολης και της Ανατολικής Θράκης διαμοιράστηκαν στους νικητές (Ελλάδα, Βουλγαρία, Σερβία, Μαυροβούνιο²²)

Στις 24 Οκτώβρη του 1912 υπό τον Συνταγματάρχη Θεοδόρωφ έκανε είσοδο στην πόλη ο Βουλγαρικός στρατός²³. Οι Σερραίοι τους υποδέχτηκαν με τιμές και πολλή συγκίνηση. Ως ένδειξη

Εικόνα 20 ΟΡΦΕΑΣ σήμερα

καλού συμμαχικού πνεύματος επιτράπηκε και η είσοδος του ελληνικού «Γ΄ Συντάγματος ιππικού» με 350 ιππείς και διοικητή τον αντισυνταγματάρχη Πιερράκο Μαυρομιχάλη. Μετά την Συνθήκη του Λονδίνου (30 Μαΐου 1913) όπου συζητήθηκε η κυριαρχία των νικητών πάνω στις

²² Pavlowitch, *Ιστορία των Βαλκανίων 1804-1945*, Θεσσαλονίκη 2005, σελ. 28.

²³ Καφταντζής, ό.π.

απελευθερωμένες από τους Οθωμανούς περιοχές οι διενέξεις με την Βουλγαρία δεν άργησαν να φανούν, τόσο με την Σερβία όσο και με την Ελλάδα²⁴. Το 3ο Σύνταγμα ιππικού έφυγε έγκαιρα και δεν εγκλωβίστηκε.

Η μεγάλη στρατιωτική δύναμη της Βουλγαρίας - λεγόταν η Πρωσία των Βαλκανίων - και οι μεγάλες απώλειές της στον πόλεμο με τους Οθωμανούς (π.χ. στην πολιορκία της Αδριανούπολης την 24η Φεβρουαρίου 1913), έδωσαν το δικαίωμα στην Βουλγαρία να επιθυμεί επέκταση των συνόρων της μέχρι τα εκτεταμένα όρια της Συνθήκης του Αγίου Στεφάνου του 1878. Αυτές οι εχθρικές διαθέσεις και ενέργειες των Βουλγάρων προκάλεσαν την αντίδραση των άλλων Συμμάχων με την σύναψη Ελληνοσερβικής Συνθήκης Συμμαχίας την 1η Ιουνίου 1913 και της αντίστοιχης Στρατιωτικής Σύμβασης.

Στην Α' Βουλγαρική κατοχή (1912-1913) στις Σέρρες οι αυθαιρεσίες των Βουλγάρων (συμμάχων) εντάθηκαν, Τα δημόσια κτίρια επιτάχθηκαν, κάποιους αιχμαλώτους τους εκτέλεσαν μέσα στην πόλη ενώ συνέλαβαν 20 αιχμαλώτους στις 20 Ιουνίου 1913.

²⁴ Β. Τζανακάρης, *Εικονογραφημένη Ιστορία των Σερρών*, τ. Β', Σέρρες 1995, σελ. 48.

Εικόνα 8Η προτομή του Γυμνασιάρχη με την πολυετή δράση

Όλοι τους ήταν σημαντικά πρόσωπα της πόλης – οι κεφαλές της πόλης. Τους εκτέλεσαν στο Λιβούννοβο: όπως τον Γυμνασιάρχη Λεωνίδα Παπαπαύλου και τον ιατρό Αναστάσιο Χρυσάφη, τον διευθυντή της Τράπεζας της Ανατολής, τους Κωνσταντίνο Σταμούλη και Νέστωρα Φωκά, φαρμακοποιούς. Αυτοί αναγνωρίστηκαν, όταν τελικά τους βρήκαν, από τα ακριβά καλοραμμένα τους ρούχα και τα ακριβά τους καπέλα²⁵. Οι δημοτικές αρχές της πόλης τίμησαν αυτούς τους νεκρούς δίνοντας τα ονόματά τους σε κεντρικές οδούς της πόλης. Ο ανδριάντας του Λ. Παπαπαύλου βρίσκεται σε κεντρικό πάρκο της πόλης.

Οι Σέρρες καταστράφηκαν σε μεγάλο βαθμό, με την πυρκαγιά της 28ης Ιουνίου 1913.

Η προστασία των φοβισμένων Σερραίων από τον Μεναχέμ Σιμαντωβ το 1913.

²⁵Ο.π., για τις σφαγές μεταξύ Τούρκων και Βουλγάρων.

Στο τέλος της πρώτης βουλγαρικής κατοχής των Σερρών (1912-1913) πριν την αποχώρηση των Βουλγάρων, η πόλη λεηλατήθηκε και πυρπολήθηκε από αυτούς. Οι κάτοικοι κατέφυγαν στα υποπροξενεία της πόλης να ζητήσουν προστασία. Στο Αυστριακό προξενείο, πού βρισκόταν στο μέγαρο Σχοινά) πιάστηκαν όμηροι, και πλήρωσαν λύτρα για να ελευθερωθούν.

Μια άλλη ομάδα Σερραίων - περίπου 600 άτομα συγκεντρώθηκαν στο σπίτι του Σιμαντωβ το οποίο ήταν και η έδρα του ιταλικού προξενείου της πόλης. Οι Βούλγαροι γύρω από το σπίτι απειλούσαν να κάψουν το κτήριο. Ο Σιμαντωβ για να ηρεμήσει τους Βουλγάρους βγήκε στο μπαλκόνι και τους πετούσε άφθονες λίρες ενώ τα βρεγμένα βαρύτιμα χαλιά, απλώθηκαν στα κεραμίδια για να μην μεταδοθεί η πυρκαγιά από την πόλη που καιγόταν.

Η ανοικοδόμηση της πόλης.

Οι Βούλγαροι, αποχωρώντας ηττημένοι, άφησαν μια καμένη πόλη με μια 'πυρίκαυστο' ζώνη που περιλάμβανε μεγάλο μέρος του κέντρου της. Από τον εμπρησμό καταστράφηκαν 1.000 καταστήματα, 4.050 οικίες και άφθονα εμπορεύματα, ενώ 15.000 Σερραίοι έμειναν άστεγοι²⁶.

Οι οικονομικές συνέπειες ήταν καταλυτικές. Η αντίδραση των Σερραίων ήταν άμεση και οδήγησε στην συγκρότηση μιας Επιτροπής Ανοικοδόμησης τον Οκτώβριο του 1913 για να μεταβεί στην Αθήνα και να ζητήσει από την κυβέρνηση δάνεια και συμφωνημένο σχέδιο ανοικοδόμησης της πόλης. Ήδη ένας μεγάλος αριθμός Τούρκων εμπόρων είχε φύγει από τις Σέρρες,

²⁶ Γ. Αψηλίδης, «Η εκλογική απογραφή για τις επικείμενες εκλογές», πρακτικά Συνεδρίου, 2006, σελ. 159. Βλ. και https://www.serres.gr/synedrio100/?page_id=61

λόγω του μένους των Βουλγάρων εναντίον τους. Τα κεφάλαια που πήραν μαζί τους τα στερήθηκε η αγορά της πόλης.

Η αδυναμία των εμπόρων να ανταπεξέλθουν στις υποχρεώσεις του ήταν αναμενόμενη. Τα μέλη της Επιτροπής Ανοικοδόμησης, μαζί με Σερραίους βουλευτές, έστειλαν επίσης υπομνήματα στην Αθήνα για να περιγράψουν την κατάσταση. Διαπραγματεύτηκαν και πέτυχαν μια πενταετή προθεσμία στην αποπληρωμή των χρεών τους για να μπορέσουν να είναι συνεπείς σε αυτά. Το οικονομικό τοπίο στην πόλη άλλαξε και από τον ερχομό πολλών 'παλαιοελλαδιτών' δημοσίων υπαλλήλων όπως και έναν σημαντικό αριθμό δραστήριων επιχειρηματιών που άνοιξαν νέες δουλειές όταν έφτασαν στις «Νέες Χώρες» τις περιοχές δηλαδή που μόλις απελευθερώθηκαν²⁷.

Μια δημογραφική εικόνα της άρτι απελευθερωμένης πόλης, μας δείχνει τα εξής : Το 1915 οι ενήλικοι άνδρες ήταν 5.086 από 18.668 συνολικό εναπομείναντα πληθυσμό και απασχολούνταν και στους τρεις οικονομικούς τομείς. Οι Έλληνες είχαν το 65,1% έναντι των Τούρκων με 31% και 3,9% των Εβραίων²⁸.

Ο κυρίαρχος ρόλος των Εβραίων στην Σερραϊκή οικονομία μπορεί να αναδειχθεί και από την περίπτωση του Βίκτωρ Ελιέζερ / Μεναχέμ Σιμαντωβ . Ο συγκεκριμένος επιχειρηματίας έχαιρε της γενικής αποδοχής των συμπολιτών του. Με το πλήθος των επιχειρήσεων του στο εμπόριο του καπνού (με δικές του καπναποθήκες στα νότια της πόλης), στο εμπόριο του βαμβακιού στην εμπορία του ξύλου μέχρι και στην δημιουργία του πρώτου κινηματογράφου στην πόλη cine Pathe Paris²⁹.

²⁷ Γ. Αψηλίδης, «Οι Σέρρες και η περιοχή τους, από την Οθωμανική στη Σύγχρονη Εποχή», Πρακτικά Β' Διεθνούς Συνεδρίου, 2006, σελ. 142. Βλ. και https://www.serres.gr/synedrio100/?page_id=61

²⁸ Γ. Αψηλίδης, «Η εκλογική απογραφή για τις επικείμενες εκλογές», ό.π., σελ. 159.

²⁹ Χ. Βουρουτζίδης, "Η Ισραηλιτική Κοινότητα Σερρών στα χρόνια προ του Ολοκαυτώματος", *Ισραηλιτικά Χρονικά* 2010, Βλ. και <file:///C:/Users/user1/Desktop/%CE%94%CE%B9%CF%80.%20%CE%95%CF%81%CE%B3>

Η εφημερίδα *Σέρραι* στις 27 Ιανουαρίου 1914 αναφέρει πρώτη φορά για την εβραϊκή κοινότητα και την προσφορά της στην πόλη «χάρις λοιπόν εις τας εφευρέσεις αυτές και χάρις εις τον κ. Μεναχέμ Σιμαντωβ και τον κ. Οβαδία Αζαρίαν κασι την συντροφία τους αυτούς τους φιλόκαλους τους φιλοπόλιδας τούτους άνδρας έχουμε εδώ εις τα Σέρρας λαμπρότατο κινηματογράφο εν πιστώ πλέον αντιγράφω απολάβομεν την ζωή των μεγαλουπόλεων καθ' εσπέραν»³⁰.

Α' Παγκόσμιος Πόλεμος

Στα χρόνια του Α' Παγκοσμίου Πολέμου η περιοχή των Σερρών πέρασε μια πολύ σκληρή δοκιμασία. Οι Γερμανοί ήθελαν τις καταληφθείσες περιοχές της Ανατολικής Μακεδονίας (Σέρρες, Δράμα, Καβάλα) για καθαρά στρατιωτικούς λόγους - την δημιουργία μιας ασφαλούς περιοχής για την διαδρομή του σιδηροδρόμου Βερολίνου-Βαγδάτης.

Το Μακεδονικό μέτωπο με έδρα την Θεσσαλονίκη οργανώθηκε από την Entente με δυνάμεις που πολέμησαν στην Καλλίπολη (1916) για να χαλαρώσει τις πιέσεις των Γερμανών στο Δυτικό Μέτωπο.

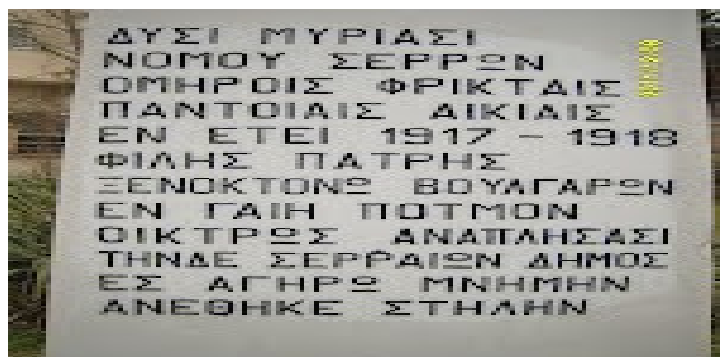
Η Β' Βουλγαρική κατοχή (1916-1919) στις Σέρρες

Οι Βούλγαροι όμως είχαν τα δικά τους διαφορετικά εθνικιστικά σχέδια που είχαν στόχο την εξάλειψη των ελληνικών πληθυσμών και της προσάρτησης της περιοχής στο βασίλειο της Βουλγαρίας ήταν δηλαδή μια ακόμα φάση για την πραγματοποίηση του οράματος της "Μεγάλης Βουλγαρίας".

[.%20CE%A0%CE%B5%CF%81%CE%B9%CE%B5%CF%87%CF%8C%CE%BC%CE%B5%CE%BD%CE%B1/ear%20MTP/%CE%99%20CE%A3%20CE%94%20CE%A1%20CE%91%20CE%97%20CE%9B/XRONIKA%20TEYXOS%20229.pdf](#)

³⁰ Β. Τζανακάρης, "Τιμή στους Εβραίους των Σερρών", *Εβραϊκά Χρονικά* 2010, σελ 12.
https://www.kis.gr/scanned_small/T167small.pdf

Με κύριες προσπάθειες τον εκβουλγαρισμό 'η την απομάκρυνση των Ελλήνων και των Τούρκων κατοίκων από αυτή την περιοχή της Ανατολικής Μακεδονίας και Θράκης.

Εικόνα 6 Η ταπεινή επιγραφή της πόλης για μια τόσο μεγάλη θυσία

Το σχέδιο του εκβουλγαρισμού της Ανατολικής Μακεδονίας και Θράκης περιλάμβανε ενέργειες όπως τις επιθέσεις σε σπίτια και καταστήματα, τη γενική λεηλασία των τροφίμων, την απαξίωση των δραχμών που είχαν οι κάτοικοι -με την κυκλοφορία της βουλγαρικής "ραπίσκα". Επίσης, τη σύλληψη και τη μεταφορά χιλιάδων αιχμαλώτων στην Βουλγαρία (πχ στο Κίτσεβο) σε καταναγκαστικά έργα ως "ντουρντουβάκια" (трудоувојник). Οι αιχμάλωτοι αυτοί χρησιμοποιήθηκαν για την κατασκευή έργων σε απάνθρωπες συνθήκες.

Οι βουλγαρικές αρχές περιόρισαν τους Σερραίους μέσα στην πόλη και επέβαλαν ποινή θανάτου σε όποιον πλησίαζε τον ποταμό Στρυμόνα, για να διαφύγει. Οι εκτελέσεις και οι ξυλοδαρμοί των Ελλήνων και των Τούρκων ήταν συνηθισμένοι. Όλα αυτά σημάδεψαν την Δεύτερη Βουλγαρική κατοχή η οποία άφησε πόλεις φαντάσματα σε όλη την Ανατολική Μακεδονία (στις Σέρρες, στην Καβάλα, στη Δράμα, στην καμένη Τζουμαγιά και στο μαρτυρικό Δοξάτο Δράμας κ.α.)³¹.

³¹ Β. Τζανακάρης 1995, ό.π. σελ. 102.

Στην Β' Βουλγαρική κατοχή (1916-1919 στους Σερραίους που παρέμειναν και δεν πέρασαν τον Στρυμόνα, τα δεινά ήταν πολλά. Τα θύματα από τις επιδημίες (π.χ. τον τύφο, τη γρίπη, την ελονοσία) πολλαπλασιάστηκαν. Οι σκληρές συνθήκες της Βουλγαρικής κατοχής προκάλεσαν ακόμη και την απελπισμένη απόδραση αρκετών εγκλωβισμένων με πεζοπορία ως το ποτάμι του Στρυμόνα υπό καταιγισμό πυρών.

Ο περιορισμός του Μητροπολίτη Αποστόλου Χριστοδούλου (1856-1917) στο Μέγαρο της Επισκοπής προκάλεσε τον θάνατό του από θλίψη στις 14 Ιανουαρίου 1917³². Ο συγκεκριμένος ιεράρχης πρωταγωνίστησε ως επικεφαλής του ελληνισμού τόσο στον Μακεδονικό Αγώνα, όσο και στην προστασία των κατοίκων όταν οι Βούλγαροι στρατιώτες αποχωρούσαν³³.

Σύμφωνα με τον Ε. Χατζηβασιλείου, «Οι λεηλασίες ελληνικών οικιών και καταστημάτων και η πείνα που ακολούθησε έφερε ετοιμοθάνατους να κείτονται στους δρόμους, με την Μαύρη Αγορά να ανθεί και οι περιουσίες να χάνονται»³⁴. Ακόμη, "οι Σέρρες (με πληθυσμό 35.000 πριν από τον πόλεμο), μετά τη φυγή πολλών, τον θάνατο και την ομηρία άλλων, αριθμούσαν κατά την απελευθέρωση μόλις 5.793 κατοίκους: τόσοι λάμβαναν συσσίτιο από τις ελληνικές Αρχές"³⁵. Συγκλονιστικές είναι οι μαρτυρίες του Ακήλ μπέη, του μουσουλμάνου δημάρχου Σερρών το 1916, ο οποίος απομακρύνθηκε από τους

³² [Χαράλαμπος Βουρουτζίσης](https://serrelib.gr/el/prosopikotita/apostolos-hristodoyloy-1856-1917) σε <https://serrelib.gr/el/prosopikotita/apostolos-hristodoyloy-1856-1917>. Βλ. επίσης, Βασίλειος Γιαννογλούδης, "Τα τραγικά γεγονότα προ της απελευθέρωσης των Σερρών (29-6-1913) με τη ματιά του βουλευτή Σερρών Δημοσθένη Μέλψου", σε <https://repository-api.ihu.gr/server/api/core/bitstreams/85d113f5-318d-42c6-802c-e3809f38ce6f/content>

³³

³⁴ Ευάνθης Χατζηβασιλείου, *Βιώματα του Μακεδονικού Ζητήματος, Δοξάτο Δράμας, 1912-1946*, Αθήνα 201: οι σφαγές μεταξύ Βουλγάρων και Τούρκων ήταν εκτεταμένες.

³⁵ Ευάνθης Χατζηβασιλείου, "Μια λησμονημένη άγρια κατοχή", *Καθημερινή* 1-10-2018.

Βουλγάρους τον Ιούνιο του 1917 και επανεγκαταστάθηκε στη δημαρχία από την κυβέρνηση Βενιζέλου το 1918: αναφέρει ότι "στην πόλη έθαβαν 40-50 νεκρούς από την πείνα κάθε ημέρα». Από τις 75.000 αιχμάλωτους της Ανατολικής Μακεδονίας επέστρεψαν σε -κακή κατάσταση– μόλις 12.000³⁶.

Μετά την ήττα της κοντά στην λίμνη της Δοϊράνης στο Ντόμπρο Πόλε (15 Σεπτεμβρίου 1918), η Βουλγαρία συνθηκολόγησε χωρίς να υποστεί κατοχή εδαφών και να καταβάλει πολεμικές αποζημιώσεις, ούτε όμως και να επιστρέψει τα πολύτιμα κειμήλια που αφαίρεσε από τις Μονές (π.χ. την Ι. Μ. Εικοσιφίνισσας και της Ι.Μ. Τιμίου Προδρόμου).

Η αρπαγή των σοδιών, των σπόρων και των εργατικών εργαλείων, ακόμα και των οικοσπιτων ζώων, από τους αποχωρούντες Βουλγάρους το 1918, οδηγούσε αναπότρεπτα σε ξέσπασμα λιμού στον κάμπο και στην πόλη.

Με σχεδόν κατεστραμμένο οδικό δίκτυο η μεταφορά προμηθειών για όλο αυτό τον πληθυσμό ήταν δύσκολη. Η Βρετανική αποστολή που έφτασε πρώτη, ειδοποίησε όσους οργανισμούς έπρεπε για την επερχόμενη ανθρωπιστική καταστροφή, δηλαδή για το επικείμενο ξέσπασμα λιμού. Ο Αμερικανικός Ερυθρός Σταυρός έστησε ένα κέντρο διανομής ενδυμάτων και τροφίμων στο κέντρο της πόλης, το οποίο έδωσε μέσα σε έξι μήνες 428.000 μερίδες φαγητού, πέρα από τις ποσότητες τροφίμων που έδωσε σε ιδρύματα και σε τοπικές αρχές³⁷.

³⁶ Ο αριθμός των Ελλήνων αιχμαλώτων στην Βουλγαρία δεν έχει προσδιοριστεί με απόλυτη ακρίβεια. Οι απώλειες από ασθένειες (πχ τύφο) συνεχίστηκαν και μετά την επιστροφή.

³⁷"Αμερικανική ανθρωπιστική βοήθεια στην περιοχή των Σερρών, 1918-1919", *Σερραϊκά Σύμμεικτα* τόμος 5^{ος}, σελ. 71, 76-77. Βλ. και <https://emeiserron.gr/wp-content/uploads/2023/11/%CE%A3%CE%95%CE%A1%CE%A1%CE%91%CE%AA%CE%9A%CE%91-%CE%A3%CE%A5%CE%9C%CE%9C%CE%95%CE%99%CE%9A%CE%A4%CE%91-5.pdf>

Εικόνα 3 Λίγα από τα κλεμμένα κειμήλια

Πρόσφυγες του 1922.

Η αποχώρηση των Σερραίων μουσουλμάνων και η μετεγκατάστασή τους στην Τουρκία

Για πολλούς αιώνες, από το 1385 περίπου, στην πόλη κατοικούσε μια πολυπληθής κοινότητα μουσουλμάνων. Υπολογίζονταν στο 31% του πληθυσμού (περίπου 11.000 άτομα) το 1924, όταν και αποχώρησαν σύμφωνα με την Συνθήκη της Λοζάνης του 1923.

Οι μετακινήσεις των σερραίων Οθωμανών στην Τουρκία περιελάμβαναν την εγκατάστασή τους σε ένα πλήθος πόλεων και χωριών, σε εγκαταλειμμένα σπίτια ελλήνων προσφύγων και ανταλλάξιμων. Οι σερραίοι Οθωμανοί μετακινήθηκαν προς α) την Ανατολική Θράκη (τις 40 Εκκλησιές (Kırklareli) τις στην Βιζύη/Vize, στην Αδριανούπολη (Edirne) στο χωριό Turpçular

της Υψάλας στην Ραιδεστό (Tekirdağ) στην Τσατάλτζα που βρίσκεται και το Μουσείο Ανταλλαγής στην Σηλυβρία, στο Ακσαράι στο Μπεσίκτας), β) τον Πόντο (στην περιοχή Αμάσειας, στην Σαμψούντα και στην Νίγδη), γ) το Αιγαίο, δ) τη Μ. Ασία (στη Μάνισα, στη Σμύρνη, και στην Προύσα, στην Πάνορμο και στο Τσανάκαλε). Συχνά μετοίκησαν σε αγροτικές περιοχές που ευδοκιμούσαν ο καπνός και το βαμβάκι, όπως στον κάμπο των Σερρών. Κατοίκησαν στα εγκαταλειμμένα σπίτια των Αρμενίων και των Ελλήνων³⁸. Τα πρώτα προσφυγικά κύματα των Σερραίων Οθωμανών έφυγαν από την πόλη στα χρόνια της Β' Βουλγαρικής Κατοχής (1916-1919) από τον φόβο αντιποίνων από τους καινούργιους κατακτητές. Ο πρώτος δήμαρχος Σερρών Ακίλ Μπέης, πεθαίνοντας κάπου στην Ανατολική Θράκη ψιθύρισε: «όμορφη-όμορφη Σέρρες».

Ελληνορθόδοξοι πρόσφυγες του 1922. Οι νέοι κάτοικοι της πόλης

Σε δεινή κατάσταση βρήκε τις Σέρρες η Μικρασιατική Καταστροφή, με τις μυριάδες των προσφύγων να καταφθάνουν σε μια πόλη που ζούσε ήδη σε παράγκες. Είχε ήδη αρκετούς πρόσφυγες από την περιοχή της Στρώμνιτσας στους Βαλκανικούς Πολέμους, όπως και Έλληνες από την Ανατολική Ρωμυλία και τη Συνθήκη του Neuilly (1919). Η συνοικία «Μελενικιώτικα» υπάρχει ακόμα για να θυμίζει αυτήν την εισροή προσφύγων.

Οι καταγωγές των προσφύγων του 1922 ποίκιλαν, από τη Θράκη (Ανατολική Ρωμυλία και Αν. Θράκη) και τον Πόντο ως την υπόλοιπη Μικρασία, ενώ οι πρόσφυγες μιλούσαν ελληνικά,

³⁸ Ε. Κοντογιώργη, *Population Exchange in Greek Macedonia: The Rural Settlement of Refugees 1922–1930*, OXFORD UNIVERSITY PRESS., Oxford - New York 2006, σελ. 253.

τούρκικα, βουλγάρικα, με ντοπιολαλιές³⁹. Αυτή η γλωσσική ανομοιογένεια ήταν ένα εμπόδιο για την ενσωμάτωση των προσφύγων που ξεπεράστηκε στο πέρασμα του χρόνου σταδιακά, έτσι ώστε να ανταμώσουν όλοι στην αγορά της πόλης, στην Εκκλησία, να εκπροσωπούνται στους πολιτικούς - κοινοτικούς θεσμούς (δημοτικούς και κοινοβουλευτικούς) και να εμφανίζονται ως Ένα, ως Σερραίοι πολίτες.

Το Ελληνικό Κράτος το 1922 δέχτηκε περίπου 1.300.000 πρόσφυγες, που οι περισσότεροι βρέθηκαν στην Βόρεια Ελλάδα. Στο νομό Σερρών 70.000 πρόσφυγες ήρθαν από τη Μικρασία. Στις Σέρρες έφτασαν 15.000 άτομα. Πολλές ελληνικές εταιρείες και σύλλογοι δραστηριοποιήθηκαν για να ανακουφίσουν όλον αυτόν τον κόσμο, όμως οι πόροι τους δεν έφταναν γι' αυτό το σκοπό. Οι δυσκολίες και οι ανάγκες ήταν τεράστιες και έπρεπε να αντιμετωπιστούν με τη χορήγηση δανείων από τα ξένα κράτη.

Το Καλοκαίρι του 1923 εξασφαλίστηκε μακροπρόθεσμο δάνειο από την Κοινωνία Των Εθνών, που θα διαχειριζόταν η Ε.Α.Π (Επιτροπή Αποκαταστάσεως Προσφύγων), με σκοπό την αποκατάσταση των προσφύγων.⁴⁰ Οι πρόσφυγες πάλεψαν για να επιβιώσουν και μόχθησαν για να οικοδομήσουν μια νέα πόλη πάνω στην παλιά⁴¹.

Σε μια ανταπόκριση από τις Σέρρες, που δημοσιεύτηκε το 1929 στην εφημερίδα *Μακεδονία*, αναφέρεται ότι «οι στεγασθέντες εν Σέρραις αστοί πρόσφυγες διαιρούνται εις τρεις κατηγορίας: εις τους πρόσφυγας εκείνους οίτινες έκτισαν δι' ιδίων απολύτως

³⁹ Δημήτρης Τομπαΐδης, 1992, [Η τύχη των μικρασιατικών ιδιωμάτων στον ελληνικό χώρο](https://doi.org/10.12681/deltiokms.138), *Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών*, τ.9 Σ., 241–250.
<https://doi.org/10.12681/deltiokms.138>

⁴⁰ Μ. Mazower, *Η Ελλάδα και η οικονομική κρίση του Μεσοπολέμου*, ΜΙΕΤ, Αθήνα, σελ. 161

⁴¹ Β. ΓΙΑΝΝΟΓΛΟΥΔΗ, *100 ΧΡΟΝΙΑ ΟΕΒΕΣΣ 1925-2025*, Ε.Μ.Ε.Ι.Σ, ΣΕΡΡΕΣ, σελ. 35.

δαπανών άνευ ουδεμίας οικονομικής αρωγής της επιτροπής, επί οικοπέδων αυτής, εις τους κτίσαντας κατά το ήμισυ ή και περισσότερον δι' ιδίων δαπανών, κατά δε το έτερον ήμισυ ή και ολιγώτερον δι' εξόδων της ΕΑΠ και εις τους πρόσφυγας στεγασθέντας εις κατοικίας ανεγερθείσας υπό τας υπηρεσίας της ΕΑΠ»⁴².

Την αστική Αποκατάσταση των προσφύγων, που περιλάμβανε μόνο στέγαση και όχι εύρεση εργασίας, ανέλαβε κυρίως το κράτος και η ΕΑΠ που ιδρύθηκε το 1924⁴³. Στις πόλεις ο αριθμός των προσφύγων ήταν μεγάλος και η αποκατάσταση τους στις πόλεις ήταν πιο δυσχερής από την αποκατάσταση του πληθυσμού στην ύπαιθρο. Ο αριθμός των ανταλλάξιμων τουρκικών οικιών δεν επαρκούσε. Τα οικιστικά προγράμματα καθυστερούσαν, καθώς η πολιτική αστάθεια και στρατιωτικά κινήματα, όπως εκείνα του 1933, και του 1935 από οπαδούς του Πλαστήρα, εμπόδιζαν την ομαλή αποκατάσταση των προσφύγων.

Η παγκόσμια κρίση του 1929 και η στάση πληρωμών της Ελλάδας το 1932 διαιώνισαν τις στερήσεις και για τους Σερραίους τα χρόνια του Μεσοπολέμου. Γηγενείς και πρόσφυγες, χιλιάδες μικρά παιδιά, πάρα πολλές γυναίκες, βρέθηκαν ν' αναζητούν δουλειά για να επιβιώσουν.

Μια 'αόρατη' τάξη εργαζομένων προσφύγων

Οι αστοί πρόσφυγες, τεχνίτες και έμποροι οι περισσότεροι, τα πρώτα χρόνια της προσφυγιάς, μετακινούνταν από πόλη σε πόλη. Τον πρώτο καιρό εργάζονταν σε περιστασιακές εργασίες

⁴² Μακεδονία 13-01-1929, στο Λ. Θεοδωρίδου, *Αυτοστέγαση Προσφύγων*, ΔΙ.ΠΑ.Ε Σέρρες 2010, σελ. 189.

⁴³

σε οικοδομές, στα δημόσια έργα, σε εργοστάσια, σε μικρά εργαστήρια, ακόμη και στην άκρη του δρόμου⁴⁴.

Οι γυναίκες της προσφυγιάς, που ήταν περισσότερες από τους άντρες, συντήρησαν την οικογένεια και την οικιακή οικονομία με την εργασία τους ως υπηρέτριες, καθαρίστριες, μαγείρισσες ή ως φτηνή εργατική δύναμη μέσα στα εργοστάσια -με μισό μεροκάματο.

Αυτές οι επαγγελματικές κατηγορίες των άδηλων εργαζομένων συντηρούσαν την οικογένειά τους με τις συναλλαγές τους στην αγορά και έδωσαν χρώμα στην πόλη⁴⁵.

Προέκυψε τότε μια τάξη εργατών στις βιομηχανίες ή τις μικρές βιοτεχνίες που ως χειροτεχνικά εργαστήρια ("μανιφατούρες") σχεδόν μονοπωλούσαν τον κλάδο της μεταποίησης μέχρι το 1929. Οι εργαζόμενοι σε αυτές δεν διέφεραν από τους κατ' αποκοπή εργάτες που έχουν παρόμοιες εργασιακές σχέσεις με τους επίμορτους καλλιεργητές των χωραφιών, ή τους κατόχους μια πολύ μικρής ατομικής 'επιχείρησης' που ίσως «να έγιναν σταθεροί κεφαλαιοκράτες αργότερα αν η επιχείρησή τους είχε πετύχει».⁴⁶

Η απασχόληση όλων αυτών σε πιο μεγάλες μονάδες και εταιρίες, π.χ. σε ναυπηγεία, βιομηχανίες, καπνεργοστάσια, ταχυδρομεία, τροchioδρομικές εταιρείες, στο δύσκολο Μεσοπόλεμο, συγκέντρωσαν το εργατικό προλεταριάτο, το οποίο μέσα στα σωματεία του διεκδικούσε τα δικαιώματά του μαχητικά.

⁴⁴ Α. Λιάκος, Εργασία και Πολιτική στην Ελλάδα του Μεσοπολέμου, Το διεθνές γραφείο Εργασίας και η ανάδυση των κοινωνικών θεσμών, Ίδρυμα Έρευνας και Παιδείας της Εμπορικής Τραπέζης Ελλάδος, Αθήνα 1993, σελ. 75-77.

⁴⁵ Ο.π., σελ. 74.

⁴⁶ Σεραφείμ Σεφεριάδης, «Η ΣΥΓΚΡΟΤΗΣΗ ΤΗΣ ΕΡΓΑΤΙΚΗΣ ΤΑΞΗΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ», στο *Ελληνική επιθεώρηση πολιτικής επιστήμης*, 1995, σελ.6. Βλ. και <https://ejournals.epublishing.ekt.gr/index.php/hpsa/article/view/15281>

Στις μεγάλες απεργίες από το 1934 μέχρι το 1936 η συμμετοχή των εργατών ήταν τεράστια με πολλές χιλιάδες διαδηλωτών να συγκρούονται με την αστυνομία και τον στρατό. Υπήρξαν πολλοί νεκροί, τους οποίους συμβόλισε και η εμβληματική εικόνα με την μάνα να σπαράζει πάνω από τον νεκρό γιο της, τον διαδηλωτή Τάσο Τούση. Σε κείνες τις διαδηλώσεις του Μαΐου το 1936 στην Θεσσαλονίκη σκοτώθηκαν συνολικά 12 άτομα⁴⁷. Τα γεγονότα εκείνου του Μάη του 1936 και η εικόνα της μάνας που θρηνεί, έδωσαν έμπνευση στον ποιητή Γιάννη Ρίτσο για να γράψει την συλλογή ποιημάτων «Επιτάφιος». Αυτά τα ποιήματα μελοποίησε ο συνθέτης Μίκης Θεοδωράκης και το έργο αυτό διατήρησε στη συλλογική μνήμη εκείνη την εποχή των αγώνων. Ιδιαίτερα οι καπνεργάτες έφτασαν σε αδιέξοδο και διαδήλωσαν στις πόλεις τους. Στις Σέρρες το Μάη του '36 απέργησαν 800 καπνεργάτες και διαδήλωσαν μπροστά στην Νομαρχία. Με τα ισχνά μεροκάματα που έπαιρναν δεν μπορούσαν να βελτιώσουν την άθλια καθημερινότητά τους, την ζωή στα ημιτελή σπίτια τους, την πείνα εξαιτίας της μικρής ποσότητας τροφής, τις θανατηφόρες ασθένειες που τους απειλούσαν (γρίπη, φυματίωση κ.ά.). Η μαχητική αντίδραση των εργατών έδωσε μια καλή πρόφαση για την δικτατορία του Ι. Μεταξά το 1936, ώστε να επιβάλλει με αυταρχισμό την "κοινωνική ηρεμία".

⁴⁷ Χάρης Αθανασιάδης «Μέρα Μαγιού μου μίσεψες», στο *Επιστημονικό Συνέδριο. Ο καπνός στην ιστορία. Οικονομικές, κοινωνικές και πολιτισμικές προσεγγίσεις*, Ινστιτούτο Κοινωνικών Κινήματων και Ιστορίας Καπνού, Καβάλα 2020, σελ. 400.

Οι Σέρρες που άλλαξαν στον Μεσοπόλεμο

Η στέγαση των προσφύγων στις Σέρρες όπως και των αστέγων γηγενών από την φωτιά του 1913 ήταν αργή. Το 1928 μόνο 300 οικογένειες από τις 3.000 έχουν αποκτήσει μια στέγη⁴⁸. Οι υπόλοιποι ‘άποροι γηγενείς διαβιούν σαρδεληδόν’ σε άθλιες ανθυγιεινές παράγκες. Η ανέγερση από την Νομαρχία περίπου 1.600 οικιών προσπαθεί να απαλύνει την κατάσταση. Είμαστε σε ένα κατεστραμμένο κάμπο και οι ανάγκες για στέγαση είναι πολλές και στα χωριά. Οι προτάσεις και οι προσπάθειες δεν ολοκληρώθηκαν και η πόλη δεν έγινε ‘αντίγραφο της Φρανκφούρτης’ όπως έγραφαν στις εφημερίδες οι αρθρογράφοι⁴⁹.

Οι πόλεις επεκτάθηκαν στα περίχωρα για να στεγάσουν προσφυγικούς συνοικισμούς, το ίδιο συνέβη και στις Σέρρες.

⁴⁸ Σερραϊκά Ανάλεκτα τ.,^{49ς} Λίλα Θεοδωρίδου- Σωτηρίου, Ελευθέριος Παναγιωτόπουλος, Γ. Καριώτης Σελ. 212

⁴⁹ <https://www.serres.gr/istoria/meletes/eikonografimeni-istoria-ton-serron-toy-vasili-tzanakari/mesopolemika-chronia/>

Χτίστηκαν νέα σπίτια μαζί σε νέες γειτονιές όλα αυτά οικοδομήθηκαν από την ΕΑΠ με υπεργολαβία ή προσωπική εργασία –αυτοστέγαση-. Οι προσφυγικοί συνοικισμοί φτιάχτηκαν χωρίς άλλα έργα υποδομής (πχ πλατείες) λόγω έλλειψης χώρου και χρημάτων. Τα σπίτια ήταν ομοιόμορφα με λίγες διαφορές στο εμβαδόν ή την ποιότητα κατασκευής τους με στοιχειώδη λειτουργικότητα.

Μεγάλο μέρος των προσφυγικών οικισμών χτίστηκε με εργασία των ίδιων των προσφύγων και της αλληλοβοήθειας μεταξύ τους. Η αυτοστέγαση των προσφύγων αποτέλεσε σημαντικό παράγοντα στην κάλυψη αυτής της ανάγκης. Ιδρύθηκαν επίσης οικοδομικοί συνεταιρισμοί (πχ του εργολάβου Αλέξανδρου Καλκάνη (με ολόκληρη συνοικία να ονομάζεται αργότερα έτσι). Χορηγήθηκαν άτοκα δάνεια με μακρύ χρόνο αποπληρωμής (15 χρόνια). Υπήρξε ακόμα και ένας Αστικός οικιστικός Συνεταιρισμός η “Στοργή”. Οι συνοικισμοί χτίστηκαν στις παρυφές της πόλης αλλά και σε άδειους χώρους γεμάτους ανταλλάξιμα οικήματα κεντρικά της πόλης πχ ο συνοικισμός Ζιντζιρλή τζαμί⁵⁰.

Ο μεγάλος αριθμός προσφύγων 14.950 αποτελούμενοι από :Μικρασιάτες, Θρακιώτες, Πόντιους αναμείχθηκαν με τους 19.460 ταλαιπωρημένους γηγενείς⁵¹. Οι εύποροι πρόσφυγες νοίκιασαν ή αγόρασαν κατοικίες μέσα στην πόλη, με αποτέλεσμα οι διαχωρισμοί γηγενών -προσφύγων να υποχωρήσουν σιγά-σιγά από την αρχή. Αργότερα αγόρασαν προνομιούχες εκτάσεις με κατοικίες καλής ποιότητας. Οι άποροι πρόσφυγες έζησαν σε καλύβες ή σε πρόχειρες

⁵⁰ Θεοδωρίδου. Λ. 2010, Η αυτοστέγαση των προσφύγων στις Σέρρες, ΔΙ.ΠΑ.Ε

⁵¹ http://teachers.cm.ihu.gr/theod/files/Serres_1900-1940.pdf Σελ. 65

Σέρρες αρχές 20^{ου} αιώνα : Στατιστική Στρατού 27.500 . Γαλλικές επετηρίδες σε 30.000

κατασκευές (παραγκουπόλεις) δίπλα στους συνοικισμούς για πολλά χρόνια⁵².

Στις Σέρρες η συμβίωση των γηγενών με τους πρόσφυγες έγινε σταδιακά, σε όλη την δεκαετία του 1920. Πρώτα - πρώτα στον χώρο της αγοράς, η αλληλοβοήθεια μεταξύ τους ήταν δεδομένη⁵³. Πλανόδιοι έμποροι όπως και τα άφθονα εργατικά χέρια που ζητούσαν μεροκάματο, όμως ενώ η πόλη χρειαζόταν έργα ανοικοδόμησης (λόγω των εμπρησμών και των λεηλασιών από τους Βουλγάρους) η έλλειψη δομικών υλικών ανέβαλε την οικοδόμηση αυτών των απαραίτητων έργων. Το αίτημα για αποστολή ξυλείας, τούβλων, ασβέστη κλπ. ήταν πάγιο αίτημα τόσο των προσφύγων όσο και των γηγενών γιατί έπρεπε να χτιστεί η πόλη ξανά μέσα από τις στάχτες της. Στην ίδια κατάσταση βρισκόταν και οι άλλες πόλεις στην περιοχή της Ανατολικής Μακεδονίας⁵⁴ (Θεσσαλονίκη από την φωτιά του 1917, του καμένου Κιλκίς 1913, της καμένης Δράμας 1916 και τις άλλες πυρπολημένες πόλεις Καβάλα, Ηράκλεια, Νιγρίτα 1913). Η ζήτηση για δομικά υλικά και μηχανικούς ήταν τεράστια⁵⁵. Οι Σερραίοι με πολλές αναφορές και διαμαρτυρίες – που συζητήθηκαν μέχρι το ελληνικό κοινοβούλιο υπενθύμισαν σε όλους τις δύσκολες καταστάσεις που ζούσαν. Ο πληθυσμός της πόλης δεν μπορούσε να καλύψει τις ανάγκες του μόνο από την παραγωγή του πλούσιου κάμπου.

Οι αστοί πρόσφυγες που κατέφθασαν στην πόλη ήταν τεχνίτες και επιχειρηματίες, οι οικονομικές δυνατότητές της πόλης αναπτύχθηκαν μετά από πολλές δοκιμασίες. Η ενασχόλησή τους με τον δευτερογενή τομέα ήταν αναπόφευκτη. Οι ανάγκες

⁵² Προσφυγικά σπίτια στην πόλη των Σερρών σελ.84
http://teachers.cm.ihu.gr/theod/files/Serres_1900-1940.pdf Σελ. 157

⁵³ Ο.Π.Θεοδωρίδου. 2010, Η αυτοστέγαση των προσφύγων στις Σέρρες, ΔΙ.ΠΑ.ΕΣΕ΄.189

⁵⁴

⁵⁵ ΟΕΒΕΣΣ, 2025, Β, ΓΙΑΝΝΟΓΛΟΥΔΗ, 100 ΧΡΟΝΙΑ ΟΕΒΕΣΣ 1925-2025. Ε.Μ.Ε.Ι.Σ., ΣΕΡΡΕΣ Σελ. 55

αυτού του διπλάσιου πληθυσμού έπρεπε να καλυφθούν κυρίως από την ντόπια παραγωγή. Οι ανάγκες των κατοίκων σε αγαθά και σε δομικά υλικά έδινε ευκαιρίες. Η αφθονία σε προσφερόμενα φθηνά εργατικά χέρια και η γνώση των τεχνιτών να παράγουν σωστά προϊόντα βοήθησε τους πάντες να προκόψουν με σκληρή δουλειά.

“Οι όμοιες επαγγελματικές ομάδες, χωροταξικά και συντεχνιακά, δημιουργήθηκαν επειδή συνεργάζονταν, αλληλοβοηθούνται αμοιβαία, και προόδευσαν μαζί.

Έβλεπαν πως μαγειρεύουν, πώς γιορτάζουν, τα ήθη και τα έθιμά τους, τη μουσική, τα γλέντια τους, παίρνοντας παραδείγματα εκατέρωθεν και έτσι μέρα με τη μέρα, αποδέχονταν αλλήλους. Αντιλήφθηκαν ότι είναι πολλά αυτά που τους ενώνουν. Βασικό στοιχείο ήταν ότι είχαν την ίδια θρησκεία, πήγαιναν στις ίδιες εκκλησίες και έτσι δημιουργήθηκε συναδέλφωση. Δημιουργήθηκαν ξανά γειτονίες με παρόμοια μαγαζιά ή με παρόμοια εργαστήρια (πχ η οδός Ε. Βενιζέλου ήταν πια γεμάτη από αγγειοπλάστες) εκτός από τους αγγειοπλάστες υπήρχαν συγκεντρωμένοι και οι σιδεράδες κάθε είδους και αυτοί που έφτιαχναν σφυρήλατες πόρτες. Βρίσκονταν κατά μήκος της Βενιζέλου ή την (οδό Ερμού με υφασματέμπορους και ραφτάδες) “. ⁵⁶

Οι ανάγκες των κατοίκων σε αγαθά και σε δομικά υλικά έδινε ευκαιρίες. Η αφθονία σε προσφερόμενα φθηνά εργατικά χέρια και η γνώση των τεχνιτών να παράγουν σωστά προϊόντα βοήθησε τους πάντες να προκόψουν με σκληρή δουλειά.

Δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι τα λιγνιτωρυχεία του Κ. Περδικάρη Α.Ε. του Κ. Χατζηδήμου και Σία ΑΕ και τα λατομεία του Λ. Παπαντωνίου Α.Ε, όπως οι ασβεστοκάμινοι του Β. Τσίλη και η «Μέγα» το ατμοκίνητο εργοστάσιο κεραμοποιίας του Τριαντάφυλλου “Πολυμέρη και Σία” στην περιοχή του Αη

⁵⁶ Από μια αφήγηση του Γρηγόρη Τσακίρδαη

Γιάννη⁵⁷ δούλευαν συνεχώς για να καλύψουν την Ζήτηση. Στην οικοδομική Ξυλεία υπήρχαν τουλάχιστον τέσσερις επιχειρήσεις. Λόγω μεγάλης ζήτησης αυτών των υλικών οι επιχειρήσεις εξασφάλιζαν πολλά μεροκάματα στους εργαζόμενους σε αυτά κι ένα καλό εισόδημα στους ιδιοκτήτες τους για πολλά χρόνια.⁵⁸ .

Η εξάπλωση της πόλης επεκτείνεται αλλά έφερνε και αναταραχές. Στις πιέσεις και τις διαμαρτυρίες των γηγενών εμπόρων, μέσα από τα σωματεία τους, υπήρξαν και οι διαμαρτυρίες των επαγγελματικά αστέγων προσφύγων, οι οποίοι διεκδικούσαν ένα μέρος από την ανοικοδόμηση της Αγοράς στην πυρίκαυστο⁵⁹. Στα τέλη του 1930 ο σύλλογος Γηγενών Σερρών (ιδρύθηκε στις 7 Μαρτίου 1928) με σκοπό να περιορίσει το εύρος των προνομίων που σύμφωνα με τους οπαδούς του Λαϊκού Κόμματος απολάμβαναν οι ‘Βενιζελικοί’ πρόσφυγες. Μέσα από σειρά άρθρων στην εφημερίδα «Εμπρός» ο βουλευτής των λαϊκών Πέτρου Αλεξίδη περιγράφει την αντίδραση των Γηγενών ώστε να εξισορροπηθούν οι αδικίες που έχουν υποστεί από την Κυβέρνηση Ε. Βενιζέλου*.

Οι αστοί πρόσφυγες αποτελούσαν σοβαρό ποσοστό του πληθυσμού των προσφύγων σε αντιστοιχία με τους αγροτικούς

⁵⁷ Ηρακλής Φασουράκης, ΠΛΙΝΘΟΚΕΡΑΜΟΠΟΙΕΙΟ ΠΟΛΥΜΕΡΗ, στο Βακαλοπούλου Μ., Δανιήλ Μ., Λαμπρόπουλος Χ., Φασουράκης Η. (επιμ.), 2017, Βιομηχανικά Δελτία Απογραφής (www.vidarchives.gr/reports/2018_03_77).

⁵⁸ Γ. Αψηλίδης, 2005, Σέρρες Ιστορία χώρος και χρόνος, «Οικονομικές Συνθήκες και επιχειρήσεις στην πόλη των Σερρών 1913 -1940» 144,147, 148
https://www.serres.gr/synedrio100/?page_id=61++

⁵⁹ Θεοδωρίδου. Λ, Ελευθέριο Παναγιωτόπουλος, Γ. Καριώτης 2010,Σέρρες πορεία μέσα στο χρόνο (Η Αγορά της πόλης των Σερρών πριν και μετά το 1913 , ΔΙ.ΠΑ.Ε 115
http://teachers.cm.ihu.gr/theod/files/Serres_1900-1940.pdf

*ζαρζαβάτι – οπωροκηπευτικά- Οι Θρακιώτες πρόσφυγες ασχολούνταν με τα κηπευτικά

*Από το πλούσιο αρχείο ου Βασίλη Γιαννογλούδης Αντιπροέδρου του Ξ.Μ.Ε.,Ι.Σ

πρόσφυγες –που πήραν κλήρο στα χωριά – αυτοί ήρθαν από την Μικρά Ασία και τα Βαλκάνια (Ανατολική Θράκη, Ρωμυλία, Β. Μακεδονία). Η επαναλειτουργία της αγοράς της πόλης ήταν αναγκαία για τη διαβίωσή τους. Άλλωστε και τα παζάρια της πόλης ήταν φιλόξενα για τους πρόσφυγες - τους «μπαξεβαντζήδες που έφερναν στην πόλη ζαρζαβάτι*» – που με τα χτήματά τους στις παρυφές της πόλης ή στα γύρω χωριά (πχ στον Αη Γιάννη) κάλυπταν πάντα τις ανάγκες της πόλης σε κηπευτικά – μέχρι και σήμερα *. Ο σύνθετος όρος . peasant-in-the-village-living-in-town βρήκε άριστη εφαρμογή στους πρόσφυγες αγρότες που ζούσαν στην πόλη αλλά καλλιεργούσαν και εμπορευόταν τα κηπευτικά τους στην πόλη⁶⁰

Εικόνα 11Η Ασβεστοκάμινος του Βασίλη Τσίλη

Οι δυσκολίες ενσωμάτωσης των προσφύγων στην πόλη

Στην αρχή της προσφυγιάς μέχρι το 1924, που οι Οθωμανοί κάτοικοι έφυγαν, η προσωρινή συγκατοίκηση στα τούρκικα σπίτια υπήρξε σε πολλές περιοχές επιβεβλημένη. Αυτά τα σπίτια ονομάστηκαν ‘ανταλλάξιμα’ και αποδόθηκαν στους

⁶⁰ Λιάκος, Α., 1993 «Εργασία και Πολιτική στην Ελλάδα του Μεσοπολέμου, Το διεθνές γραφείο Εργασίας και η ανάδυση των κοινωνικών θεσμών», Αθήνα, Ίδρυμα Έρευνας και Παιδείας της Εμπορικής Τραπέζης Ελλάδος Σελ

πρόσφυγες ως αποζημίωση των σπιτιών και των κτημάτων που εγκατέλειψαν στην ‘πατρίδα’ οι πρόσφυγες και θα έμεναν σε αυτά Τούρκοι⁶¹.

‘Οι μεγάλοι τούρκοι μαχαλάδες με την δαιδαλώδη και πυκνή δόμηση, με τις ψηλές περιφράξεις και τις κλειστές αυλές,-κύτταρα ζωής- μακριά από τα βλέμματα των περαστικών με μόνα σημεία επαφής με τον κόσμο εκτός κατοικίας τα ακανόνιστα σαχνισιά με τα όμορφα παράθυρα με τα πολύπλοκα καφασωτά μαζί με τα πλατυμέτωπα παραδοσιακά μακεδονικά σπίτια ήταν για αιώνες ένα από τα χαρακτηριστικά δείγματα, οι χαρακτηριστικές εικόνες, από την παραδοσιακή αρχιτεκτονική των Σερρών . Στην πόλη κατοικούσαν 12.000 Οθωμανοί περίπου και οι συνοικίες τους περιελάμβαναν κάθε τύπου κατοικίας της τουρκοκρατίας, από τις απλούστερες φτωχικές μέχρι και τις πιο αρχοντικές. Ο χρόνος απόδοσης των ανταλλάξιμων στους πρόσφυγες διαφέρει κατά περίπτωση’.*

Οι εργασίες στους προσφυγικούς συνοικισμούς.

Κάθε συνοικισμός που χτίστηκε στις παρυφές της πόλης κατοικούνταν από πρόσφυγες της ίδιας περιοχής και από μεγάλα σόγια που εργαζόταν όλοι μαζί για να ‘σταθούν στα πόδια τους’. Πέρα από τα ανταλλάξιμα σπίτια των Μουσουλμάνων Σερραίων που έφυγαν το 1924 σύμφωνα με την Συνθήκη της Λοζάνης .Δώδεκα νέοι οικισμοί, έξω από το κέντρο της πόλης, χτίστηκαν μέσα στην δεκαετία του ’20. Από το Κατακονόζι με τους λιγνιτωρύχους (που δούλευαν στο ορυχείο του Περδικάρη, μέχρι τα Κιουπλιά και τον Αστικό-Σηροτροφικό συνοικισμό, με τις μουριές στην αυλή και στα διπλανά χωράφια.

⁶¹ Θεοδωρίδου.Λ. 2010,Η αυτοστέγαση αστών προσφύγων στην πόλη των Σερρών Σέρρες, ΔΙ.ΠΑ.Ε
http://teachers.cm.ihu.gr/theod/files/autostegasi_mikrasiatiki_spitha.pdf

Οι πρόσφυγες ζούσαν φτωχικά με τις Μνήμες από την πατρίδα έντονες (τα απογεύματα οι γυναίκες μαζευόταν γύρω-γύρω, αναπολούσαν την ζωή στον τόπο τους, διηγούνταν και θρηνούσαν). Μέσα από αυτήν την διαδικασία επούλωναν σιγά-σιγά το Τραύμα της προσφυγιάς. Η Συλλογική Μνήμη ως σύνολο από ατομικές μνήμες αμβλύνει τον πόνο από την απώλεια. Είχαν όμως και την δίψα για πρόοδο και φιλομάθεια να περισσεύει⁶².

Ξεπέρασαν τα εμπόδια της συνεννόησης στην γλώσσα, ήταν πολλοί οι Τουρκόφωνοι πρόσφυγες που έπρεπε να επικοινωνήσουν να εμπορευτούν και να συνεργαστούν γενικότερα –όχι μόνο εντός του συνοικισμού. Παρόλα αυτά κρατούσαν τα ιδιαίτερα προσφυγικά χαρακτηριστικά τους: Μιλούσαν την δική τους γλωσσικό ιδίωμα (ποντιακά, τούρκικα στο συνοικισμό με τους δικούς τους⁶³.

Ο Δ. Τομπαΐδης επισημαίνει: *«οί πρόσφυγες από τη Μικρά Ασία δεν αντιμετωπίστηκαν ευμενώς από τούς άλλους Έλληνες στον πρώτο καιρό της εγκατάστασής τους. Η γενική διάθεση απέναντί τους υπήρξε περιπαικτική, μέχρι και υβριστική, και οι διάφορες προσωνυμίες πού τούς αποδόθηκαν αυτό μαρτυρούν (πρβλ. Αούτηδες, Τουρκόσποροι κτλ.). Κάθε ιδέα λοιπόν κοινωνικής ή επαγγελματικής ευδοκίμησης θά έπρεπε να εγκαταλειφτεί, αν δεν απέβαλλαν, όσο γρηγορότερα μπορούσαν, τά χαρακτηριστικά, κυρίως γλωσσικά, της προσφυγικής προέλευσής τους⁶⁴».*

^{62*} μια περιγραφή της παλιάς πόλης από τον Αρχιτέκτονα Ανδρέα Βάκαλο

Μικρασιατική Σπίθα, 2022. Γ. Μπακάλη τ.22 Σελ. 51 – Οδοιπορικό της αποστολής για συλλογή υλικού στη Μακεδονία (13-26 Αυγούστου 1953) Ελένη Γλυκατζή -Αρβελέρ

<file:///C:/Users/user1/Downloads/2665-121-5450-1-10-20150309.pdf>

⁶³

⁶⁴ Δημήτρης Τομπαΐδης, 1992, Η τύχη των μικρασιατικών ιδιωμάτων στον ελληνικό χώρο, .Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών, τ.9
<https://summerschool.ac.uoi.gr/wp-content/uploads/2020/02/tompaidis-mikrasiatika-idiomata-stin-ellada.pdf>
246

Η καθαριότητα στο σπίτι και τα συχνά μπάνια στα εναπομείναντα δημόσια τούρκικα λουτρά (hammam) όπου πήγαιναν οι συντροφιές των γυναικών. Όλα αυτά σκανδάλιζαν τους γηγενείς (άνδρες και γυναίκες). Οι διαφορετικοί πολιτισμοί και η οικονομική άνοδος των προσφύγων θα προκαλούσε λεκτικές κακεντρέχειες και άλλα πολλά τα οποία διαχώριζαν τους κατοίκους αν και ζούσαν σε παρόμοιες συνθήκες.

Η πολιτισμική επιρροή των προσφύγων στην καθημερινότητα της πόλης.

Ιδιαίτερα η αγάπη των προσφύγων για την μουσική και στο χορό, είτε ήταν ανατολίτικα (καρσιλαμάδες, ζεϊμπέκικοι κ.α.) είτε ποντιακά (κότσαρι, τικ, πυρρίχιος) είτε θρακιώτικα (Σούστα, μαντηλάτος κ.α.) πέρα από την αρχική αναστάτωση και την απарέσκεια των γηγενών, οι μουσικές αυτές έγιναν αποδεκτές και εξελίχθηκαν σε ένα δημοφιλές είδος διασκέδασης για όλους με το πέρασμα του χρόνου. . Ειδικά στις εορταστικές εκδρομές των Σερραίων στις εξοχές (στα Κιόσκια ή στο μοναστήρι του Τιμίου Προδρόμου, τα τραγούδια και οι χοροί των προσφύγων ξάφνιαζαν στην αρχή αλλά και βοήθησαν στην αποδοχή τους από τους άλλους Σερραίους⁶⁵.

Οι άστατες καιρικές συνθήκες τα χρόνια του Μεσοπολέμου (με ξηρασίες και πλημμύρες) δοκίμασαν τις αντοχές των κατοίκων του κάμπου ειδικά στην καλλιέργεια του καπνού, με χαμηλές ποιότητες, οι απούλητες σοδειές προκάλεσαν πολύ κακές επιπτώσεις στην οικονομία της πόλης. Το μεγάλο Κραχ του 1929 άλλαξε τα πάντα για μεγάλο χρονικό διάστημα. Το σωτήριο έργο αποστράγγισης του κάμπου από τα στάσιμα νερά

⁶⁵ Μικρασιατική Σπίθα τ.22 Περιοδική έκδοση της μικρασιάτικης αδελφότητας Ν. Σερρών Αγιος Πολύκαρπος σελ. 35

έδωσε πιο υγιεινές συνθήκες για του αγρότες σε όλους τους Σερραίους⁶⁶.

Οι δουλειές και οι αγώνες των προσφύγων στον Μεσοπόλεμο (για τα Σέρρας)

Μόλις συγκεντρώθηκε στις Σέρρες αυτό το νέο πληθυσμιακό μείγμα από γηγενείς Σερραίους, Μικρασιάτες, Πόντιους, Θρακιώτες πρόσφυγες ξεκίνησε και η διανομή της κάθε πληθυσμιακής κοινότητας στα ανταλλάξιμα και στους συνοικισμούς μερικοί συνοικισμοί είχαν πρόσφυγες μιας ομάδας Πχ τα Σφαγεία ή τα Κιουπλιά, προερχόταν από την Βιθυνία - η φωλιά των Βιθυνών όπως έγραψε και η Ελένη Γλύκατζη Αρβελέρ μετά από μια περιοδεία της στις Σέρρες το 1953⁶⁷.

Στον Σηροτροφικό Συνοικισμό και στους δίπλα συνοικισμούς ασχολούνταν με την καλλιέργεια δέντρων μουριάς – στις αυλές των σπιτιών και στα χωράφια - από εκτροφή μεταξοσκωλήκων

Στα Σέρρας κάποτε.

Η Καπναποθήκη/Καπνεργοστάσιο του Τζίμου στη διασταύρωση της οδού Χατζηπανταζή και Παναγούλη.

γινόταν παραγωγή μεταξιού στο μεταξουργείο -του Κ. Κιτσίνη- που υπήρχε στο συνοικισμό Ζιντζιρλή τζαμί⁶⁸. Μια βιοτεχνία-σιδηρουργείο -του Ταχίνοζλη - που έφτιαχνε πατόζες- παλαιού τύπου - ρυμουλκούμενη θεριζοαλωνιστική μηχανή συρόμενη από τρακτέρ. Η συνοικία Τσουμπλέκτερε ήταν η συνοικία των αγγειοπλαστών (Τσομλεκ = çömlek =αγγείο). Μεγάλο μέρος των προσφύγων δούλευε στα καπνεργοστάσια (πχ του Μαρούλη, στου Τζήμου), στα λατομεία του Χατζηαντωνίου), στα λιγνιτωρυχεία (πχ του Περδικάρη). Με την σκληρή δουλειά του λιγνιτωρύχου σε ένα τόσο απαραίτητο για την εποχή καύσιμο οι εργάτες των ορυχείων όμως δεν πείνασαν και στις τρεις βουλγαρικές κατοχές*.

Τόσοι πολλοί πρόσφυγες εργάτες σε τόσο φτωχές γειτονιές ενστερνίστηκαν εύλογα την ιδεολογία του κομμουνιστικού κόμματος. Ήδη η πρώτη συγκέντρωση του ΚΚΕ στις Σέρρες – την Άνοιξη του 1920 διαλύθηκε από την επέμβαση της χωροφυλακής. Όλοι ξυλοκοπήθηκαν ακόμα και ένας κομμουνιστής καλόγερος !! Το 1923 οι κινητοποιήσεις των εργατών αυξάνουν οι άνεργοι καπνεργάτες όταν προσπαθούν να καταλάβουν το Νομαρχιακό Μέγαρο η χωροφυλακή αντιδρά και τραυματίζει σοβαρά σαράντα διαδηλωτές . Μετά προέκυψε η δικτατορία. του Θεόδωρου Πάγκαλου (1878-1952) το 1926 και

⁶⁸ Σερραϊκά Ανάλεκτα τ.,4^{ος}, Λίλα Θεοδωρίδου- Σωτηρίου, Ελευθέριο Παναγιωτόπουλος, Γ. Καριώτης
Οι αστικοί συνοικισμοί στα χρόνια του Μεσοπολέμου Σελ. 221

http://teachers.cm.ihu.gr/theod/files/p_207.pdf

*Από την αφήγηση του κ. Γρηγόρη Τσακίρδα που δούλεψε ως αρχιλογιστής στον Περδικάρη

οι διαμαρτυρίες έπαψαν⁶⁹.

Η εμπορική δραστηριότητα παρά τις δυσκολίες αυτές συνέχιζε επίμονα να λειτουργεί και να εφοδιάζει ή να εξυπηρετεί τον κόσμο των Σερρών⁷⁰. Με κινητοποιήσεις και απεργίες στις 24 Φεβρουαρίου 1927 που διεκδικούσαν : την κατάργηση του μεσημεριανού κλεισίματος το Χειμώνα, την άρση του ενοικιοστασίου, τον εξορθολογισμό των ενοικίων σε όσους αναγκάζονται να εγκαταλείψουν τα ανταλλάξιμα καταστήματά τους και να μεταφερθούν σε νέα. Οι πυρκαγιές στην αγορά όπως αυτή του 1928⁷¹ στα μαγαζιά στην νέα Αγορά δυσκόλευε τις συναλλαγές αλλά δεν τις σταματούσε. Η πόλη ανασυντασσόταν και εξαπλωνόταν με νέα μαγαζιά στο εμπορικό της κέντρο ακόμα και πέρα από αυτό. Με αναγκαίες απαλλοτριώσεις κεντρικών οικοπέδων πχ το χώρο στο Εσκή τζαμί που δέσποζε στο κέντρο της πόλης, και ήταν τεράστιος⁷².

⁶⁹ Καφταντζής, Γ. 1996, Ιστορία των Σερρών και της περιφέρειας της. Σελ. 430

⁷⁰ Ο.π. Χατζηβασιλείου, Σελ.73,

⁷¹ ΟΕΒΕΣΣ, Γιαννογλούδη,2005 Σελ.61

⁷² Θεοδωρίδου, Λίλα, 2018, <http://teachers.cm.ihu.gr/theod/files/60-167-1-PB.pdf> Νεότερα ερευνητικά δεδομένα για την ανταλλάξιμη μουσουλμανική περιουσία στην πυρκαϊστού των Σερρών. Η περίπτωση του Εσκή Τζαμιού, Εκδότης Ε.Μ.Ε.Ι.Σ., Σέρρες

Εικόνα 4Το επιβλητικό Εσκή τζαμί

Ο ηλεκτροφωτισμός όλης της πόλης από τον υδροηλεκτρικό σταθμό δίπλα στην Ι. Μ. Τιμίου Προδρόμου μετά το 19 άλλαξε την εικόνα της καθημερινότητας . Ορυχεία, λατομεία βιοτεχνίες και βιομηχανίες έβρισκαν ένα πλήθος από εργολάβους που χρειαζόταν λιγνίτη και ασβέστη για να κατασκευάσουν από το 1925 και μετά κατασκευάστηκαν 1056 κατοικίες σε 12. Ενώ οι καταναλωτές αναζητούν μέχρι και αλκοολούχα ποτά και σιγαμέλαιο Σε όλον αυτό τον επενδυτικό πυρετό οι Εβραίοι τραπεζίτες και τοκιστές πχ ο Μπαρού Λιάο Μπενούζιο, ο Μεναχέμ Σιμαντωβ, ο Οβαδία Αζαρία βοηθούσαν δανείζοντας με το αζημίωτο⁷³ .

⁷³ Γ. Αψηλίδης, 2005, Σέρρες Ιστορία χώρος και χρόνος, «Οικονομικές Συνθήκες και επιχειρήσεις στην πόλη των Σερρών 1913 -1940» 153,154
https://www.serres.gr/synedrio100/?page_id=61

Figure 1 Το υδροηλεκτρικό εργοστάσιο του Κ. Νασιουτζικ

Εύποροι χωριάτες – χαρούμενη πόλη !

Ο μεγαλύτερος αιμοδότης σε ρευστό της Σερραϊκής Αγοράς ήταν οι κάτοικοι των χωριών. Θα πρέπει να συνυπολογίσουμε τους μεγάλους αριθμούς εργατών που εργάστηκαν στα αποστραγγιστικά έργα – στην περίοδο πλήρους ανάπτυξης των έργων ο αριθμός τους έφτασε στους 3.800 εργάτες, πολλοί από αυτούς παρέμειναν μόνιμα στην πόλη και στα γύρω χωριά⁷⁴.

Η πεδιάδα του κάμπου του Στρυμόνα υπήρξε ένα γόνιμο αλλά ανθυγιεινό περιβάλλον. Με την διευθέτηση των χειμάρρων και την αποστράγγιση των ελών, ακόμα και της λίμνης του Αχινού, με τον συνδυασμό αρδευτικών και αποξηραντικών καναλιών αυξήθηκε η καλλιεργήσιμη γη και μειώθηκαν τα κρούσματα από ελονοσία. Τα σωτήρια έργα αποστράγγισης του κάμπου

⁷⁴Θεοδωρίδου Λ. «Τα εγγειοβελτιωτικά έργα στον κάμπο των Σερρών» ΔΙΠΑΕ Σέρρες
<https://emeiserron.gr/%CF%84%CE%B1-%CE%BC%CE%B5%CE%B3%CE%AC%CE%BB%CE%B1-%CE%B5%CE%BE%CF%85%CE%B3%CE%B9%CE%B1%CE%BD%CF%84%CE%B9%CE%BA%CE%AC-%CE%AD%CF%81%CE%B3%CE%B1-%CF%83%CE%B5%CF%81%CF%81%CF%8E%CE%BD-%CE%B4%CF%81%CE%AC/>

από τα στάσιμα νερά έδωσαν 1.056.000 στρέμματα για καλλιέργεια μαζί με πιο υγιεινές συνθήκες για του αγρότες και όλους τους Σερραίους της πόλης⁷⁵.

Γηγενείς και πρόσφυγες αγρότες, προμηθευόταν από την Αγορά ότι χρειαζόταν (ενδύματα, υποδήματα, εργαλεία κ.α.). Αυτή η κατανάλωση βοηθούσε την ύπαρξη πολλών καταστημάτων με επαγγελματίες στην αγορά της πόλης. Λόγω αυτής της διαρκούς κίνησης τα μαγαζιά ξαναχτισθήκαν και οι έμποροι αύξαναν τις παραγγελίες τους. Η Τουρκική ρήση ίσχυε ακόμη “Serres onasi –altun yonasi ‘Ο κάμπος των Σερρών είναι μια χρυσή φωλιά’.

Η συνύπαρξη επιτέλους ολοκληρώνεται

Ο κύριος Γρηγόρης Τσακίρδης συμπληρώνει :
Με την προσωπική εργασία και την βοήθεια των εμπορικών συναλλαγών, τα όποια χάσματα μεταξύ γηγενών και προσφύγων σιγά – σιγά γεφυρώθηκαν. Οι πρόσφυγες ήταν πολύ καλά ειδικευμένοι στις τέχνες. Παράλληλα με την άσκηση του επαγγέλματός τους (της κάθε τέχνης), εξυπηρετώντας (επαγγελματικά) τους γηγενείς, δημιουργούνταν η πρώτη γνωριμία. Γνώριζαν οι μεν, τους δε, τον χαρακτήρα και τις πολιτισμικές ιδιότητές τους, αγόραζαν και πουλούσαν (μεταξύ τους) τα προϊόντα και τις υπηρεσίες που είχαν ανάγκη, έπαιρναν εργάτες και υπαλλήλους εκατέρωθεν, εξυπηρετούνταν κάποια συμφέροντά τους και αργότερα έγιναν και γάμοι μεταξύ τους. Πλέον οι περισσότεροι Σερραίοι έχουν πολλές διαφορετικές καταγωγές παππούδων.⁷⁶

Οι δύσκολες αλλά δημιουργικές εποχές τελείωσαν το 1930.
Οι λάθος χρηματοοικονομικές ενέργειες από μεριά των Ελλήνων υπευθύνων (πχ στηρίχθηκαν στην Στερλίνα και όχι

⁷⁵ Τζανακάρης Β. ΣΕΡΡΕΣ Πορεία μέσα στο χρόνο, εκδ. περιοδικού ΓΙΑΤΙ, 1984 Σέρρες, σελ. 218

⁷⁶ Μια αφήγηση του οικονομολόγου Γρηγόρη Τσακίρδα

στο δολάριο) οι κακές σοδειές με τις διεθνείς αγορές που ελάττωσαν την απορρόφηση του ελληνικού καπνού. Η συνολική οικονομική δίνη που προκάλεσε το κραχ του 1929 σε όλο τον κόσμο, επηρέασε και την χώρα μας. Αυτό το ζοφερό οικονομικό περιβάλλον ήταν το πλαίσιο μέσα στο οποίο έγιναν ακόμη περισσότερες πολιτικές και οικονομικές αλλαγές

Οι βροχές και οι πλημμύρες των χωραφιών το 1928-1929, ανάγκασαν τους αγρότες να χρεωθούν στους τοκογλύφους το ίδιο έπαθαν και οι έμποροι που δανείστηκαν και αυτοί για να τελειώσουν το κατάστημα που έχτιζαν ή να πληρώσουν τους προμηθευτές τους για τα εμπορεύματα⁷⁷. Η πυρκαγιά στην Αγορά το 1930 περιέπλεξε περισσότερο την κατάσταση. Η εξάπλωση της ανεργίας η περιορισμένη καταναλωτική δύναμη του κόσμου έστρεψε τους πρόσφυγες σε νέες δουλειές όπως γυρολόγους, πλανόδιους μικροεμπόρους και ένα πλήθος από πλανόδιους αυτοαπασχολούμενους εργάτες του ημερομισθίου, τις εργαζόμενες γυναίκες στα σπίτια ως μαγείρισσες, νταντάδες, υπηρέτριες ακόμα και αν ήταν ανήλικες (ψυχοκόρες) έφερε τον πολλαπλασιασμό των μικρεμπορών στην πόλη.⁷⁸

⁷⁷ Ο.π.τΤζανακάρης, 1996 σελ.149

⁷⁸ ΟΕΒΕΣΣ Σ.2025,Γιαννογλούδης74

Οι μικροϊδιοκτήτες της κατατεμαχισμένης γης και η πολυάριθμη τάξη των μικροαστικών επιχειρήσεων θεωρούνταν μια ασφαλιστική δικλείδα έναντι του ‘φαντάσματος του κομμουνισμού’ που απειλούσε όλη την Ευρώπη. Η κατάρρευση της παγκόσμιας οικονομίας, έφερε και την πτώχευση της χώρας το 1932, με την στάση πληρωμών των τοκοχρεολυσίων.

Τα επόμενα χρόνια ήταν ακόμη δυσκολότερα για τον λαό, ενώ οι πολιτικοί και οι τραπεζίτες αναλώνονταν σε ατέρμονες διαπραγματεύσεις,– εκτός από τους εφοπλιστές, τους τραπεζίτες

Το πρώτο ιδιωτικό θερμικό εργοστάσιο παραγωγής ηλεκτρικής ενέργειας στην Πόλη των Σερρών ιδιοκτησίας Κων. Νάσιουτζικ

Εικ. 39. Εσωτερικό θερμικού εργοστασίου. Αριστερά διακρίνεται ο μηχανικός Γ. Η. Παπάζογλου. Έκτος από αριστερά διακρίνεται ο επιχειρηματίας Κ. Νάσιουτζικ (αρχείο Γ. Παπάζογλου).

και τους βιομήχανους + Mazaower

Εργασιακό αδιέξοδο με τον εξηλεκτρισμό και την εκμηχάνιση της οικονομίας

Η συλλογή και η επεξεργασία του καπνού στα καπνεργοστάσια έδωσε 1800 θέσεις εργασίας δηλαδή το 6,2% του εργατικού δυναμικού της πόλης. Όμως οι παραδοσιακοί τρόποι χειρωνακτική επεξεργασίας του καπνού επιβάρυναν το κόστος του. Η ευρεία χρήση του ηλεκτρισμού στις Σέρρες με το εργοστάσιο Κ. Νάσιουτζικ και οι νέες μηχανές που επεξεργαζόταν τον καπνό, άλλαξαν ριζικά το εργασιακό τοπίο μετά το 1930 όπως άλλαξε ο ηλεκτρισμός και την καθημερινότητα όλων⁷⁹

Η εισαγωγή νέων μηχανών στην επεξεργασία καπνού μείωνε την ανάγκη για εργατικά χέρια ολόκληρες ειδικότητες στα καπνεργοστάσια σχεδόν χάθηκαν. Το αποτέλεσμα αυτής της αλλαγής ήταν θεαματικά ως προς τους δείκτες απόδοσης προϊόντων και τραγικά για την εργατική τάξη. Πρώτα –πρώτα οι καπνεργάτες στα καπνεργοστάσια χτυπήθηκαν από τον συνδυασμό των νέων εξελίξεων – την πτώση των ποσοτήτων καπνού λόγω των πλημμυρών, την μείωση των εξαγωγών-λόγω κραχ . Οι καπνεργάτες οργανώθηκαν και συγκρούστηκαν με την εξουσία η οποία απάντησε με βίαια μέτρα. Σε όλες τις πόλεις που δέσποζαν στην επεξεργασία του καπνού Καβάλα, Σέρρες, Ξάνθη το κίνημα των καπνεργατών μαζί με τους υπόλοιπους εργάτες μπροστά στον κίνδυνο της απόλυτης ένδειας συσπειρώθηκαν όλοι. Οι εργάτες γηγενείς και πρόσφυγες συμμετείχαν σε διαδηλώσεις που ήταν μαζικές και ο στρατός και η αστυνομία τις κατέστειλε βίαια.

Οι εξεγερμένοι εργάτες, ειδικά οι πρόσφυγες, δεν είχαν ιατροφαρμακευτική περίθαλψη ζούσαν σε ανθυγιεινά ημιτελή σπίτια και η ανεργία τους προκαλούσε απόγνωση. Δεν ήταν

⁷⁹ Mazower, ,Μ. 2002 « Η Ελλάδα και η οικονομική κρίση του Μεσοπολέμου» , Αθήνα, Μ.Ι.Ε.Τ. Σελ177

λίγοι αυτοί που μετανάστευσαν στην Θεσσαλονίκη ψάχνοντας, για κάτι καλύτερο⁸⁰.

Οι κινητοποιήσεις των εργατών την περίοδο της κρίσης του Μεσοπολέμου και οι αντίθετες ενέργειες των αρχών φανάτισαν όσους συμμετείχαν εντονότερα (όπου καπνεργάτης άρα κομμουνιστής) έλεγαν. Οι μηχανές άρχισαν να αδειάζουν τα καπνεργοστάσια από συνδικαλιστές ταραχοποιούς,

Η απογοήτευση επιπροσθέτως των προσφύγων από το Σύμφωνο Φιλίας Ε.Βενιζέλου – Κεμάλ Ατατούρκ το 1930 με την οποία η συνολική εκτίμηση των αποζημιώσεων δεν ικανοποίησε τους πρόσφυγες για τις περιουσίες που άφησαν στις ‘χαμένες πατρίδες’ αφού περίμεναν πολλά περισσότερα⁸¹. Άλλωστε για αρκετά χρόνια μετά τον ερχομό τους δεν επέλεξαν να συνάψουν μακροχρόνια συμβόλαια με γηγενείς συνεταίρους. Δεν ήθελαν να δεσμευτούν γιατί περίμεναν τον επαναπατρισμό τους στην Μικρά Ασία σύντομα.

Οι νέες δύσκολες συνθήκες από την μεταβολή της παραγωγής από βιοτεχνία σε βιομηχανία, με τα κύματα ανεργίας και ανασφάλειας που προκάλεσε έδωσαν μια άλλη ριζοσπαστική εικόνα τόσο στην χώρα όσο και στις Σέρρες.

Ο Γιάννης Ταχογιάννης περιέγραφε στην εφημερίδα «Μακεδονία» για τις Σέρρες:

“ένας από τους κυριότερους συντελεστές της οικονομικής νέκρας κα της (κατάπτωσης της αγοράς) των Σερρών ή μάλλον η κρίσις του καπνικού προϊόντος. Ο καπνός ήτο ο κύριος παράγων

⁸⁰ Τζανακάρης, Βασίλης, 1995, Εικονογραφημένη Ιστορία των Σερρών, Σέρρες, Εκδ, Περιοδικού ‘Γιατί’ Σελ. 158

⁸¹ Διπλωματική Εργασία Σταματίνας Λιαπάκη «Η εξωτερική πολιτική του Ελευθερίου Βενιζέλου την περίοδο 1928 στην ελληνοτουρκική προσέγγιση» Σ.21
[file:///C:/Users/user1/Downloads/%CE%94%CE%99%CE%A0%CE%9B%CE%A9%CE%9C%CE%91%CE%A4%CE%99%CE%9A%CE%97%20%CE%A3%CE%95%CE%99%20%CE%9B%CE%99%CE%91%CE%A0%CE%91%CE%9A%CE%97%202023%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/user1/Downloads/%CE%94%CE%99%CE%A0%CE%9B%CE%A9%CE%9C%CE%91%CE%A4%CE%99%CE%9A%CE%97%20%CE%A3%CE%95%CE%99%20%CE%9B%CE%99%CE%91%CE%A0%CE%91%CE%9A%CE%97%202023%20(1).pdf) Σ.21,22

ευημερίας όλων των πόλεων της Αν. Μακεδονίας και Θράκης, αυτός είναι και ο κύριος παράγων της σημερινής πλήρους απονεκρώσεως. Αφ' ότου το προϊόν αυτό έπαψε να ζητείται όπως εζητήτο πριν, ολόκληρος η άλυσσις της οικονομικής ευημερίας του πλούτου του λαού των Σερρών διελύθη εις τα εξ ων συνετέθη και κατέρρευσε'' –

Οι δημοτικές εκλογές της 11ης Φεβρουαρίου 1934 ανέδειξαν δήμαρχο στις Σέρρες τον κομμουνιστή Διονύση Μενύχτα όπως και στην Καβάλα τον επίσης κομμουνιστή Δημήτρη Παρτσαλίδη. Ο Δ. Μενύχτας έφερε την εργασία των 8 ωρών στους εργαζόμενους του Δήμου Σερρών, Μετά από τέσσερις μήνες ο νομάρχης καθαίρεσε τον Δήμαρχο ο οποίος εκλέχτηκε βουλευτής στις εκλογές στις 26 Ιανουαρίου 1936⁸². Η αστυνομία του Μεταξά τον συνέλαβε όπως και τον Παρτσαλίδη και τους έκλεισε στις φυλακές της Ακροναυπλίας, Ελευθερώθηκαν στο τέλος του πολέμου το 1945.

Μάχες στις Σέρρες το 1935

Μέσα στην οικονομική δίνη από το Κραχ του '29 προστέθηκε και η πολιτικές αναταραχές του Μεσοπολέμου. Στις 1 Μαρτίου 1935 είχαμε το κύκνιο άσμα των Βενιζελικών στις Σέρρες. Το 4ο Σώμα Στρατού Καβάλας και το 19ο σύνταγμα Σερρών στασίασαν. Με επίκεντρο τις Σέρρες επιφανείς φιλελεύθεροι δημότες, όπως ο δήμαρχος Επαμεινώνδας Τικόπουλος και διακεκριμένοι Επιστήμονες (π.χ ο γιατρός Ιπποκράτης Μακρής, οι δικηγόροι Κ. Πεταλωτής και Ευριπίδης Αθανασιάδης) και οι έμποροι της πόλης (π.χ. ο Βασίλης Χατζηιακώβου) στρατολόγησαν μισθοφόρους εθελοντές με 500 δρχ τον μήνα και με ενθουσιασμό ξεκίνησαν να αμυνθούν στον Στρυμόνα στις δυνάμεις του Στρατηγού Γεώργιου Κονδύλη (1879-1936) που έσπευδαν εναντίον της.

⁸² Καφταντζής, Γιώργος,,1996, Ιστορία των Σερρών και της περιφέρειας της Σελ.431

Με τον (πρώτο) αεροπορικό βομβαρδισμό αστικού οικισμού στο κέντρο της πόλης από τους κυβερνητικούς στις (6 Μαρτίου 1935), 15 πολίτες σκοτώθηκαν και 30 τραυματίστηκαν. Ο Κονδύλης κατέστειλε το κίνημα εύκολα (13 Μαρτίου του 1935) και υπήρξαν στρατοδικεία. Μαζί με τους νικητές έφτασε και ένας νέος δικηγόρος από το Κιουπκιοί (την Πρώτη Σερρών)⁸³ ήταν ο Κωνσταντίνος Καραμανλής (1907-1998) ,ο οποίος εκλέχτηκε πρώτη φορά βουλευτής του κόμματος των Λαϊκών στις 17 Μαρτίου 1935).

Το πολιτικό αδιέξοδο του Μεσοπολέμου με τα συχνά πραξικοπήματα (πχ του Ν. Πλαστήρα (1933), και του Γ. Κονδύλη (1935) που επανάφερε την μοναρχία στην χώρα. Οι εκλογές του 1936 δεν έδωσαν κάποια κυβέρνηση. Επειδή δεν μπορούσε να σχηματιστεί κυβέρνηση με τους Λαϊκούς και τους Φιλελεύθερους, ήρθε η ώρα του Βασιλιά Γεωργίου Β' να ορίσει κυβερνήτη της χώρας τον Ι. Μεταξά (1936-1941) η οποία εξελίχθηκε σε δικτατορία. με την ευνοϊκή στάση των Ανακτόρων.

Λόγω της δικτατορίας Μεταξά την 4η Αυγούστου 1936,πάρα πολλοί αριστεροί συνελήφθησαν και τους έστειλαν στα ξερονήσια του Αιγαίου, Η Ανατολική Μακεδονία με τις κατεστραμμένες πόλεις και χωριά δεν ξαναχτιστηκαν και υπέφεραν ακόμα αβοήθητα.

Η δικτατορία Μεταξά, ο Β' Παγκόσμιος Πόλεμος .

Πόλεμος πάντων μὲν πατήρ ἐστι !

Ηράκλειτος

Η ηγεσία του Ι. Μεταξά και οι αξιωματικοί του Ελληνικού Στρατού (π.χ. Χαράλαμπος Κατσιμήτρος, Ο Κωνσταντίνος Δαβάκης) έφεραν νίκες στον ελληνικό στρατό ενάντια στον

⁸³ Τζανακάρης , Βασίλης,1995, Εικονογραφημένη Ιστορία των Σερρών, Σέρρες, Εκδ, Περιοδικού 'Γιατί' Σελ. 330

Ιταλικό στρατό στα βουνά της Αλβανίας. Η επίθεση από τον βορρά των Γερμανών, τον Απρίλιο του 1941, παρά την γενναία αντίσταση των οχυρών στο Ρούπελ, δεν σταμάτησε την κατάληψη της χώρας από τις δυνάμεις του Άξονα.

Τον Αύγουστο του 1940 και η Βουλγαρία συμμάχησε με τους Ιταλούς και Γερμανούς. Η Τρίτη βουλγαρική κατοχή της Ανατολικής Μακεδονίας ξεκίνησε την Άνοιξη του 1941. Στις 5 Μαΐου του 1941 γνωστοποιήθηκε στον Σερραϊκό λαό ότι η εξουσία παραδόθηκε στους Βούλγαρους⁸⁴.

Ο Αριστοτέλης Βαλιούλης περιγράφει στο βιβλίο του *“Πολίτης Β’ κατηγορίας”* τον ερχομό του βουλγαρικού στρατού στις Σέρρες με συναισθήματα λύπης και έκπληξης.

«Ήταν ν’ απορεί κανείς μέ τό χαμηλό επίπεδο οργάνωσης, εκπαίδευσης κι εφοδιασμού του βουλγαρικού στρατού τόν καιρό πού πρωτομπήκε στη χώρα μας.

«Γιά τόν ερχομό τους μας ειδοποίησε από μακριά τό φιδωτό σύννεφο μπουχού πού κρεμάστηκε πίσω από; τίς πλαγιές των βουνών καί κατηφόριζε μέ απελπιστική βραδύτητα κατά τήν πολιτεία. Κι όταν ύστερ’ από πολλές ώρες γεμάτες καταθλιπτική αγωνία ή κεφαλή τής φάλαγγας ζύγωσε τις ακρινές συνοικίες των Σερρών, οί φοβισμένοι κάτοικοι αντίκρυσαν κατάπληκτοι ένα παρδαλό караβάνι από κουρασμένους, κατασκοπισμένους, βαρυστημένους φαντάρους καί μάθαιναν πώς ό άπίθανος αυτός στρατός πού έμοιαζε μέ τσίρκο λαϊκού πανηγυριού θ’ αντικαταστούσε τους Γερμανούς καί θ’ αποτελούσε τά στρατεύματα κατοχής πού θα έδραίωναν στή χώρα μας τή «νέα τάξη πραγμάτων».

‘Αραμπάδες σκεπασμένοι μέ ψάθες, παλιοκουβέρτες ή μουσαμάδες γεμάτους μπαλώματα, τέντες κάθε λογής μέ τσέρκια

⁸⁴ Καφταντζής, Γιώργος,,1996, Ιστορία των Σερρών και της περιφέρειας της Σελ.414

μεταλλικά ή ξύλινα, γιά νά προστατεύουν απ' τόν ήλιο, τή βροχή
καί τ' αδιάκριτα βλέμματα.

Άλογα ψωριασμένα, σκελετωμένα μουλάρια, φορτωμένα σκόνη,
ίδρωτα καί λάσπη, βόδια, βουβάλια, γαϊδούρια. Στρατιώτες
ντυμένοι μέ κεραμιδιές χειμωνιάτικες στολές από χοντρό
ακατέργαστο ύφασμα, άλλοι με καλοκαιριάτικες ή δίχως χιτώνια,
ποδεμένοι μέ δερμάτινες ή λαστιχένιες μπότες, κάμποσοι μέ
τσαρούχια.

Τουφέκια από τήν εποχή των βαλκανικών πολέμων ώς τή
σύγχρονη πού τά κρατούσαν άλλοι σά γκλίτσες, άλλοι σά
μαγκούρες κι άλλοι κρεμασμένα στούς ώμους μέ σχοινιά ή
σύρματα.; Αζύριστοι, κακομοιριασμένοι, έσερναν τά πόδια λές καί
τούς πήγαιναν στήν κρεμάλα.

Οί αξιωματικοί δμως; Θ' αδικούσα τούς Βουλγάρους
αξιωματικούς αν τούς έβαζα στήν ίδια μοίρα μέ τούς φαντάρους
τής «Μπέλο Μόρε». Κομψοί, μέ στολές από καμπαρντίνα, ψηλές
δερμάτινες μπότες, μέ ριχτές στούς ώμους μπέρτες, μέ χρυσά κι
άσημένια σιρίτια κι αστέρια. Στα χέρια κρατούσαν μέ φινέτσα
λεπτά μαστίγια, ίππευαν μεγαλόσωμα, καλοταγισμένα άλογα καί
γενικά δέν είχαν τίποτε κοινό μέ τους φτωχοσυγγενείς πού
διοικούσαν⁸⁵.»

Η διαφορετική Τρίτη βουλγαρική κατοχή (1941-1945)

Ο πόλεμος του 1940 με τους Ιταλούς ήταν το κρίσιμο ορόσημο
για την αποδοχή όλων των προσφύγων στην Ελλάδα και στις
Σέρρες, αφού πολεμούσαν κάτω από την ίδια σημαία για την
Ελλάδα. Ειδικότερα στα χρόνια της Γ' Βουλγαρικής κατοχής
(1941 -1944) στην Ανατολική Μακεδονία οι αντοχές της
συνύπαρξης γηγενών και προσφύγων δοκιμάστηκαν ξανά.

⁸⁵ Βαλιούλης, Α. 1980, πολίτης β' κατηγορίας. Θεσσαλονίκη. Ρέκος Σελ. 160,161,164

Η παρουσία των Βουλγάρων στην πόλη έδωσε την ευκαιρία στους Σερραίους να επιλέξουν είτε να ζήσουν με σοβαρές ελλείψεις είτε ενταχθούν στην Αντίσταση, είτε να γίνουν συνεργάτες των Βουλγάρων : ως Βουλγαρογραμμένοι δηλώνοντας βουλγαρική υπηκοότητα, μιλώντας ελληνικά ή βουλγάρικα είτε ως ‘λαδοβούλγαροι’ να δηλώσουν δηλαδή Βούλγαροι για να έχουν περισσότερα δράμια λάδι την εβδομάδα. Για να παραμείνει ένας Σερραίος επιχειρηματίας στην Αγορά αναγκαζόταν να συνεταιριστεί με κάποιον Βούλγαρο αφού πρώτα βουλγαρογραφόταν.

Όσοι δεν αντέχουν την νέα κατάσταση αποχωρούν από την πόλη κουβαλώντας ένα μόνο δέμα και 300 Λέβα. Συνολικά 100.000 Έλληνες έφυγαν από τις Βουλγαροκρατούμενες περιοχές της Ανατολικής Μακεδονίας και Θράκης. Έχοντας πρώτα υπογράψει μια δήλωση παραίτησης από την περιουσία τους στην πόλη.

Αυτή ήταν μια σημαντική διαφορά από την Β’ Βουλγάρικη Κατοχή (1916-1919) τότε υπήρξαν σκληρές τιμωρίες για όσους προσπάθησαν να περάσουν τον Στρυμόνα.

Κακή τύχη περίμενε και αυτή την φορά τους βουλγαρόφωνους που δεν υπέκυπταν στις πιέσεις των βουλγάρικων αρχών να συνεργαστούν με τις νέες αρχές κατοχής. Το ‘βουλγάρικο ξύλο’ τις ‘‘σαράντα παρά μία ’’ που έτρωγαν έμεινε ως σήμερα παροιμιώδες.

Οι αποδεχόμενοι την βουλγαρική υπηκοότητα είχε πολλά προνόμια. Κρατούσε την θέση του στην εργασία στην κοινότητα ή στο δημόσιο. Ωστε με την πάροδο του χρόνου οι Βούλγαροι είχαν σκοπό μακροπρόθεσμα, στον καιρό ειρήνης που θα ερχόταν στο μέλλον, ότι στα εδάφη αυτά η πλειοψηφία του πληθυσμού θα ήταν Βούλγαροι άρα θα μεγάλωνε το βουλγαρικό κράτος προς το Αιγαίο.

Οι αλλαγές από τους κατακτητές ήταν (ξανά) άμεσες. Οι δημόσιες υπηρεσίες καταλαμβάνονται από αυτούς, οι οδοδείκτες μεταγλωττίζονται στα βουλγάρικα, το νόμισμα αλλάζει, οι σοδειές κατάσχονται. Επειδή τα τρόφιμα είναι λιγοστά η μαύρη αγορά, με την ανοχή των Βουλγάρων φουντώνει. Οι Βουλγαρικές Αρχές ξαναμαζεύουν τα ντουρντουβάκια στα καταναγκαστικά έργα, οι πιέσεις για αλλαγή υπηκοότητας στους Σερραίους αυξάνουν. όπως και ο διωγμός των δασκάλων, ιερέων και των κοινοτικών κεφαλών της πόλης και των χωριών. Η άλλη επιλογή να βρεθούν πέρα από τον ποταμό Στρυμόνα (πχ ο Μητροπολίτης Σερρών Κωνσταντίνου Μεγγρέλης)⁸⁶.

Η απαίτηση των Βούλγαρων να πάρουν οι πρόσφυγες - Μικρασιάτες και Πόντιοι – την βουλγαρική υπηκοότητα ήταν επίμονη και βασιζόταν στις διαμάχες που είχαν οι πρόσφυγες με τους γηγενείς στα χωριά για την ιδιοκτησία των χωραφιών.

Ο αναγκαστικός συνεταιρισμός σε κάθε κατάσταση Σερραίου ιδιοκτήτη με έναν Βούλγαρο συνέταιρο ήταν υποχρεωτική και αυτός ήταν που έπαιρνε όσο μέρος από τα κέρδη επιθυμούσε, σιγά-σιγά θα γινόταν έτσι η μετατόπιση του κεφαλαίου στους κατακτητές⁸⁷. Οι προσπάθειες πολλών Σερραίων να διαφύγουν παράνομα από την βουλγάρικη περιοχή ήταν ένα δύσκολο και επικίνδυνο εγχείρημα. Πολλοί κάτοικοι της πόλης είτε συνεργάστηκαν είτε βουλγαρογοργράφτηκαν για καλύτερες μερίδες φαγητού ή τα όποια κέρδη (σπίτια, χωράφια, αγροτικά μηχανήματα) μπορούσαν να αποκτήσουν*.

Ήδη από την αποχώρηση των Γερμανών στις 23 Απριλίου 1941, οι διοικητικές αρχές του κράτους πλαισιώθηκαν από

⁸⁶ Τζανακάρης, Βασίλης, 1995, Εικονογραφημένη Ιστορία των Σερρών, Σέρρες, Εκδ, Περιοδικού 'Γιατί' Σελ. 391, 392, 393, 397 ;

⁸⁷ Ο.π. Αραμπατζής, Α. Σ. 19

* οι διαφορές για τα κτήματα μεταξύ ντόπιων και προσφύγων έφτασαν μέχρι το 1950 !

Βούλγαρους υπαλλήλους, όλες οι δημόσιες υπηρεσίες και χρησιμοποιούν την βουλγαρική γλώσσα. Κλείνουν όλα τα ελληνικά σχολεία, οι δάσκαλοι, και οι καθηγητές τους πιέζονται να εγκατασταθούν στα Γερμανοκρατούμενα εδάφη πέρα από τον Στρυμόνα. Επιπροσθέτως έρχονται Βούλγαροι μαθητές γυμνασίου και καθηγητές για να μεταδώσουν την παραδοσιακή βουλγαρική παιδεία. Μέχρι και αναγνώστηρια ιδρύουν τα «Ντίμτσο Ντεμπελιάνοφ για αυτό το σκοπό».

Η γενική πρόσκληση προς τους Βούλγαρους πολίτες να εγκατασταθούν στην Ανατολική Μακεδονία είναι διαρκής σε όλα τα χρόνια της Βουλγαρικής κατοχής. Αποτέλεσμα αυτής της καμπάνιας ήταν η εγκατάσταση 6.334 Βουλγάρων επυλίδων στην πόλη των Σερρών από τις 18.775 που ήρθαν στην διοικητική περιφέρεια των Σερρών⁸⁸.

Για τους Εβραίους της Ανατολικής Μακεδονίας μετά την διάσκεψη του Wannsee (20 Ιανουαρίου 1942) όπου αποφάσισαν οι Γερμανοί την Τελική Λύση για τους Εβραίους. Οι Έλληνες Εβραίοι αναγκάζονται να απογραφούν με προσωπική παρουσία στις αρχές και να φορούν το κίτρινο αστέρι στο στήθος και να έχουν την κίτρινη ταυτότητα. Όταν η Βουλγάρικη διοίκηση πρότεινε στους Εβραίους των Σερρών να αλλάξουν υπηκοότητα και να γλιτώσουν το διωγμό, η απάντηση της εβραϊκής κοινότητας ήταν ομόθυμη

«Στην Ελλάδα γεννηθήκαμε. Η Ελλάδα είναι η γη των πατέρων μας. Είμαστε Έλληνες. Δεν αλλάζουμε την Εθνικότητά μας για κανένα λόγο, με καμιά αμοιβή»⁸⁹ Αυτή ήταν η απάντηση του

⁸⁸ Βουλγαρική Κατοχή 1941-1945

⁸⁹ Χαράλαμπος Βουρουτζίδης Σέρρες 2004, Χρονικό της Εβραϊκής Κοινότητας των Σερρών
<https://serrelib.gr/el/serraiko-apothetirio/hroniko-tis-ebraikis-koinotitas-ton-serron>

Εβραϊκού Συμβουλίου Σερρών στην απαίτηση των Βουλγάρων κατακτητών, το καλοκαίρι του 1941, για προσχώρηση αρχικά της κοινότητάς τους στη βουλγαρική λέσχη Σερρών και στη συνέχεια, για αλλαγή της Εθνικότητάς τους ⁸⁹.

Η μνήμη των Εβραίων των Σερρών παραμένει αρκετά ζωντανή στην πόλη. Οι καλές σχέσεις τους με τους κατοίκους φάνηκαν την 3η Μαρτίου 1943. Όταν ο βουλγαρικός στρατός συγκέντρωσε τους 495 Εβραίους της πόλης και αφού τους οδήγησε στο καπνομάγαζο του Μαρούλη στον Άγιο Γεώργιο τον Κρυονερίτη τους κράτησαν εκεί λίγες μέρες και μετά τους πήγαν στον σιδηροδρομικό σταθμό για να φτάσουν στα στρατόπεδα εργασίας της Γερμανίας. Ο λόγος που τους παρηγορούσε σε αυτήν την περιπέτεια ήταν ότι επειδή οι Γερμανοί χρειαζόταν *‘χέρια για δουλειά’* θα τους άφηναν ζωντανούς. Πλήθος Σερραίων τους ακολουθούσε και τους συμπαραστεκόταν προσφέροντάς τους λίγη «μπομπότα» - ψωμί από καλαμποκάλευρο. Μετά οι Εβραίοι έφυγαν για ένα στρατόπεδο εργασίας στην Πολωνία (στην Τρεμπλίνκα) από όπου δεν επέστρεψε κανένας. Επέζησε μόνο ο Αλβέρτος-Ρουπέν-Πρίζναληςπου έφυγε με τον ΕΑΜ.

Εικόνα 5Η οικία - ιταλικό προξενείο τυπ Μ. Σιμαντοβ.

Ο πιο διαδεδομένος θρύλος για την τύχη τους μιλούσε για την ανατροπή της μαούνας ‘*Char Dusan*’ στον Δούναβη που τους μετέφερε όπου χάθηκαν πολλοί Εβραίοι από όλη την Ανατολική Μακεδονία

Παρόμοια γενική άρνηση αλλαγής υπηκοότητας είχαν και οι βουλγαρικές αρχές από τους Λιγνιτωρύχους που δούλευαν στον Παπαντωνίου, στον Περδικάρη, στον Χατζηδήμου.

Ο εκβιασμός του λιγνίτη

Την εποχή του Δευτέρου Παγκοσμίου πολέμου κύρια καύσιμη ύλη για κάθε εργασία ήταν η καύση του λιγνίτη,. Η οποία μάλιστα ανήκε στην Γερμανική δικαιοδοσία απόλυτα και στις τρεις κατεχόμενες περιοχές. Ακόμη και όλες οι ατμομηχανές της λιγνίτη ως καύσιμη ύλη.

Οι λιγνιτωρύχοι είχαν μια διαφορετική πιο πλούσια διατροφή, απαγορευόταν να πάνε σε καταναγκαστικά έργα ως ντουρντουβάκια ή σε άλλες αγγαρείες. Όμως τα προϊόντα από την καύση του λιγνίτη (πχ ηλεκτρισμός από το υδροηλεκτρικό

εργοστάσιο του Κωνσταντίνου Νάσιουτζικ που ήταν η κύρια πηγή ηλεκτρισμού της πόλης στα σπίτια αλλά και στην λειτουργία των αρτοποιών, των ασβεστοποιών, των κεραμοποιών και τόσων άλλων επιχειρήσεων απαραίτητος για την λειτουργία τους ήταν ο λιγνίτης. Την ανάλογη άδεια οι Βούλγαροι την παραχωρούσαν μόνο σε βουλγαρογραμμαμένους.

Μέτοικοι, Βούλγαροι και Βουλγαρογραμμαμένοι Σερραίοι παρακολουθούσαν την θεία λειτουργία στα βουλγάρικα από Βούλγαρους Ιερείς.

Με την δημιουργία πυρήνων αντίστασης στους Βουλγάρους (από τον Ε.Α.Μ.) Με τις ένοπλες ομάδες του Μετώπου στην περιοχή Σερρών, Δράμας, Καβάλας : «Οδυσσέα Ανδρούτσο», «Αθανάσιο Διάκο», και «Ελευθερία» οι οποίες θεωρούνται οι πρώτες αντιστασιακές ομάδες στην κατεχόμενη Ευρώπη.

Ανέφερε ο δημοσιογράφος και συγγραφέας Σπύρος Κουζινόπουλος «Η πρώτη αντιστασιακή οργάνωση γεννήθηκε στον μπαξέ των αδελφών Μιχαλούση στα Εβραίικα, πίσω από τα πυκνά δέντρα⁹⁰.

Η σφαγή των Κερδυλίων (17 Οκτ. 1941) με 230 εκτελεσμένους υπήρξε το πρώτο ολοκαύτωμα από τα χίλια εκατόν εβδομήντα χώρια που θα ακολουθούσαν⁹¹ σε όλη την κατεχόμενη χώρα. Η σύγκρουση του ΕΛΑΣ με την ομάδα του Αντώνη Φωστερίδη, (Αντών Τσαούς) την πρωτοχρονιά του

⁹⁰ «Από την πόλη των Σερρών ξεκίνησε η εποποιία της Εθνικής Αντίστασης»

<https://kedis.serres.gr/485-%CE%B1%CF%80%CF%8C-%CF%84%CE%B7%CE%BD-%CF%80%CF%8C%CE%BB%CE%B7-%CF%84%CF%89%CE%BD-%CF%83%CE%B5%CF%81%CF%81%CF%8E%CE%BD-%CE%BE%CE%B5%CE%BA%CE%AF%CE%BD%CE%B7%CF%83%CE%B5-%CE%B7-%CE%B5%CF%80/>

⁹¹ Οι ναζιστικές σφαγές στην Ελλάδα

<https://www.occupation-memories.org/deutsche-okkupation/repressalien/index.html>

1944 στην Δράμα ήταν το πρώτο μήνυμα για την μεγάλη αιματοχυσία του Εμφυλίου που θα ερχόταν. - Ο Αντών Τσαούς και οι άλλοι Πόντιοι αντάρτες καπετάνιοι ήταν εμπειροπόλεμοι από τα χρόνια του αντάρτικου στον Πόντο, ήταν βαθιά αντικομμουνιστές από τότε. Είχαν συγκεντρώσει πολλούς μαχητές από τα ποντιακά προσφυγικά χωριά της Δράμας και της Δυτικής Θράκης.

Οι στρατιωτικές επιχειρήσεις των κατακτητών Βουλγάρων εντάθηκαν με αντίποινα σε όλο τον πληθυσμό, με την λογική της συλλογικής ευθύνης, που εφάρμοζαν και οι Γερμανοί.

Το όραμα των Βουλγάρων για την δημιουργία της Bello Moriej - της Μακεδονίας του Αιγαίου - έβρισκε ξανά την αντίσταση των Ελλήνων. Τους 51,000 Εβραίους που ζούσαν στην Βουλγαρία δεν τους πείραξαν⁹², Υπάκουσαν όμως πρόθυμα στην εντολή των Γερμανών συμμάχων τους να μαζέψουν και να στείλουν τους Εβραίους της Ανατολικής Μακεδονίας στα κρεματόρια (4 Μαρτίου 1943)⁹³.

Στις 7 Σεπτεμβρίου 1944 μπήκαν οι Σοβιετικοί στην Βουλγαρία. Στις 9 Σεπτεμβρίου το Πατριωτικό Μέτωπο (Γκεοργκίεφ) πήρε την εξουσία και ο βουλγάρικος στρατός, με μια κόκκινη πλέον κορδέλα πλέον στο πέτο, αποχώρησε από τις Σέρρες και την Ανατολική Μακεδονία και Θράκη⁹⁴. Στις 14 Σεπτεμβρίου 1944 ο ΕΛΑΣ απελευθερώνει τις Σέρρες.

Την θλιβερή εικόνα της πόλης περιγράφει ο ιατρός Νικόλαος Τσίμπος σχετικά με τις συνθήκες υγιεινή που επικρατούσαν –

⁹² Η διάσωση των Εβραίων της Βουλγαρίας: Μια πολύπλευρη ιστορική αφήγηση
<https://www.offlinepost.gr/2025/02/19/h-diaswsh-twn-evraiwn-ths-voulgarias-mia-polypleyrih-istorikh-afghsh/>

⁹³ Τζανακάρης, Βασίλης, 1995, Εικονογραφημένη Ιστορία των Σερρών, Σέρρες, Εκδ, Περιοδικού 'Γιατί' Σελ. 403

⁹⁴ Καφταντζής, Γιώργος, 1996, Ιστορία των Σερρών και της περιφέρειας της Σελ. 432, 436

«Η ωραία μακεδονική πόλις είχε το θέαμα νεκρουπόλεως». Η ελονοσία πλήττει το 60% του πληθυσμού. Η πνευμονική φυματίωση στους ενήλικες και η αδενοπάθεια στα παιδιά φτάνει στο 10% του πληθυσμού, ο εξανθηματικός τύφος έπληξε 463 άτομα, η επιδημική μηνιγγίτιδα 34 ατόμων μαζί με την ιλαρά, την ελονοσία και την ψώρα να έχει το 70% του πληθυσμού των παιδιών, όσο για την σύφιλη 500 άτομα υπέφεραν από αυτή χωρίς να έχουν καμιά θεραπεία⁹⁵».

Η Τρίτη Βουλγαρική κατοχή προκάλεσε ξανά την δραματική μείωση των Ελλήνων στις Σέρρες. Η πόλη μόλις είχε αναρρώσει δημογραφικά από την προηγούμενη δεύτερη κατοχή τους, ο ερχομός των 15.000 περίπου προσφύγων ανανέωσε την πόλη και την ομογενοποίησε σε μεγάλο βαθμό. Στο μέτωπο της Αλβανίας αλλά και στις μάχες του Εμφυλίου όλοι ένιωσαν Έλληνες που πολέμησαν για το καλό της χώρας.

Ο αιματηρός Εμφύλιος (1946-1949) στις Σέρρες

Στην πιο καταστροφική περίοδο 1946-1949 οι Σέρρες πλήρωσαν με απώλειες αυτόν τον σπαραγμό. Ειδικά τα πεδία των συγκρούσεων απλώθηκαν σε όλο το μήκος και το πλάτος του νομού, επειδή το επιτρέπει το ανάγλυφο του (π.χ μεγάλα βουνά του Μπέλες, του Μενοικίου στον Βορρά, των Κερδυλίων, ο Βερτίσκοκ στα νοτιοανατολικά. τα Κρούσια δυτικά, του Παγγαίου στα σύνορα με την Καβάλα. Όλα αυτά τα όρη κυκλώνουν το κάμπο του Στρυμόνα. Η πόλη των Σερρών στην μέση σχεδόν του κάμπου βρέθηκε στην δίνη των μαχών και τροφοδότησε με πολλούς πολεμιστές και τις δυο πλευρές⁹⁶.

Ο Κώστας Πασχάλης αναφέρει στο βιβλίο του «Βασίλης Ραφτούδης 1914-1948»

⁹⁵ Αραμπατζής, Α, 2019, «Εκ των ημετέρων δυνάμεων», Ο Εμφύλιος στις Σέρρες 1946-1946» Ε.Μ.Ε.Ι.Σ Σέρρες.

⁹⁶

« Στα βουνά του Βερτίσκου και των Κερδυλίων (καθώς και σχεδόν σ' όλους τους ορεινούς όγκους που περιέβαλλαν τις Σέρρες) δρούσαν από τα μέσα του '46 μικρές ομάδες ανταρτών, που επανδρώνονταν κυρίως από κυνηγημένους ή επικηρυγμένους αριστερούς καθώς και από θύματα της «λευκής τρομοκρατίας που μην έχοντας άλλο καταφύγιο αναγκάζονταν να επιλέξουν για μία ακόμη φορά το βουνό.

«Οι ομάδες αυτές, τουλάχιστον στην αρχή, είχαν ως κύρια προτεραιότητα την παροχή «ασύλου» στους φυγόδικους αριστερούς; και στα θύματα της «λευκής τρομοκρατίας». Παράλληλα, δημιουργούσαν υποτυπώδεις στρατιωτικές υποδομές για την απόκρουση χτυπημάτων από την πλευρά των παρακρατικών συμμοριών και των τμημάτων Χωροφυλακής που κατά καιρούς επεδραμαν στα βουνά επιχειρώντας τη σύλληψή τους. Το δίκτυο τροφοδότησης και πληροφόρησης υπηρετούνταν, όπως συνέβη· και στα χρόνια της κατοχής, από «συνδέσμους», που τηρώντας με θρησκευτική ευλάβεια τα μέτρα συνωμοτικότητας κατάφερναν να διατηρούν τακτική επαφή με τους καταδιωκόμενους. Οι ομάδες: αυτές από τα μέσα του '46 θ' αρχίσουν να προβαίνουν και σε επι θετικές ενέργειες με στόχους κυρίως σταθμούς Χωροφυλακής και κατοικίες εθνικιστών καθώς και αποθήκες τροφίμων. Τα καίρια και γρήγορα αυτά χτυπήματα λειτουργούσαν ως αντιστάθμισμα στην τρομοκρατία που ασκούσαν οι Αρχές, ενώ την ίδια στιγμή εξασφάλιζαν στους αντάρτες οπλισμό και τρόφιμα»⁹⁷.

Η πληθυσμιακή σύνθεση του νομού όπως και της πόλης, από ντόπιους και ταλαιπωρημένους πρόσφυγες . πρόσφερε ηγετικά στελέχη και στους δυο αντιμαχόμενους,(όπως τον Τσαούς Αντών που ήταν Πόντιος για τον Εθνικό Στρατό ή τον Περικλή Σταματόπουλο (Καραγεώργη) που ήταν από την Ανατολική Θράκη, επικεφαλής του Γενικού Αρχηγείου Κεντρικής

⁹⁷ Πασχάλης, Κ., 2006. «Βασίλης Ραφτούδης 1914-1948», Αθήνα, φιλίστωρ Σ.210

Μακεδονίας από την πλευρά των ανταρτών (Δ.Σ.Ε.). Ευριπίδης Μπακιρτζής που γεννήθηκε σε ένα χωριό κοντά στις Σέρρες ως αξιωματικός του ελληνικού στρατού συμμετείχε στις Μάχες του 1912, στην Μικρασιατική εκστρατεία, στα κινήματα μετά την καταστροφή, στο κίνημα του 1935 μετά αποτάχθηκε βρέθηκε στο βουνό στα χρόνια της κατοχής και της Αντίστασης. Έφτασε στο Αξίωμα του Προέδρου της Π.Ε.Α.Ε.Α.⁹⁸

Το προηγούμενο πολιτικό παρελθόν της πόλης και των γύρω χωριών στα χρόνια του Μεσοπολέμου έδειχνε την αύξηση των αριστερών κοινοταρχών (Ροδολίβος, Ηλιοκώμης, Αγγίστας και Νέου Σκοπού) και δημάρχων (Σερρών και Καβάλας) έδειξε τους πολιτικούς αριστερούς προσανατολισμούς των καπνεργατών, και τις συγκρούσεις τους με τις Αρχές στο Μεσοπόλεμο. Τα προηγούμενα χρόνια με διώξεις από την δικτατορία παγίωσαν τόσο τις αριστερές όσο και τις δεξιές αντιλήψεις, Το διάστημα της ΕΑΜοκρατίας στην πόλη από τον Σεπτέμβριο του 1944 μέχρι τον Μάρτιο του 1945 υπήρξε εκτεταμένη βία στους μη κομμουνιστές, Η ‘Λευκή Τρομοκρατία ‘ που ακολούθησε μετά ενάντια στους αναρχοΕΑΜικούς με όλο τον σχετικό κύκλο βίας που έφερε (πολλές συλλήψεις, δολοφονίες, πολυετής καταδίκες, βασανιστήρια, εξορίες στα νησιά). Αυτός είναι ένας από τους λόγους που οι μάχες αυτού του πολέμου ήταν αδυσώπητες και διήρκεσαν σε όλο το νομό και τα τρία χρόνια της σύγκρουσης, ασταμάτητα. Κάθε κωμόπολη και τα χωριά χτυπήθηκε πολλές φορές, την εφημερίδα «Εμπρός, 3.12.1948 «*μαθαίνουμε για την μεγάλη μάχη του Λευκώνα Σερρών λίγα χιλιόμετρα ανατολικά της από την πόλη 800 αντάρτες με τον Θανάση Γκένιο, (Λασσάνη) επικεφαλής. Στην μάχη που ακολούθησε η πλάστιγγα έγειρε προς τον Εθνικό Στρατό όταν κατέφτασαν από την πόλη ενισχύσεις πεζικού και τεθωρακισμένα. Στην σύγκρουση*

⁹⁸ Μάργαρη.Ν.1981, «Ευριπίδης Μπακιρτζής, Μελέτες, Λόγοι, Σημειώσεις Αθήνα 1981. “Σελ.8

συμμετείχαν και αεροπλάνα, δύο από τα οποία συγκρούστηκαν μεταξύ τους. Οι απώλειες των ανταρτών ήταν πολύ μεγάλες. Ταυτόχρονα ανατίναξαν στο χωριό Λυγαριά Νιγρίτας μια βυθοκόρο⁹⁹.»

Στο «Σερραϊκόν Βήμα».(αριθ. Φύλλου 615,13.2.1949) διαβάζουμε για την εντυπωσιακή μάχη στο τέλος του πολέμου, η Μάχη της Καμενίκιας το 1949 «Αφού η πόλη δέχτηκε βολές από ένα πυροβόλο με περίπου 20 βλήματα, μετά οι σαμποτέρ διείσδυσαν στην πόλη προσπάθησαν να καταστρέψουν κάποιες υποδομές . Ο εθνικός στρατός τους αντιλήφθηκε έγκαιρα και τους έδιωξε μετά από μάχες. Στα βουνά που κατέφυγαν. χτυπήθηκαν από αεροπλάνα, Οι ανακοινώσεις του στρατού αναφέρουν ‘βαρύτατα πλήγματα’ με 60 νεκρούς και 40 αιχμαλώτους. Ανάμεσα στους νεκρούς βρισκόταν και πολλά επιτελικά στελέχη¹⁰⁰.»

Όλος αυτός ο πόλεμος άφησε μια άλλη χώρα με κατεστραμμένες υποδομές πχ το υδροηλεκτρικό εργοστάσιο της πόλης. Η εικόνα της χώρας χειροτέρεψε και περίμενε βοήθεια από τις Η.Π.Α, Η δύσκολη καθημερινότητα με φόβους και απειλές για την ζωή των κατοίκων και απαγορεύσεις (πχ στην πόλη) παρατάθηκε για μερικά χρόνια ακόμα.

Λόγω της γειτνίασης του νομού με την σοσιαλιστική Βουλγαρία και την Γιουγκοσλαβία του Τίτο ¹⁰¹. Η πόλη και τα χωριά είχαν συχνές επιδρομές από τον Δημοκρατικού Στρατού Ελλάδας, για να στρατολογήσουν άτομα και να πάρουν εφόδια. Οι απαγωγές, οι λεηλασίες και οι φόννοι μεταξύ των αντιπάλων

⁹⁹ Αραμπατζής, Α, 2019, «Εκ των ημετέρων δυνάμεων», Ο Εμφύλιος στις Σέρρες 1946-1946» Ε.Μ.Ε.Ι.Σ Σέρρες Σ.123

¹⁰⁰ Ο.ρ.Αραμπατζής, Α,2019.

¹⁰¹ Καραγιαννίδης Ν. Καλιντζόγλου Χ.,2013, Σέρρες πορεία μέσα στο χρόνο «ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΓΙΑ ΤΗ ΔΡΑΣΗ ΤΩΝ ΑΝΤΙΠΑΛΩΝ ΣΤΗ ΔΙΑΡΚΕΙΑ ΤΟΥ ΕΜΦΥΛΙΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ ΣΤΟ ΝΟΜΟ ΣΕΡΡΩΝ ΑΠΟ ΑΡΧΕΙΑΚΕΣ ΠΗΓΕΣ ΤΟΥ «ΕΘΝΙΚΟΥ ΣΤΡΑΤΟΥ», 1946-19491» Σ.109
<https://emeiserron.gr/wp-content/uploads/2023/11/biblio-%CE%91%CE%A1%CE%91%CE%9C%CE%A0%CE%91%CE%A4%CE%96%CE%97%CE%A3.pdf>

βρισκόταν μέσα στα πλαίσια του αγώνα τους ακριβώς ανάλογες ήταν οι συλλήψεις, η τρομοκρατία και οι μετακινήσεις ολόκληρων ορεινών χωριών, με σκοπό την στέρηση εφοδίων ήταν η εύλογη άμυνα μπροστά στον κομμουνιστικό κίνδυνο από τους εθνικόφρονες πατριώτες. Οι μάχες του Ελληνικού Στρατού με τους κομμουνιστές ήταν πολύνεκρες, χωρίς ακόμα και σήμερα να έχουμε μια σαφή εικόνα των απωλειών¹⁰². Οι στρατηγικές προπαγάνδας εμπόδιζαν ακόμα περισσότερο την γνώση του αριθμού των αντιμαχόμενων και των απωλειών τους. Οι μαζικές σφαγές των ανδρών της Π.Α.Ο. και χωρικών στην Αγία Τριάδα(12/11/1944)¹⁰³ όπως και η Μάχη στο 17ο χιλιόμετρο Σερρών-Βροντούς όπου έπεσαν 25 αντάρτες και τα κομμένα κεφάλια τους εκτέθηκαν στο κέντρο της πόλης είναι ένα μικρό δείγμα από τις αγριότητες αυτού του Εμφυλίου¹⁰⁴.

2Το μνημείο των πεσόντων στο 17ο χλμ

Το πιο εντυπωσιακό γεγονός από τις επιχειρήσεις του Εμφυλίου στις Σέρρες ήταν οι απαγωγές λιγνιτωρύχων. Με πρόθεση την εξάλειψη των ενεργειακών πηγών της πόλης πρώτα-πρώτα έκαναν επιδρομές στα λιγνιτωρυχεία γύρω από την πόλη, να απαγάγουν τους εργάτες, με σκοπό να αφήσουν

¹⁰² Αραμπατζής, Α, 2019, «Εκ των ημετέρων δυνάμεων», Ο Εμφύλιος στις Σέρρες 1946-1946» Ε.Μ.Ε.Ι.Σ Σέρρες Σ.123

¹⁰³ Ο.π. Αραμπατζής,Α. 2019 Σελ. 22

¹⁰⁴ Τζανακάρης Β. 2024, «Ένα παιδί μετράει κεφάλια» σελ. 20

χωρίς καύσιμα την πόλη ακόμα και το υδροηλεκτρικό εργοστάσιο του Κ. Νάσιουτζικ , κατάφεραν να ανατινάξουν το 1947¹⁰⁵ .

Όλος αυτός ο πόλεμος άφησε μια άλλη χώρα με κατεστραμμένες υποδομές πχ το υδροηλεκτρικό εργοστάσιο της πόλης, αλλά και την μετακίνηση 70.000 κατοίκων των ορεινών χωριών από τον Εθνικό Στρατό.

Η εικόνα της χώρας χειροτέρεψε και περίμενε βοήθεια από τις Η.Π.Α, Η δύσκολη καθημερινότητα με φόβους και απειλές για την ζωή των κατοίκων και απαγορεύσεις (πχ στην πόλη) παρατάθηκε για μερικά χρόνια ακόμα.

*«Δεν χαρήκαμε την νιότη μας ! Είχε συνέχεια πόλεμο δηλαδή κλείσιμο στο σπίτι από τις 7:00 το απόγευμα.»**

Η μακροχρόνια διεξαγωγή αυτού του Εμφυλίου ανάγκασε και πολλούς ακόμα κατοίκους των Σερρών να φύγουν είτε στο Ανατολικό Μπλοκ ως πολιτικοί πρόσφυγες είτε στις μεγάλες ελληνικές πόλεις ως εσωτερικοί μετανάστες. Οι απώλειες του Εμφυλίου ήταν πολύ μεγάλες και στην περιοχή των Σερρών όσα στοιχεία έχουμε κρίνονται αναξιόπιστα λόγω της επεξεργασίας που είχαν για προπαγανδιστικούς σκοπούς.

Οι Σέρρες μετά τον Εμφύλιο

**Μέσα απ' τον τοίχο που έσκασε η μπόμπα
βλέπει ένα σιντριβάνι από χρυσό
ο κόσμος λιώνει σαν δωμάτιο με σόμπα
κι οι δυο Ελλάδες σιγοπίνουν το πιετό**

Δ. Σαββόπουλος «Γεννήθηκα στην Σαλλονίκη»

Αυτή η στιγμή συμφιλίωσης άργησε πολλά χρόνια για να συμβεί στην Ελλάδα. Στενάχωρα χρόνια με εξορίες (μέχρι το 1974), με δολοφονίες βουλευτών (Γ. Λαμπράκης, 1963), με

¹⁰⁵ Αραμπατζής, Α , 2019 Σ..176

χειροβομβίδες στα γραφεία της Ε.Δ.Α στην Παναγή Τσαλδάρη στις Σέρρες (1964).

Το πέρασμα των χρόνων έφερε περισσότερες έρευνες για αυτόν τον αιματηρό πόλεμο με του 70, 000 περίπου νεκρούς. Με τις περιπέτειες της Ελληνικής Δημοκρατίας να αυξάνονται, ο διάλογος και τα επιχειρήματα των δυο πλευρών εξαρτώνται και από την εξέλιξη της Δημοκρατίας στο Δημόσιο χώρο όπως και την θεαματική οικονομική ανάπτυξη της χώρας μετά τον πόλεμο.

Η ελληνική Δημοκρατία πέρασε δύσκολα χρόνια μέχρι να εδραιωθεί από την Μεταπολίτευση του 1974 και μετά. Οι προσφυγικής καταγωγής πληθυσμοί της πόλης με αριστερούς εν γένει προσανατολισμούς αντίθετα με τις δεξιές πεποιθήσεις των ντόπιων βρισκόταν σε αντιπαλότητα. Οι προσφυγικοί συνοικισμοί, όπως και σε όλη την χώρα, η αλλαγές στον πληθυσμό τους υπήρξε μεγάλη. Πολλοί οικονομικά αδύναμοι Σερραίοι έφυγαν σε μεγάλα κύματα για κάπου καλύτερα όχι μόνο στο εσωτερικό αλλά και στο εξωτερικό (π χ : προς στην Ο.Δ.Γ. την Δ. Γερμανία, το Βέλγιο και αλλού)). Τα εμβάσματα σε μάρκα μπορεί να άλλαξαν την μορφή της πόλης και του νομού ολόκληρα χωριά ξαναχτίστηκαν με γερμανικές αρχιτεκτονικές επιρροές (πχ Χαρωπό Σιντικής).

Η πόλη μετά τον Εμφύλιο ζει με τα τραύματά της, οι Μνήμες των πρόσφατων χρόνων και η τρέχουσα καθημερινότητα που ακολουθεί. Μια καθημερινότητα γεμάτη διακρίσεις και διχασμούς. Οι υποστηρικτές των νικητών ενταγμένοι στους σχηματισμούς των συντηρητικών κομμάτων ζούνε σε πολύ καλύτερες συνθήκες κοινωνικές, οικονομικές μέσα από δίκτυα σημαντικών γνωριμιών με σημαντικά κίνητρα την επαγγελματική αποκατάσταση και την ευρύτερη κοινωνική αποδοχή. Στην άλλη πλευρά οι αριστεροί Σερραίοι προέρχονταν

από φτωχότερα κοινωνικά στρώματα εργαζόμενοι σε εργοστάσια στα περίχωρα της πόλης.

Ο Δημήτριος Σκουλίδης με οικογένεια καταγόμενη από τις 40 εκκλησιές της Ανατολικής Θράκης υπήρξε ένα υπόδειγμα επιτυχημένου και δημοκρατικού εργοδότη. Παρήγαγε και εξήγαγε καναβατσότριχα στο εξωτερικό, όμως με την κουβέρτα ‘Σερραία’ είχε μεγάλες πωλήσεις παντού. Με δυο εργοστάσια στην πόλη των Σερρών όπου εργάστηκαν 300 υφάντριες και πολλά υποκαταστήματα σε όλη την χώρα.¹⁰⁶.

Σε πολλές αφηγήσεις αριστερών της πόλης εκεί που εργαζόταν υπήρχαν ‘άγρυπνοι’ συνάδελφοι που τους ειδοποιούσαν για τον ερχομό της αστυνομίας. Η πόλη είχε μεγάλο αριθμό αριστερών ψηφοφόρων, πράγμα που ενοχλούσε τους αντιπάλους και οδήγησε ακόμα και στην επίθεση με χειροβομβίδα των γραφείων της ΕΔΑ το 1954 στη οδό Παναγή Τσαλδάρη.

Ντόπιοι και πρόσφυγες, βρέθηκαν μπροστά στις οικονομικές προκλήσεις της μεταπολεμικής Ελλάδας η προσδοκία μιας καλύτερης ζωής συγκρούονταν με τα τραύματα της Μνήμης του πρόσφατου Πολέμου.

Οι πρόσφυγες στην Αρχή του Δήμου

Η μετακίνηση τόσο μεγάλων πληθυσμών στην νέα τους πατρίδα, αναζωογόνησε τους νέους τόπους που εγκαταστάθηκαν. Μέσα στον προσφυγικό πληθυσμό υπήρχαν αγρότες αλλά και σημαντικό ποσοστό από εγγράμματους ανθρώπους του εμπορίου όπως και των διοικητικών τομέων. Η εκπροσώπηση του χριστιανικού millet απέναντι στις

¹⁰⁶ ΣΕΡΡΑΙΑ ΣΚΟΥΛΙΔΗΣ Α.Ε https://vidarchives.gr/reports/2018_06_809?fbclid=IwY2xjawPiwJlleHRuA2FlbQlxMABicmlkETFIOWZsSU1TcWVESmdJTUJFc3J0YwZhchBfaWQQMjlyMDM5MTc4ODIwMDg5MgABHtmQtb6RZViJ1UspkfrxqO6KK601SekQ9qkl5-ndRL0SKuC7NZRQ6fVogXN2_aem_loZw8ioA8LIU8xK7kY1oBQ

οθωμανικές αρχές, εξοικείωσαν τους επικεφαλείς - ιερωμένους και λαϊκούς να υποστηρίζουν και να διεκδικούν όλο και καλύτερες συνθήκες για τους ομόδοξους τους. Στα χρόνια της οθωμανικής ‘αναδιοργάνωσης’ - Tanzimât (1839 -1876), από το (Hatt-i Serif) του 1839 μέχρι το (Hatt-i Humayun) του 1856 ακόμα και ως τα χρόνια των Νεότουρκων ο πολιτικός και διοικητικός ρόλος των αστών προσφύγων εξελισσόταν .

Μετά την καταστροφή του 1922 ο η πολιτική δραστηριότητα των προσφύγων ήταν ανάλογη με τους αντίστοιχους ρόλους των Ελλήνων πολιτικών στην ελεύθερη Ελλάδα. Η δημιουργία αντιπροσωπειών που κατέθεταν στις οθωμανικές αρχές τα επείγοντα αιτήματά τους. Αποτελούνταν από διακεκριμένους μορφωμένους και εύπορους Έλληνες που ήξεραν να διεκδικούν.

Στην περίπτωση των Σερρών στα αιτήματα των εμπόρων προσφύγων χωρίς επαγγελματική στέγη προστέθηκαν και η πυροπαθείς έμποροι (από το 1913), η εκπροσώπηση των Ομήρων του και τα θύματα από την Β’ Βουλγάρικη κατοχή 1916 -1918 με τις λεηλατημένες περιουσίες. Σχεδόν όλη η παλιά και νέα πόλη βρισκόταν σε δύσκολη θέση και έπρεπε οι αντιπρόσωποί τους να διαπραγματευτούν και να πάρουν έκτακτες βοήθειες είτε αυτό είναι περισσότερες οκάδες σίτου για παραγωγή άρτου, ή μεγάλη χρονική παράταση για την αποπληρωμή οφειλών προς τις τράπεζες¹⁰⁷.

Ο Σωκράτης Ανθρακόπουλος (1892 - 13 Δεκεμβρίου 1977) με καταγωγή από την Νίγη του Ικονίου. Εκπροσώπησε μαχητικά και κατάφερε καλύτερες συνθήκες για τους πρόσφυγες κατοίκους στις παραμεθόριες περιοχές. Ο Σωκράτης Ανθρακόπουλος διετέλεσε Πρόεδρος της Παμπροσφυγικής Ένωσης Σερρών, που ιδρύθηκε το 1924, διηύθυνε την

¹⁰⁷ Γιαννογλούδης, Β.,

προσφυγική εφημερίδα « Συννενόησις» όπως και τον «Αγροτικό Κήρυκα» αναδεικνύοντας τα προσφυγικά προβλήματα, σε πανελλήνιο επίπεδο. Με το ειδικό βάρος που απέκτησε από την μαχητική εκπροσώπηση των προσφύγων σε συντονισμό με κυβέρνηση του στρατηγού Πάγκαλου, η απαλλοτρίωση μεγάλου αριθμού τσιφλικιών με έκταση 480.000 στρεμμάτων για τους πρόσφυγες και τους ακτήμονες με στόχο την αποκατάσταση 24.000 προσφυγικών οικογενειών,

Στον Μεσοπόλεμο διοργάνωσε πέντε Παμπροσφυγικά¹⁰⁸ Συνέδρια στο Νομό προωθώντας τα προσφυγικά αιτήματα.¹⁰⁹

Κατά τη δεκαετία του '30 ήταν Γενικός Επιθεωρητής Συνεταιρισμών και αγωνίστηκε για να βελτιωθεί η θέση του προσφυγικού ελληνισμού. Ήταν εξαιρετικά ενεργός στην διεκδίκηση των αιτημάτων των προσφύγων και κινητήριος δύναμη πίσω από τα πέντε Παμπροσφυγικά Συνέδρια που έγιναν στον Νομό Σερρών κατά τη δεκαετία του 1920. Βλ.) «Τα Παμπροσφυγικά συνέδρια των Σερρών. Πολιτική και συλλογικότητα των προσφύγων τη δεκαετία του '20»¹¹⁰, Μετά από αυτή τις δράσεις για την στήριξη των αγροτών και των αστών προσφύγων πέτυχε την ανάδειξή του σε βουλευτή το 1928 με το Εθνικό Δημοκρατικό κόμμα όπως και το 1932 με το Αγροτικό Κόμμα. Ο Σ. Ανθρακόπουλος αποτελεί ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα του ικανού πρόσφυγα που αγωνίστηκε και αναδείχθηκε από τους συμπολίτες του στα ανώτερα αξιώματα.

¹⁰⁸ Αψηλίδης, Γ.2011 Οι Σέρρες στον χρόνο, Σέρρες, ΔΙΠΑΕ 117

¹⁰⁹ *Ο.π.Αψηλίδης. Γ πρώτο έκτακτο Παμπροσφυγικό Συνέδριο πραγματοποιήθηκε στις 24.09.1924. Το δεύτερο έκτακτο Συνέδριο πραγματοποιήθηκε στις 01.02.1925, το τρίτο στις 06.12.1925, το τέταρτο στις 3-4/10.1926, το πέμπτο στις 4-5.3.1928 και το έκτο στις 17.2.1929. Βλ. Β. Γιαννογλούδης, «Το τρίτο τακτικό Παμπροσφυγικό Συνέδριο στο Νομό Σερρών», Μικρασιατική Σπίθα (21) 2019, 165-174

¹¹⁰ Μικρασιατική Σπίθα, τ.15,Σελ. 95-106.

Ο Επαμεινώνδας Τικόπουλος ως δήμαρχος της πόλης για 12 χρόνια από το 1922 μέχρι το 1934 άλλαξε κυριολεκτικά την όψη της πόλης. Με καταγωγή από Βλάχους της Ηπείρου που μετοίκησαν στην Νέα Ζίχνη Σερρών.

Στις 8 Δεκεμβρίου 1928, στην πόλη των Σερρών, ξεκίνησε η δενδροφύτευση στον λόφο του "Κουλά" προστατεύοντάς την από την κάθοδο της λάσπης όταν έβρεχε . Η δράση αυτή οργανώθηκε με πρωτοβουλία του τότε δημάρχου, Επαμεινώνδα Τικόπουλου.

Ήταν ο άνθρωπος πίσω από τις δημοτικές αποφάσεις που αφορούσαν την απαλλοτρίωση μεγάλης έκτασης 8 στρεμμάτων στο κέντρο της πόλης, τη ρυμοτόμηση και την πώλησή της σε γηγενείς και πρόσφυγες εξ ημισείας (δημιουργία Νέας Αγοράς νότια της οδού Ερμού)⁶⁹, , την ανέγερση του Δημαρχιακού άρου (1929,1931), την προσπάθεια προσέλκυσης των μεγάλων καπνεμπορικών εταιρειών για να χτίσουν νέες καπναποθήκες στην πυρίκαυστο ζώνη το Εσκή Τζαμί πουλήθηκε το 1937 σε ιδιώτες και κατεδαφίστηκε. Με πρωτοβουλία του Τικόπουλου έγινε ο ηλεκτροφωτισμός και βασικά έργα ύδρευσης-αποχέτευσης, ενώ ονόματα προσφυγικών τοπωνυμίων δόθηκαν σε πολλούς δρόμους των προσφυγικών συνοικισμών π χ οδός Προύσης, οδός Νικομήδειας κ.α.)

Ο δυναμικός πολιτικός ρόλος των προσφυγικών πληθυσμών στον Μεσοπόλεμο προκάλεσε τον συναγωνισμό τριών Βενιζελικών υποψηφίων για την δημαρχία στις δημοτικές εκλογές του 1934 του Σ. Ανθρακόπουλου, του Βασίλη Χατζηιακώβου από την Μονοσέπαλη της Αν. Θράκης προωθώντας το σύνθημα «οι πρόσφυγες τον πρόσφυγα» υποστηρίχθηκε σθεναρά από τους Μικρασιάτες και γενικότερα από τους πρόσφυγες* και του Βενιζελικού υποψήφιο Ιωάννη Πατσόπουλου με καταγωγή από την Στερεά Ελλάδα.

Οι πρόσφυγες ψήφιζαν τον Χατζηιακώβου με κλειστά μάτια, μάλιστα μια τουρκόφωνη γιαγιά στην Ομόνοια έψαχνε την κάλπη του Χατζηιακώβου λέγοντας στην εφορευτική επιτροπή, “Χατζηιακωβουνούν κουτουσού νέρεντε ογλούμ”; - το ‘κουτί’ για τον Χατζηιακώβου που είναι γιόκα¹¹¹ μου;

Όλη αυτή η διαμάχη οδήγησε στην ανάδειξη ως δημάρχου του αριστερού Διονύση Μενύχτα σε εκείνες τις εκλογές. Σύμφωνα με τον Β. Γιαννογλούδη “ η γενναία υλική βοήθεια σε δομικά υλικά δεν ερχόταν και οι όψεις του δύσκολου Μεσοπολέμου είχαν ήδη φανεί¹¹².

Με επικεφαλής ένα δραστήριο Θρακιώτη πρόσφυγα, τον αλευροβιομήχανο Κρέωνα Δημ. Φλωρίδη, 162 μέλη του Συνεταιρισμού αγόρασαν από την Εθνική Τράπεζα, τον Ιανουάριο του 1929, δύο συνεχόμενα τεμάχια γης συνολικής έκτασης 80.740 τ.μ. στη θέση Μπαϊρ Μαχαλά, με συνολικό τίμημα 807.400 δρχ. . Η έκταση αγοράστηκε με απευθείας εκποίηση -όπως συνηθιζόταν τότε- και αποπληρώθηκε εν μέρει με προσφυγικά ομόλογα του 1926 (που κατείχαν οι 162 δικαιούχοι) και εν μέρει με ενυπόθηκο δάνειο που τους χορήγησε η Εθνική Τράπεζα (ως υποθήκη τέθηκε η αγορασθείσα έκταση¹¹³)

Η εκπροσώπηση της πόλης και του Νομού υπήρξε μεγάλη όλα αυτά τα χρόνια μετά την καταστροφή και ήταν επιτυχής με πολλούς προσφυγικής καταγωγής βουλευτές να αναλαμβάνουν συχνά υπουργικά αξιώματα από τον Κοσμά Αλεξανδρίδη (1908-1955) με καταγωγή από την Α. Θράκη και διετέλεσε υφυπουργός Εφοδιασμού.

¹¹¹ Μικρασιατική Σπίθα τ. 15 σελ. 85

¹¹² Γιαννογλούδης Β.2025,100 ΧΡΟΝΙΑ ΟΕΒΕΣΣ, ΣΕΡΡΕΣ Ε.Μ.Ε.Ι.Σ

¹¹³ Βασίλης Γιαννογλούδης άρθρο στο “Εμπρος»

Ο Βασίλης Χ. Ιντζές ποντιακής καταγωγής με μακρά πολιτική διαδρομή από το 1963 βουλευτής με την Ένωση Κέντρου και κατόπιν με το ΠΑ.ΣΟ.Κ από το 1975 και μετά διετέλεσε υπουργός Βορείου Ελλάδος με κύρια ασχολία του την αγροτική οικονομία και με συνεχή αρωγή στα προβλήματα των προσφυγικών συλλόγων.

Δεν είναι λίγοι βέβαια και οι προσφυγικής καταγωγής επιφανείς πολιτικοί στις Σέρρες (πχ Ο Ισαάκ Λαυρεντίδης με ποντιακή καταγωγή από το Ορτάκιοϊ Πόντου, (1911 - 1997) οι οποίοι συντηρούσαν την δημοφιλία τους μέσα από τις προσφυγικές κοινότητες που προέρχονται και την δημοσιότητα που απολάμβαναν μέσα από τις εκδηλώσεις των λαογραφικών τους συλλόγων στις οποίες είχαν περίοπτη θέση.

Μειονότητες στις σημερινές Σέρρες

Οι τσιγγάνοι είναι μια ιδιαίτερη κοινότητα κατοίκων της πόλης, Οι στατιστικές μιλούν για 1% με 3% του πληθυσμού διαχρονικά. Βρίσκονται, πολλοί από αυτούς, σε διαρκή κίνηση ζώντας μια νομαδική ζωή ενώ άλλοι μένουν μόνιμα και στήνουν το σπιτικό τους, Χωρίς να εκλαμβάνονται ως μια ομοιογενής εθνοτοπική ομάδα ούτε βέβαια κοινότητα. Οι κοινότητες των Ρομ ζουν σε ολιγομελείς ξεχωριστούς ‘μαχαλάδες’ και έχουν κάποιους επηρεασμούς σε διαφορετικό βαθμό πάντα από την ευρύτερη κοινότητα που ζουν, ακολουθούν ταυτόχρονα σε μικρό ή μεγάλο βαθμό με διαφορετική ένταση την κουλτούρα τις ιδέες και τις οικονομικές συνθήκες που διατρέχουν την υπόλοιπη περιοχή.

Η πολύμορφη σύνθεσή των Ρομικών κοινοτήτων, αποτελεί ένα οριακό δείγμα ρευστών ατομικών στάσεων που φτάνουν από την ενσωμάτωση με τους ‘balamo’ μέχρι και την

παραβατικότητα. Οι προσπάθειες για μόρφωση και ενσωμάτωση, μέσα από την δημόσια Εκπαίδευση επιχειρείται εδώ και πολλά χρόνια, η επιτυχία των ενεργειών αυτών είναι εξίσου ανομοιογενείς όπως και η διαφορετικές κοινότητες που την αποτελούν¹¹⁴.

Η διαρκής έφεσή των Αθίγγανων στις συναλλαγές και στο εμπόριο είναι γνώριμη σε κάθε Σερραίο. Οι περιοχές που ζουν (40 Μαρτύρων, Αγίου Αθανασίου, Τσαμπάζικα) δείχνουν τα διαφορετικά είδη της Ρομικής κοινότητας γειτονιές αυτές δεν έχουν εδώ και πολλά χρόνια την φήμη του γκέτο αν και η πλήρης αρμονική συμβίωση με τους υπόλοιπους Σερραίους έχει ακόμα αρκετό δρόμο.

Λαογραφικοί Σύλλογοι προσφύγων : οι φύλακες της παράδοσης και της Μνήμης

Η πόλη των Σερρών είναι γεμάτη από το 1922 με προσφυγικούς συνοικισμούς οι οποίοι όσο και εάν έχουν αλλοιωθεί από την ανέγερση πολυκατοικιών και εγκατάλειψη κρατάνε ακόμα το πνεύμα του συνοικισμού σε μικρό ή μεγαλύτερο βαθμό.

Ένα ιδιαίτερο είδος μνημείων που έχουν απομείνει στην πόλη είναι τα παλιά καπνομάγαζα οι καπναποθήκες στις οποίες για πολλά χρόνια γινόταν η επεξεργασία και η αποθήκευση του καπνού ήταν πρόσφερα κάποιες θέσεις εργασίας με χαμηλό μεροκάματο για τις γυναίκες και τα παιδιά.

¹¹⁴ Ζάχος, Δ. «Όψεις της κοινωνικής ιστορία των ρομικών ομάδων του Ν. Σερρών και της σχέσης τους με την εκπαίδευση του ελληνικού κράτους (1880-1940)», Τ50 Βήμα των κοινωνικών επιστημών, Θεσ/νίκη 2011

Οι επίσημοι μνημονικοί τόποι έχουν περιοριστεί τόσο στις πλατείες με τα αγάλματα και τις προτομές που έχουν, και τα λίγα παραδοσιακά κτίρια – σε σύγκριση με την παλιά πόλη όπως την έχει ζωγραφίσει ο Χριστόφορος Μελίδης σε πίνακες σε μακέτες ακόμα και σε λευκούς τοίχους μέσα στην πόλη.

Πολύ σημαντικό έργο για την διατήρηση της προσφυγικής μνήμης έχουν αναλάβει και οι λαογραφικοί Σύλλογοι ως χώροι συνάντησης των μελών της κοινότητας και εξάπλωσης τη Συλλογικής Μνήμης με την αφήγηση των οικογενειακών ιστοριών τους καθώς και από μεγάλο πλήθος των τεκμηρίων της παράδοσης τους είτε υλικών είτε άυλων. Οι απόγονοι των προσφύγων μεταφέροντας το τραύμα του διωγμού στους νεότερους συμμετέχουν όλοι μαζί στους Συλλόγους τους επιβεβαιώνοντας την ιδιαιτερότητα της καταγωγής τους όπως εκφράζεται μέσα από την οικογένεια και το κύρος που έχει ο Σύλλογος στον ευρύτερο κοινωνικό τους χώρο.

Οι Σύλλογοι εκπληρώνουν τον κύριο ρόλο της Πολιτισμικής Μνήμης που είναι όψη της Συλλογικής Μνήμης. Η διατήρηση της Παράδοσης μέσα από την διδασκαλία χορών με τις προσεγμένες φορεσιές, τις επαναλήψεις των εθίμων, της καθημερινότητας, της εργασίας τον λαμπρό εορτασμό ημερολογιακών επετείων όπως και θρησκευτικών γιορτών με τα έθιμά τους. Πάντα εκτίθενται στις εκθέσεις των συλλόγων εργαλεία του σπιτιού και της δουλειάς..

Οι πληροφορίες που παρέχουν οι λαογραφικοί Σύλλογοι στα μέλη τους και στους επισκέπτες οι Σύλλογοι δεν θίγουν θέματα αλυστρωτισμού και απελευθέρωσης των ‘χαμένων πατρίδων’. Όμως τα τελευταία χρόνια τα ταξίδια για να δούμε και να προσκυνήσουμε τις πατρίδες τους είναι πάρα πολλά και συνδυάζεται με μια ‘προσκυνηματική θεία λειτουργία’ σε παλιούς ερειπωμένους ναούς.

Ένας κύριος λόγος για την ίδρυση και την ανάπτυξη των προσφυγικών Συλλόγων στους νέους τόπους που έφτασαν ήταν η συντήρηση αυτού του “κοινοτικού ήθους” της κάθε ομάδας που κατέφτανε μαζί με όλα τα επιμέρους διαφορετικά γνωρίσματά της (στην γλώσσα, στα έθιμα, στους τομείς που εργαζόταν) και η κάθε μια προσφυγική κοινότητα άφησε πίσω . {άλλοι αγρότες, άλλοι έμποροι, άλλοι μηχανικοί (τους μηχανικούς των τρένων από την Βιθυνία τους συνέλαβαν οι στρατιώτες του Κεμάλ για να συντηρούν τις ατμομηχανές κάπου κοντά στην Άγκυρα. Μια επιδημία τύφου τους αφάνισε¹¹⁵).

Η λειτουργία των Συλλόγων ήταν αναγκαία για να ανασυσταθεί η προσφυγική κοινότητα για να μην χάσει την αίσθηση του “κοινού ανήκει” την μνημονική ανάδυσή εθίμων και στην επαναλειτουργία μιας συμβολικής διάστασης μιας «απεδαφοποιημένης κοινότητας. χωρίς Μνήμη και ταυτότητα να αποσυντίθεται μέσα στον χώρο της πόλης¹¹⁶. Στους προσφυγικούς συνοικισμούς στις Σέρρες που κατοικείται από συγχωριανούς πρόσφυγες αναμενόμενο ήταν να μεταφέρουν τις επαγγελματικές σχέσεις τους στην νέα εγκατάστασή τους. Το αξιοθαύμαστο γι αυτούς τους νέους κατοίκους είναι ότι κατάφεραν να καλύπτουν τις ανάγκες και των άλλων κατοίκων πέρα από τον συνοικισμό (όλη η πόλη περίμενε τους “γιαρμάδες” – ζουμερά ροδάκινα που έφερναν με τα κάρα οι «Καμπακτσήδες» - οι πρόσφυγες από την Βιθυνία).

¹¹⁵ Β. Γιαννογλούδης 2019, Μικρασιατική Σπίθα, τ.15, Σελ.54

¹¹⁶ Δαλκαβούκης, Β. Μνήμη και Κοινότητα “Επαναπροσδιορίζοντας τις έννοιες στην προοπτική της σύγχρονης Λαογραφίας” Σελ9.

https://eclass.duth.gr/modules/document/file.php/KOM03271/%CE%A0%CE%B1%CF%81%CE%B1%CE%B4%CE%B5%CE%AF%CE%B3%CE%BC%CE%B1%CF%84%CE%B1%2002.%20Laographia_%28V_Dalkavoukis%20-%20teliko%29.pdf

Η διατήρηση της Παράδοσης σύμφωνα με την Κοινωνιολογία και την Κοινωνική Ανθρωπολογία ορίζεται από την λαογράφο Άλκη Κυριακίδου Νέστορος ως :

«η γνώση την οποία αποθησαύρισε μέσα σ' ένα μεγάλο χρονικό διάστημα μια κοινωνία ανθρώπων και την παραδίδει από τη μια γενιά στην άλλη. Η γνώση αυτή καθορίζει την κοινωνική συμπεριφορά και δεν είναι ατομική αλλά ανήκει στην κοινωνία, εδράζεται στη συλλογική μνήμη της κοινωνίας. Και η συλλογική αυτή μνήμη δεν είναι κληρονομική, όπως η μνήμη του είδους στα έντομα, γιατί δεν είναι βιολογικό φαινόμενο, αλλά κοινωνικό.»¹¹⁷ Έτσι η Μνήμη προσδιορίζεται ως εργαλείο για την ανάλυση των κοινωνικών και ιστορικών δεδομένων όπως και το βασικό εργαλείο της Λαογραφίας, Σύμφωνα με το έργο "Συλλογική Μνήμη" του Maurice Halbwachs.»

Ο καλύτερος τρόπος για την διατήρηση της Συλλογικής Μνήμης είναι η μετάβασή της σε Δημόσια Μνήμη την οποία συναντούμε σε πλήθος θεσπισμένων εκδηλώσεων χορευτικές εκδηλώσεις στο κέντρο της πόλης μέσα από μνημονικές τελετές με καταθέσεις στεφάνου στα αγάλματα της πόλης, ακόμη και η ανάδειξή της με πιέσεις στο κοινοβούλιο όπως για την "Αναγνώριση της γενοκτονίας του Ποντιακού Ελληνισμού" που τελικά ευοδώθηκε στις 19 Μαΐου 2019¹¹⁸.

Τα μεγάλα γεγονότα τείνουν να ταυτίζονται με κάποιες συγκεκριμένες ημερομηνίες πχ 29 Μαΐου 1453 – η χρονιά της Άλωσης της Κωνσταντινούπολης – στις 19 Μαΐου 1919 - η

¹¹⁷ Άλκη Κυριακίδου – Νέστορος, **Λαογραφικά Μελετήματα II, Πορεία, Αθήνα 1993 σ. 89- 91**

¹¹⁸ Συλλογικό.. (επιμ. Άρης Αναγνωστόπουλος Α, Παπαδημητρίου Ν. «το παρελθόν στο παρόν μνήμη, ιστορία και αρχαιότητα σύγχρονη Ελλάδα», Αθήνα, Καστανιώτης, Αθήνα σ, 37

γενοκτονία του ποντιακού ελληνισμού – η 14 Σεπτεμβρίου 1922 η σφαγή και ο διωγμός των Μικρασιατών από τις πατρίδες τους. Αυτές οι ‘σημαδιακές’ ημερομηνίες, συνοδεύονται από μια σειρά εικόνων και ακουσμάτων και μέσα σε αυτό το πλαίσιο των ημερομηνιών και των εικόνων ταυτιζόμαστε και εντασσόμαστε σε αυτές τις συλλογικότητες¹¹⁹.

Επομένως η μνήμη μπαίνει σε πλαίσια τα οποία ορίζονται από τον νόμο, από την ηθική, από το χρέος, από την έννοια της δικαιοσύνης. Η μνήμη επιτάσσει την ηθική αναγνώριση: Αν θυμάμαι σημαίνει ότι χρειάζεται να θυμάμαι, θυμάμαι προκειμένου να επιτύχω την ηθική αναγνώριση των θυμάτων, την αποκατάσταση της αδικίας¹²⁰.

Η Ιστορική ακρίβεια δεν συμβαδίζει πάντα με την Συλλογική Μνήμη, οι προσωπικές εξομολογήσεις με τα φορτία που μεταφέρουν δίνουν το ιδιαίτερο περιβάλλον της Μνήμης και της περηφάνιας. Σε αυτό το συναισθηματικό πλαίσιο οι αμφιβολίες και οι ενστάσεις δεν έχουν τόπο μπροστά στον Τραύμα της απώλειας και του διωγμού. Με τις δραστηριότητες τους οι Σύλλογοι μεταδίδουν την Μεταμνήμη του τραύματος από τον ξεριζωμό¹²¹.

Επομένως η μνήμη μπαίνει σε πλαίσια τα οποία ορίζονται από τον νόμο, από την ηθική, από το χρέος, από την έννοια της δικαιοσύνης. Η μνήμη επιτάσσει την ηθική αναγνώριση: Αν θυμάμαι σημαίνει ότι χρειάζεται να θυμάμαι, θυμάμαι προκειμένου να επιτύχω την ηθική αναγνώριση των θυμάτων, την αποκατάσταση της αδικίας¹²².

¹¹⁹ Hawlbachs, Maurice “Η Συλλογική Μνήμη”. εκδ. Παπαζήση, Αθήνα σ.124

¹²⁰ Ο.Π. Συλλογικό, σ,41

¹²¹ Σαλβάνου, Αιμ.

¹²² Ο.Π. Συλλογικό, σ,41

«Η μικρασιατική Σπίθα» των Σερραίων προσφύγων

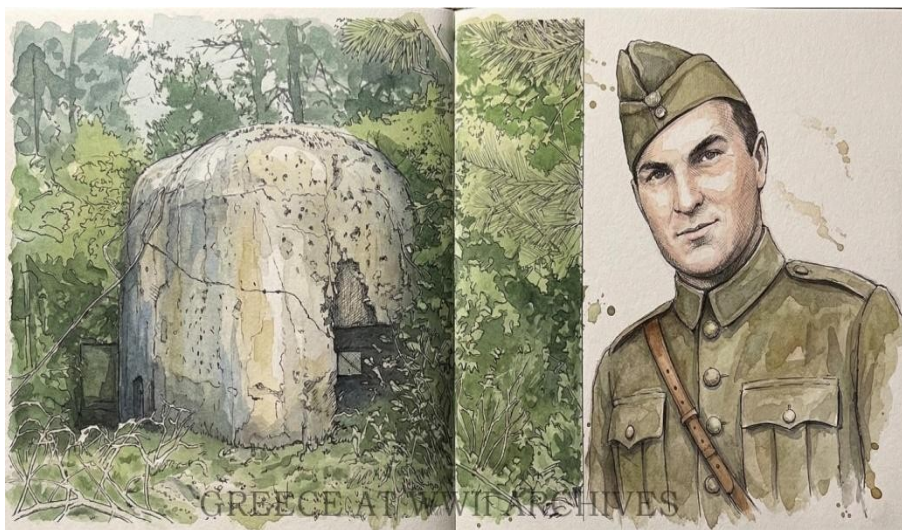
Εξαιρετικό δείγμα τακτικής ετήσιας έκδοσης προσφυγικού περιοδικού είναι η «Μικρασιατική Σπίθα» από τον Σύλλογο Άγιος Πολύκαρπος. Η πλούσια αρθρογραφία της περιέχει τα πάντα για την ενημέρωση του αναγνώστη με έρευνες από σημαντικούς επιστήμονες όπως ο Ευστάθιος Παληκίδης, ο Βλ. Βλασίδης, η Γεωργία Μπακάλη με άρθρα ή αφιερώματα σε σημαντικούς πρόσφυγες λογοτέχνες σε σπουδαίους ιεράρχες.

Μας παρέχουν λεπτομερείς γνώσεις για τους Έλληνες και τις περιοχές που ζούσαν πχ στην Καππαδοκία, στον Πόντο, στην Βιθυνία, στην Σμύρνη, με αναφορές ακόμα και σε πόλεις της Ανατολικής Θράκης. Είναι μια εξαιρετική έκδοση περιοδικού όπου με κάθε τεύχος συμπληρώνεται η εικόνα όλων των προσφύγων και με τις αφηγήσεις τους οι ατομικές ιστορίες των προσφύγων γίνονται κοινό απόκτημα στους αναγνώστες του περιοδικού – ο τρόπος οικοδόμησης της Συλλογικής Μνήμης. Όσο η συντακτική ομάδα όσο και η εξαιρετική αρθρογραφία της δίνουν μια αίσθηση υπεροχής στα μέλη της.

Η Συλλογική Μνήμη της προσφυγιάς με αυτό το περιοδικό έχει την ευκαιρία να αποκτήσει κάθε ενδιαφερόμενος μια πανοραμική εικόνα του μικρασιατικού ελληνισμού και της εξέλιξής του. Με όλα αυτά τα πεδία προσεκτικά ενημερωμένα η θέση του Μικρασιάτη πρόσφυγα στην πόλη περιβάλλεται με αίγλη, γιατί έχει και γνώση.

Ανακοίνωση από την Σύγκλητο της ΔΙΠΑΕ
Το έργο της ψηφιοποίησης της Μικρασιατικής Σπίθας αναλαμβάνει το ΔΙΠΑΕ - Τμήμα Σερρών, το οποίο προσφέρει την τεχνογνωσία και τον εξοπλισμό του εντελώς δωρεάν

Εκθέματα στους λαογραφικούς Συλλόγους

Ο κύριος
ρόλος που
είχε η
αγροτική
οικονομία
και πως
αυτή
επηρεάζει
την

καθημερινότητα των πληθυσμών. Φαίνεται από την προβεβλημένη θέση που έχουν τα αγροτικά εργαλεία σε κάθε εκθεσιακό χώρο στους Λαογραφικούς Συλλόγους.

Το κονάκι η “καλύβα του τσομπάνου” που κατέχει περίοπτη θέση στο μουσείο των Σαρακατσαναίων στις Σέρρες δείχνει πολύ παραστατικά τις ικανότητες, τις αντοχές, την ευκολία στις μετακινήσεις όπως και στην αξιοποίηση των αγαθών που τους έδιναν τα κοπάδια που έκτρεφαν. Με καθιερωμένες εκδηλώσεις (γιορτές με φαγητό, χορούς και έθιμά) οι μνήμες και η υπερηφάνεια αυξάνουν.

Μνημεία και ήρωες του 20ου αιώνα

Εικόνα στο οχυρό της ομορφοπλαγιάς στο όρος Μπέλες

Οι τόσο γεμάτες δεκαετίες από γεγονότα και απώλειες δεν έχουν την ανάλογη μνημειακή παρουσία στα πάρκα και τις πλατείες των Σερρών. Μερικά μνημεία

Τα πολλά χρόνια που έχουν περάσει και η εξομάλυνση των ελληνο - βουλγαρικών σχέσεων (ο πρόεδρος Κ. Καραμανλής χόρεψε μαζί με τον πρόεδρο της Βουλγαρίας) στα τέλη της δεκαετίας του 1980 ! Οι επισκέψεις πολλών χιλιάδων επισκεπτών εκατέρωθεν των συνόρων για τουρισμό και επιχειρήσεις, δείχνουν ένα απωθημένο παρελθόν με του δυο γείτονες να επιθυμούν ένα καλύτερο μέλλον.

στις Μνήμες των ανθρώπων και η πρόσφατη Ιστορία του τόπου μας επικεντρώνεται σε μερικά ηρωικά ιστορικά γεγονότα (πχ η μάχη του Ίτσιου και των αντρών του στα οχυρά του Ιστίνμπεη την Άνοιξη του 1941) παραβλέποντας άλλες εξίσου ηρωικές στιγμές π.χ. οι μάχες στα Πλατανούδια Τερπνής στην αρχή του

Β' Βαλκανικού Πολέμου το 1913¹²³ . Η πολιτική επιλογή του κράτους να αναδείξει την ηρωική αντίσταση του έφεδρου λοχία Δημήτρη Ίτσιου στα οχυρά των Άνω Ποροΐων έγινε φανερή με την ανέγερση της προτομής του στην πλατεία του χωριού μετά από τριάντα χρόνια, όπως και με την ονοματοδοσία ενός στρατοπέδου της περιοχής. Έτσι προβάλλουν την τιμή που αποδίδει το έθνος όταν με γενναιότητα τηρούν το καθήκον τους οι στρατιώτες. Μέσα από προβολή στα Μ.Μ.Ε. αυτό το ιστορικό γεγονός έγινε ευρύτερα γνωστό

¹²³ Η μάχη στα Πλατανούδια Τερπνής 17-21 Φεβρουάριου 1913
<https://www.serresparatiritis.gr/i-maxi-sta-platanoudia/articles/46/29843/>

Η γενναία αντίσταση των Ελλήνων στρατιωτών και ντόπιων με επικεφαλής τον καπετάν Γιαγκλή στην περιοχή Πλατανούδια στην Τερπνή Νιγρίτας τον Φεβρουάριο του 1913. Όταν ισχυρές βουλγαρικές δυνάμεις μας επιτέθηκαν. Ήταν η πρώτη νίκη μας λίγο πριν αρχίσει ο Β' Βαλκανικός Πόλεμος ήταν ένα ένδοξο στρατιωτικό κατόρθωμα που παραμένει ακόμα και σήμερα στην γενική άγνοια¹²⁴.

Σήμερα εκατόν είκοσι χρόνια μετά τον Μακεδονικό Αγώνα η Μνήμη και η Λήθη επηρεάζονται από το πέρασμα του χρόνου αλλά και από τις πολιτικές της Μνήμης του κράτους που τονίζουν ή αποδυναμώνουν τα ιστορικά γεγονότα. Οι πολιτικές συγκυρίες και οι ταυτότητες που μας δίνουν οι Αρχές, τα σχολεία, οι επίσημες εκδηλώσεις πχ οι παρελάσεις, τονίζουν επιλεκτικά στην σκέψη μας ποίος είναι ο εχθρός και η μνήμη μας επιλέγει να ορίζει τον εχθρό και τον φίλο μέσα στο κλίμα που επικρατεί «ώστε η Ιστορία να θεωρείται εγγυητής της εθνικής συνείδησης»¹²⁵.

Μέσα στα χρόνια του 20ου αιώνα σε όλες μάχες που έδωσαν οι Σερραίοι για να κρατήσουν την πατρίδα και να προστατέψουν τους ομοεθνείς τους χρειάστηκε πίστη και γενναιότητα. Ο αριθμός τους είναι μεγάλος και αφορά τόσο πολέμαρχους όσο και ξεχωριστούς ανθρώπους του πνεύματος. Όλο και περισσότερο, με την βοήθεια της ιστορικής έρευνας αναδεικνύονται νέα πρόσωπα που θα προστεθούν στα βιβλία της Ιστορίας ή θα στολίσουν τις πλατείες τα αγάλματά τους..

Η πόλη πέρα από τα αγάλματα και τις προτομές που αποτελούν τοπόσημα για πληροποιηθούν οι διαβάτες την Σερραϊκή Ιστορία. Η πρωτοβουλία του Δήμου να καλύψει τους κενούς τοίχους με γκραβούρες του Χριστόφορου Μελίδη δίνει στην πόλη

¹²⁴ Λιάκος, Α, 2007, Πως το παρελθόν γίνεται Ιστορία, Αθήνα, εκδ. Πόλις Σ.106

¹²⁵ Ο.π. Λιάκος, Α, 2007, Σ, 107

Ακόμη και στις αρχές Μαΐου 2026 ο πολιτικός κόσμος και η Εκκλησία ζήτησαν ξανά τα πολύτιμα κειμήλια που κλάπηκαν από τις βουλγαρικές αρχές.

*‘Γαυλόπουλος από Σέρρες: “Να επιστρέψουν τα κλεμμένα Ελληνικά κειμήλια από τη Βουλγαρία” 10 Μαΐου 2026’*¹²⁶

εικόνες από τις Σέρρες του παρελθόντος,

Το μνημείο των ηρώων ανεγέρθηκε για να τιμήσει τους νεκρούς της VI Μεραρχίας Σερρών – με υλικά από τα όπλα της

¹²⁶ <https://serres24.gr/paylopoylos-apo-serres-na-epistrepsoyn-ta-klemmena-ellinika-keimilia-apo-ti-voylgaria/>

-η οποία είχε πολλές δώσει πολλές μάχες με τον ελληνικό στρατό για την απελευθέρωση της Μακεδονίας αλλά και στην Μικρασιατική Εκστρατεία.

Ο Χάρης Αθανασιάδης τονίζει στο βιβλίο του «Η Μνήμη και η Πόλις» ότι: *ο διαρκής διάλογος του παρόντος με το παρελθόν με την πάροδο του χρόνου αλλάζει. Κρίνουμε το παρελθόν με τα δεδομένα του παρόντος πχ η Βουλγαρία μαζί μας στην Ευρωπαϊκή Ένωση), Οι συνέπειές των εποχών που αλλάζουν φαίνονται ακόμα και στις φιλικότερες σχέσεις των δυο λαών*¹²⁷.

Το πάρκο Ηρώων

Το Ηρώον στήθηκε πρώτη φορά το 1919 από την 6η Μεραρχία με διοικητή τον Θ. Ζυμβρακάκη. Μετά όσες βουλγαρικές κατοχές ακολούθησαν άλλες τόσες φορές το Μνημείο ανατινάχτηκε από τους Βουλγάρους. Με τα κομμάτια του Μνημείου από την τελευταία ανατίναξη το έστησαν ξανά το έργο του Δημητριάδη. Αν και το πάρκο τα τελευταία χρόνια ερήμωσε γιατί είναι εκτός των δρόμων για περίπατο της πόλης γίνονται πολλές προσπάθειες να αναβαθμιστεί και να ξαναγίνει ένας χώρος αναψυχή και ιστορικής παιδείας αφού στις πλευρές του μνημείου αναγράφονται οι μάχες που συμμετείχε η Μεραρχία. Σπουδαίες μάχες του Ελληνικού Στρατού όπως στην

¹²⁷ Αθανασιάδης, Χ. 2022, «Η Μνήμη και η Πόλις» Αθήνα Ασίνη σ. 15

Μάχη του Σκρα- Λένγκεν στην Μάχη του Ραβινέ, στην Μάχη της Δοϊράνης

Εικόνα 7Η Σημερινή μορφή του Ηρώου

Υλικές και Άυλες κληρονομίες των προσφύγων στην πόλη

Ο ρόλο της Συλλογικής Μνήμης και της υλικής και άυλης Παράδοσης : είναι ορατός στις καλύβες των τσομπάνηδων, στα εργαλεία του σπιτιού και της δουλειάς οι αργαλειοί, οι ρόκες, οι εκθέσεις κάθε συλλόγου. Μέσα σε ένα χώρο έκθεσης ενός λαογραφικού συλλόγου, ο επισκέπτης μπορεί να ζήσει (νοερά) όλο το κλίμα και τις συνθήκες ζωής αυτών των διαφορετικών πολιτισμών που είχαν τόσα κοινά όσο απομακρυσμένοι κι αν ήταν (από την Ανατολική Θράκη μέχρι τον Πόντο).

Έξω από τους Συλλόγους τα μέλη τους παρουσιάζουν μια πλούσια ποικιλία δρώμενων άυλης παράδοσης οι χοροί, οι φορεσιές, τα έθιμα της θρησκευτικής ζωής ή τα ετήσια έθιμα της ζωής του παρελθόντος, πχ Τζαμάλα, το έθιμο του Κλήδονα,

οι Λαζαρίνες την Μεγάλη Πέμπτη.

ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΒΛΑΧΩΝ Ν. ΣΕΡΡΩΝ
“Γεωργάκης Ολύμπιος”

Κλήδονας στο Ιμαρέτ

ΠΕΜΠΤΗ 23 ΙΟΥΝΙΟΥ 2022 - 8 μ.μ.
Μπροστά στο κτίριο του Συλλόγου Βλάχων Σερρών
(Καραϊσκάκη και Γρ. Ρακιτζή γωνία)
**ΔΡΩΜΕΝΟ ΤΟΥ ΚΛΗΔΟΝΑ,
ΦΩΤΙΕΣ, ΧΟΡΟΣ & ΓΛΕΝΤΙ**

Μέσα σε ένα χώρο έκθεσης ενός λαογραφικού συλλόγου, ο επισκέπτης μπορεί να ζήσει (νοερά) όλο το κλίμα και τις συνθήκες ζωής αυτών των διαφορετικών πολιτισμών που είχαν τόσα κοινά όσο απομακρυσμένοι κι αν ήταν (από την Ανατ. Θράκη μέχρι τον Πόντο)

Οι πληροφορίες που παρέχουν στους επισκέπτες οι λαογραφικοί σύλλογοι δεν αφορούν θέματα αλυστρωτισμού και απελευθέρωσης των “χαμένων πατρίδων” όσο την προβολή του υψηλού πολιτιστικού επιπέδου της κάθε κοινότητας την πλούσια μουσική και χορευτική τους παράδοση.

Τα παραδοσιακά φαγητά και γλυκά κάθε κοινότητας προκαλούν το γενικότερο ενδιαφέρον. Ο κύριος ρόλος που έχει η αγροτική οικονομία και πως αυτή επηρέαζε την καθημερινότητα των πληθυσμών. Φαίνεται από την προβεβλημένη θέση που έχουν

τα αγροτικά εργαλεία σε κάθε εκθεσιακό χώρο στους Λαογραφικούς Συλλόγους.

Το ‘‘κονάκι’’ - η καλύβα του τσομπάνου -που κατέχει περίοπτη θέση στο μουσείο των Σαρακατσαναίων και των Βλάχων δείχνει πολύ παραστατικά τις ικανότητες, τις αντοχές, την ευκολία στις μετακινήσεις όπως και στην αξιοποίηση των αγαθών (γάλα, μαλλί, κρέας) με τα κατάλληλα εργαλεία που έπαιρναν από τα κοπάδια που έκτρεφαν. Με καθιερωμένες εκδηλώσεις ανταμώματα και πανηγύρια οι μνήμες και η υπερηφάνεια για την φάρα τους αυξάνουν περισσότερο από γενιά σε γενιά.

Στην περιγραφή της κατασκευής για το κονάκι, είναι αξιοσημείωτη η ακρίβεια των μετρήσεων όσο κι η σχολαστικότητα, με την οποία πραγματοποιούνταν τα επιμέρους τμήματα της καλύβας.

Εικόνα 8Τα κονάκια στήνόταν σε μέρη κατάλληλα για βόσκηση των κοπαδιών

Συμπέρασμα

Η επισκόπηση της Ιστορίας των Σερρών τον 20^ο αιώνα δημιουργεί ανάμικτα συναισθήματα στον ερευνητή. Είναι μια εξιστόρηση γεγονότων που οι περισσότεροι Σερραίοι γνωρίζουμε ακροθιγώς είτε από ιστορίες που ακούγονται στον οικογενειακό κύκλο στο σχολείο ή στο ευρύτερο κοινωνικό περιβάλλον.

Η προσπάθεια για την γνώση της ιστορίας των προσφύγων στην πόλη και στην γύρω περιοχή, αντιμετώπισε πρώτα-πρώτα το εμπόδιο του χρόνου όσο αφορά τους πληροφορητές προφορικής Ιστορίας. Η μεγάλη χρονική απόσταση μας έδωσε αποσπασματικές πληροφορίες γεμάτες αμφιβολίες και αμφισβητήσεις σχετικά με την ορθότητα των αναμνήσεων (πχ τότε έφυγε το εργαστήριο δερμάτων δίπλα από τα Σφαγεία, γιατί μόλυνε τον ομώνυμο προσφυγικό συνοικισμό. Η αποχώρησή του ήταν το έναυσμα για να κατοικηθεί ευρέως από τους Μικρασιάτες.

Οι προφορικές αφηγήσεις των πληροφορητών μεγάλης ηλικίας είναι περισσότερο “Σπαράγματα από μακρινές μνήμες”.

Ως αντίβαρο της έλλειψής προφορικών πηγών καταλήξαμε στην αναζήτηση άρθρων, αποσπασμάτων από βιβλία, κομματιών από συνεντεύξεις από συμπολίτες ιστορικούς, δημοσιογράφους και ακούραστους ιστοριοδίφες ερευνητές της τοπικής ιστορίας μας.

Πάνω στον κορμό από τις ‘Ιστορίες των Σερρών’ μιλήσαμε για την ακμάζουσα οθωμανική πόλη ‘Siroz’ όπως την έλεγαν στα Τουρκικά. Από τις αρχές του αιώνα το 1904 οι μάχες για την κυριαρχία στον τόπο ξεκινούν με δολοφονίες και απαγωγές.

Τα αγάλματα στην πόλη μας μιλούν για αυτά τα χρόνια και μια σειρά άρθρων στα «Σερραϊκά Ανάλεκτα» και τα «Σερραϊκά Χρονικά» μας τα περιγράφουν λεπτομερώς. Οι μεγάλες θυσίες και οι τραγικές συμπτώσεις (π χ η επιδημία Τύφου που διέλυσε τον Οθωμανικό Στρατό).

Η πόλη δεχόταν όλο το 20^ο αιώνα πρόσφυγες από κάθε πλευρά. Από τους προηγούμενους αιώνες οι Βλάχοι και οι Σαρακατσαναίοι με τον ερχομό τους βοήθησαν τον τόπο εθνολογικά, επιχειρηματικά ως κέντρο συναλλαγών με την Ευρώπη. Ακόμη και διωγμένοι Σεφαραδίτες Εβραίοι από την Ισπανία άφησαν το σημάδι τους στην πόλη και την βοήθησαν. (περίπτωση Μ. Σιμαντωβ).

Η διαρκής διελκυστίνδα που είχαμε με τους Βουλγάρους για την επικράτηση στην περιοχή μετά από τις δεκαετίες που πέρασαν δεν έχουν αφήσει κάποιο αρνητικά φορτισμένο συναίσθημα η Λήθη επικρατεί στην συνείδηση των Σερραίων . Ειδικά μετά την ‘πτώση του παραπετάσματος’ έχουν σταδιακά συσφιχθεί οι σχέσεις μας ώστε η μικρή απόσταση από την γείτονα να έχει εξελιχθεί μια ευχάριστη επίσκεψη.

Βέβαια οφείλουμε ως Δημόσιοι Ιστορικοί να συνεχίζουμε την έρευνα για εκείνα τα δύσκολα χρόνια και να βρούμε αν είναι δυνατό πρόσφυγες από τότε. Πως αυτοί συνέχισαν; Στις νέες

συνοικίες που μετοίκησαν έχουν την Μνήμη του πρόσφυγα (πχ στην Ηλιούπολη της Θεσσαλονίκης).

Ανιχνεύσαμε που εγκαταστάθηκαν οι μουσουλμάνοι Σερραίοι όταν έφυγαν από την πόλη μας το 1924 και την ανάλογη ‘αυστηρή ‘αντιμετώπιση που είχαν στην Τουρκία μιλώντας ελληνικά όπως και οι πρόσφυγες της Μικρασίας στην Ελλάδα (Σωτηρόπουλου, Μια.προίκα αμανάτι)

Οι πληροφορίες για την ζωή των Σερραίων στην Τρίτη Βουλγαρική Κατοχή έχουν δυο πλευρές η μια είναι η πλευρά των νικητών (των αντιστασιακών ομάδων που σταμάτησαν τον εκβουλγαρισμό της πόλης, σε αντίθεση με την άλλη πλευρά, τους Βουλγαρίζοντες ο αριθμός των οποίων αυξάνει καθώς μελετάμε την Τοπική Ιστορία (Ολόκληρα χωριά ή και ολόκληρες οικογένειες στην πόλη) οι οποίες επιλέγοντας τις κατάλληλες συμμαχίες μετά βρέθηκαν σε καλύτερε θέσεις μεταπολεμικά. Οι πολλοί πρόσφυγες του κάμπου μειώθηκαν σημαντικά και αυτό οφείλεται ότι στην πλευρά των ηττημένων η μετανάστευση έμοιαζε ως καλή επιλογή.

Αυτό το θέμα θα μπορούσε να είναι ένα εξαιρετικό πεδίο έρευνας για τους ιστορικούς της πόλης αλλά τα εβδομήντα χρόνια που έχουν περάσει είναι τελικά λίγα για αυτά τα ματωμένα πάθη. Τα στόματα παραμένουν κλειστά και η ενόχληση για τέτοιες συζητήσεις είναι φανερή. Στον αντίποδα ο βομβαρδισμός της πόλης το 1935 έχει σκεπαστεί από την Λήθη.

Μια ιδιαίτερη πλευρά της Μνήμης των προσφύγων μας δίνεται από τους λαογραφικούς Συλλόγους στην πόλη που είναι πολλοί σε αριθμό και με εκδηλώσεις στην πόλη και στα χωριά παρουσιάζουν την πολιτιστική τους κληρονομιά και τονίζουν τα χαρακτηριστικά της κοινότητάς τους. Η πολιτισμική μνήμη των προσφυγιών Συλλόγων τονώνει το «κοινοτικό πνεύμα» και

ενδυναμώνει το φαντασιακό μεγαλείο της ιδιαίτερης καταγωγής στα μέλη τους.

Μέσα στην πόλη τα μνημεία τα αγάλματα και τα κτίρια παρά την κεντρική τους θέση στην πόλη δεν εμπνέουν τον θαυμασμό και την ανάλογη γνώση των πολιτών για το έργο τους. Οι καταθέσεις στεφάνου στις εθνικές επετείους όπως και η ονοματοδοσία με τα ονόματά τους (οδός Λ. Παπαπαύλου, η οδός Κ. Σταμούλη, ή η οδός Ομήρων που μετονομάστηκε σε οδό Αιχμαλώτων 1917-1918 πόσο δε μάλλον η σκληρή τους περιπέτεια μετά την απελευθέρωση τους. Η άγνοια και η μισή γνώση για την Ιστορία των Σερρών τον 20^ο αιώνα είναι ένα πεδίο δόξας λαμπρό για να την αντιμετωπίσουμε.

Ο ρόλος του Δημόσιου Ιστορικού είναι να αναγνωρίζει όλα τα ιστορικά τοπόσημα και να συζητά, να δημοσιεύει κάθε πληροφορία που θα δένει περισσότερο τους Σερραίους με την πόλη τους.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. ΑΘΑΝΑΣΙΑΔΗΣ ΧΑΡΗΣ, *Η ΜΝΗΜΗ ΚΑΙ Η ΠΟΛΙΣ*, ΑΣΙΝΗ, ΑΘΗΝΑ 2022.
2. ΑΡΑΜΠΑΤΖΗΣ ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ, *ΕΚ ΤΩΝ ΗΜΕΤΕΡΩΝ ΔΥΝΑΜΕΩΝ. Ο ΕΜΦΥΛΙΟΣ ΣΤΙΣ ΣΕΡΡΕΣ, 1946-1949*. Ε.Μ.Ε.Ι.Σ., ΣΕΡΡΕΣ 2019.
3. ΒΑΛΙΟΥΛΗΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ, *ΠΟΛΙΤΗΣ Β' ΚΑΤΗΓΟΡΙΑΣ*, ΡΕΚΟΣ, ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ 1980.
4. **ΓΙΑΝΝΟΓΛΟΥΔΗΣ ΒΑΣΙΛΗΣ, ΣΕΡΡΕΣ. ΣΕΡΡΕΣ, ΟΕΒΕΣΣ, 2025.**
5. ΛΙΑΚΟΣ ΑΝΤΩΝΗΣ, *Εργασία και Πολιτική στην Ελλάδα του Μεσοπολέμου, Το διεθνές γραφείο Εργασίας και η ανάδυση των κοινωνικών θεσμών*, Ίδρυμα Έρευνας και Παιδείας της Εμπορικής Τραπεζής Ελλάδος, Αθήνα 1993.
6. ΛΙΑΚΟΣ ΑΝΤΩΝΗΣ, *Πώς το παρελθόν γίνεται Ιστορία*, Πόλις, Αθήνα 2007.

7. **MAZOWER MARC, Η Ελλάδα και η οικονομική κρίση του Μεσοπολέμου, ΜΙΕΤ, Αθήνα 2002.**
8. ΜΑΡΓΑΡΗΣ ΝΙΚΟΣ, *Ευριπίδης Μπακιρτζής, Μελέτες, Λόγοι, Σημειώσεις, ΕΠΙΚΑΙΡΟΤΗΤΑ*, Αθήνα 1981.
9. ΡΑΝΛΟΒΙΤΣ ΣΤΕΦΑΝ, *Ιστορία των Βαλκανίων 1804-1945 τ.Β.*, Θεσσαλονίκη 2005.
10. ΠΑΣΧΑΛΗΣ ΚΩΣΤΑΣ, ΒΑΣΙΛΗΣ ΡΑΦΤΟΥΔΗΣ 1914-1948, ΦΙΛΙΣΤΩΡ, ΑΘΗΝΑ 2006.
11. ΤΖΑΝΑΚΑΡΗΣ ΒΑΣΙΛΗΣ, *Εικονογραφημένη Ιστορία των Σερρών*, τ. Β΄., ΣΕΡΡΕΣ 1995.
12. ΤΖΑΝΑΚΑΡΗΣ ΒΑΣΙΛΗΣ, *ΣΕΡΡΕΣ Πορεία μέσα στο χρόνο*, Εκδ. περιοδικού ΓΙΑΤΙ, ΣΕΡΡΕΣ 1984 .
13. ΣΤΑΥΡΙΑΝΟΣ ΛΕΥΤΕΡΗΣ, *ΤΑ ΒΑΛΚΑΝΙΑ ΑΠΟ ΤΟ 1453 ΚΑΙ ΜΕΤΑ*, ΒΑΝΙΑΣ, ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ 2007.
14. ΧΑΤΖΗΒΑΣΙΛΕΙΟΥ ΕΥΑΝΘΗΣ, *Βιώματα του Μακεδονικού Ζητήματος, Δοξάτο Δράμας, 1912-1946*, ΒΑΝΙΑΣ, ΒΑΝΙΑΣ, 2010.
15. ΥΑΛCIN ΚΕΜΑΛ ΜΙΑ ΠΡΟΙΚΑ ΑΜΑΝΑΤΙ (ΟΙ ΑΝΘΡΩΠΟΙ ΤΗΣ ΑΝΤΑΛΛΑΓΗΣ), μτφ .ΦΩΤΟΠΟΥΛΟΥ ΑΓΓΕΛΑ ΑΘΗΝΑ,ΛΒΑΝΗΣ,2000

Άρθρα σε ψηφιακή μορφή

Πηγή Παρενθετική Αφηγηματική

Offline Post — Η διάσωση των Εβραίων της Βουλγαρίας: Μια πολύπλευρη ιστορική αφήγηση. (Offline Post, 2025) Offline Post (2025)

Serres24.gr — Παυλόπουλος από Σέρρες: Να επιστρέψουν τα κλεμμένα ελληνικά κειμήλια από τη Βουλγαρία. (Serres24.gr, χ.χ.) Serres24.gr (χ.χ.)

Αθανασιάδης, Χ — «Μέρα Μαγιού μου μίσεψες...»: Ο ματωμένος Μάης του '36 στη δημόσια σφαίρα. (Αθανασιάδης, 2020) Αθανασιάδης (2020)

Αψηλίδης, Γ — Οικονομικές συνθήκες και επιχειρήσεις στην πόλη των Σερρών (1913–1940). (Αψηλίδης, 2008)
Αψηλίδης (2008)

Βουρουτζίδης, Χ — Η Ισραηλιτική Κοινότητα Σερρών στα χρόνια προ του Ολοκαυτώματος (Βουρουτζίδης, 2010a)
Βουρουτζίδης (2010a)

Βουρουτζίδης, Χ — Οικογένεια Σημαντώβ (Βουρουτζίδης, 2010b)
Βουρουτζίδης (2010b)

Βουρουτζίδης, Χ — Χρονικό της Εβραϊκής Κοινότητας των Σερρών (Βουρουτζίδης, χ.χ.) Βουρουτζίδης (χ.χ.)

Βουρουτζίδης, Χ — Μητροπολίτης Απόστολος Χριστοδούλου (1856–1917) (Βουρουτζίδης, χ.χ.) Βουρουτζίδης (χ.χ.)

Γιαννογλούδης, Β — Τα τραγικά γεγονότα προ της απελευθέρωσης των Σερρών (29-6-1913) με τη ματιά του βουλευτή Σερρών Δημοσθένη Μέλφου (Γιαννογλούδης, 2013)
Γιαννογλούδης (2013)

Γλυκατζή-Αρβελέρ, Ε — Οδοιπορικό της αποστολής για συλλογή υλικού στη Μακεδονία (13–26 Αυγούστου 1953)
(Γλυκατζή-Αρβελέρ, 1982) Γλυκατζή-Αρβελέρ (1982)

Δήμος Σερρών — Γ' Διεθνές Επιστημονικό Συνέδριο «Οι Σέρρες και η περιοχή τους: 100 χρόνια από την απελευθέρωση (1913–2013)». (Δήμος Σερρών, 2013) Δήμος Σερρών (2013)

Ζάχος, Δ — Όψεις της κοινωνικής ιστορίας των Ρομικών ομάδων του νομού Σερρών και της σχέσης τους με την επίσημη εκπαίδευση του ελληνι... (Ζάχος, 2011) Ζάχος (2011)

Θεοδωρίδου, Λ., Παναγιωτόπουλος, Ε., & Καριώτης, Γ — Η αγορά της πόλης των Σερρών πριν και μετά το 1913.
(Θεοδωρίδου et al., 2008) Θεοδωρίδου et al. (2008)

Θεοδωρίδου, Λ., Παναγιωτόπουλος, Ε., & Καριώτης, Γ — Η αγορά της πόλης των Σερρών πριν και μετά το 1913.
(Θεοδωρίδου et al., 2008) Θεοδωρίδου et al. (2008)

Θεοδωρίδου-Σωτηρίου, Λ — Προσφυγικά σπίτια στην πόλη των Σερρών (Θεοδωρίδου-Σωτηρίου, 2010) Θεοδωρίδου-Σωτηρίου (2010)

Θεοδωρίδου-Σωτηρίου, Λ — Προσφυγικά σπίτια στην πόλη των Σερρών (Θεοδωρίδου-Σωτηρίου, 2010) Θεοδωρίδου-Σωτηρίου (2010)

Θεοδωρίδου-Σωτηρίου, Λ — Προσφυγικά σπίτια στην πόλη των Σερρών (Θεοδωρίδου-Σωτηρίου, 2010) Θεοδωρίδου-Σωτηρίου (2010)

Θεοδωρίδου-Σωτηρίου, Λ — Αυτοστέγαση αστών προσφύγων στην πόλη των Σερρών (Θεοδωρίδου-Σωτηρίου, 2011) Θεοδωρίδου-Σωτηρίου (2011)

Θεοδωρίδου-Σωτηρίου, Λ — Αυτοστέγαση αστών προσφύγων στην πόλη των Σερρών (Θεοδωρίδου-Σωτηρίου, 2011) Θεοδωρίδου-Σωτηρίου (2011)

Θεοδωρίδου-Σωτηρίου, Λ — Αυτοστέγαση αστών προσφύγων στην πόλη των Σερρών (Θεοδωρίδου-Σωτηρίου, 2011) Θεοδωρίδου-Σωτηρίου (2011)

Θεοδωρίδου-Σωτηρίου, Λ — Αυτοστέγαση αστών προσφύγων στην πόλη των Σερρών (Θεοδωρίδου-Σωτηρίου, 2011) Θεοδωρίδου-Σωτηρίου (2011)

Θεοδωρίδου-Σωτηρίου, Λ — Αυτοστέγαση αστών προσφύγων στην πόλη των Σερρών (Θεοδωρίδου-Σωτηρίου, 2011)
Θεοδωρίδου-Σωτηρίου (2011)

Θεοδωρίδου-Σωτηρίου, Λ — Αυτοστέγαση αστών προσφύγων στην πόλη των Σερρών (Θεοδωρίδου-Σωτηρίου, 2011)
Θεοδωρίδου-Σωτηρίου (2011)

Θεοδωρίδου-Σωτηρίου, Λ — Αυτοστέγαση αστών προσφύγων στην πόλη των Σερρών (Θεοδωρίδου-Σωτηρίου, 2011)
Θεοδωρίδου-Σωτηρίου (2011)

Θεοδωρίδου-Σωτηρίου, Λ — Νεότερα ερευνητικά δεδομένα για την ανταλλάξιμη μουσουλμανική περιουσία στην πυρίκαυστο των Σερρών: Η περίπτωση του Εσκή Τ... (Θεοδωρίδου-Σωτηρίου, 2018) Θεοδωρίδου-Σωτηρίου (2018)

Θεοδωρίδου-Σωτηρίου, Λ., Παναγιωτόπουλος, Ε., & Καριώτης, Γ — Αστικοί προσφυγικοί συνοικισμοί στα Σέρρας του Μεσοπολέμου (Θεοδωρίδου-Σωτηρίου et al., 2006)
Θεοδωρίδου-Σωτηρίου et al. (2006)

Ινστιτούτο Κοινωνικών Κινήματων και Ιστορίας Καπνού — Ο καπνός στην ιστορία: Οικονομικές, κοινωνικές και πολιτισμικές προσεγγίσεις. (Ινστιτούτο Κοινωνικών Κινήματων και Ιστορίας Καπνού, 2020) Ινστιτούτο Κοινωνικών Κινήματων και Ιστορίας Καπνού (2020)

Καθημερινός Παρατηρητής — Η μάχη στα Πλατανούδια.
(Καθημερινός Παρατηρητής, χ.χ.) Καθημερινός
Παρατηρητής (χ.χ.)

Καραδήμου-Γερόλυμπου, Α., & Θεοδωρίδου, Λ — (2008)
(Καραδήμου-Γερόλυμπου & Θεοδωρίδου, χ.χ.)
Καραδήμου-Γερόλυμπου και Θεοδωρίδου (χ.χ.)

- Καραδήμου-Γερόλυμπου, Α., & Θεοδωρίδου, Λ — (2008)
(Καραδήμου-Γερόλυμπου & Θεοδωρίδου, χ.χ.)
Καραδήμου-Γερόλυμπου και Θεοδωρίδου (χ.χ.)
- Καρανικόλας, Γ. Κ — Κωνσταντίνος Γαρέφης (1874–1906)
(Καρανικόλας, 2017) Καρανικόλας (2017)
- Κατσάνης, Ν. Α., & Ντίνας, Κ. Δ — Οι Βλάχοι του νομού
Σερρών και της Ανατολικής Μακεδονίας. (Κατσάνης &
Ντίνας, 2008) Κατσάνης και Ντίνας (2008)
- Κοινωφελής Επιχείρηση Δήμου Σερρών — Από την πόλη των
Σερρών ξεκίνησε η εποποιία της Εθνικής Αντίστασης.
(Κοινωφελής Επιχείρηση Δήμου Σερρών, 2018)
Κοινωφελής Επιχείρηση Δήμου Σερρών (2018)
- Kontogiorgi, E — Population exchange in Greek Macedonia:
The rural settlement of refugees, 1922–1930 (Kontogiorgi,
2006) Kontogiorgi (2006)
- Κωνσταντίνης, Μ — Η εβραϊκή παρουσία στις Σέρρες μέχρι το
Ολοκαύτωμα. (Κωνσταντίνης, 2013)Κωνσταντίνης (2013)
- Λαβύρινθος — Ο σλαβόφωνος Ελληνισμός στο Μακεδονικό
Αγώνα: Ο καπετάν Κώττας.(Λαβύρινθος, χ.χ.) Λαβύρινθος
(χ.χ.)
- Λιαπάκη, Σ — Η εξωτερική πολιτική του Ελευθερίου Βενιζέλου
την περίοδο 1928–1932 με έμφαση στην ελληνοτουρκική
προσέγγιση [Μεταπτυχιακή... (Λιαπάκη, 2023)Λιαπάκη
(2023)
- Λιαπάκη, Σ — Η εξωτερική πολιτική του Ελευθερίου Βενιζέλου
την περίοδο 1928–1932 με έμφαση στην ελληνοτουρκική
προσέγγιση [Μεταπτυχιακή... (Λιαπάκη, 2023)Λιαπάκη
(2023)

Μνήμες από την Κατοχή στην Ελλάδα — Οι ναζιστικές σφαγές στην Ελλάδα. (Μνήμες από την Κατοχή στην Ελλάδα, χ.χ.)

Μνήμες από την Κατοχή στην Ελλάδα (χ.χ.)

Ριτζαλέος, Β — Εβραϊκές συνοικίες στις Σέρρες από το Τανζιμάτ μέχρι την οικονομική κρίση στο Μεσοπόλεμο, 1839–1929. (Ριτζαλέος, 2013) Ριτζαλέος (2013)

Σεφεριάδης, Σ — Για τη συγκρότηση της εργατικής τάξης στην Ελλάδα (1870–1936): Μερικοί προβληματισμοί πάνω σε ένα παλιό θέμα(Σεφεριάδης, 1995) Σεφεριάδης (1995)

Τζανακάρης, Β — Σέρρες: Πορεία μέσα στο χρόνο (Τζανακάρης, 1984) Τζανακάρης (1984)

Τζανακάρης, Β — Μεσοπολεμικά χρόνια (Τζανακάρης, χ.χ.) Τζανακάρης (χ.χ.)

Τομπαΐδης, Δ — Η τύχη των μικρασιατικών ιδιωμάτων στον ελληνικό χώρο (Τομπαΐδης, 1992) Τομπαΐδης (1992)

Τσαρούχας, Ι. Ε — Το κερβάνι: Η ετήσια εμποροπανήγυρη των Σερρών (Τσαρούχας, 2022) Τσαρούχας (2022)

Φασουράκης, Η — Πλινθοκεραμοποιείο Πολυμέρη [Δελτίο απογραφής] (Φασουράκης, 2018) Φασουράκης (2018)

Χατζηβασιλείου, Ε — Μια λησμονημένη άγρια Κατοχή (Χατζηβασιλείου, 2018) Χατζηβασιλείου (2018)

Χατζηβασιλείου, Ε — Αμερικανική ανθρωπιστική βοήθεια στην περιοχή των Σερρών, 1918–1919 (Χατζηβασιλείου, χ.χ.) Χατζηβασιλείου (χ.χ.)

Δικτυογραφία

1. Offline Post. (2025, 19 Φεβρουαρίου). Η διάσωση των Εβραίων της Βουλγαρίας: Μια πολύπλευρη ιστορική

αφήγηση. <https://www.offlinepost.gr/2025/02/19/h-diaswsh-twn-evraiwn-ths-voulgarias-mia-polypleyrh-istorikh-afhghsh/>

2. Serres24.gr. (χ.χ.). Παυλόπουλος από Σέρρες: Να επιστρέψουν τα κλεμμένα ελληνικά κειμήλια από τη Βουλγαρία. <https://serres24.gr/paylopylos-apo-serres-na-epistrepsoyn-ta-klemmena-ellinika-keimilia-apo-ti-voylgaria/>

